

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Diplomová práce

2012

Jiří Holeček

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav pro klasickou archeologii

Diplomová práce

Jiří Holeček

Římské importy v jižní Asii

Roman imports in South Asia

Praha 2012

vedoucí práce: PhDr. Ladislav Stančo, PhD.

Poděkování

Děkuji PhDr. Ladislavu Stančovi, PhD. za korekturu, odbornou pomoc a zapůjčení literatury.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracoval samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

Ve Frýdlantu dne 4. 7. 2012

podpis: Jiří Holeček

Anotace

Diplomová práce si klade za cíl shrnout vývoj námořního obchodu mezi Středomořím, především Římem, s oblastí jižní Asie, především Indií, v období mezi 1. stol. př. Kr. a 4. stol. po Kr. Důraz bude kladen především na archeologické doklady obchodu v obou směrech, jako například mince nebo obchodované zboží, a jejich relevanci a průkaznost. Dále bude použito historických děl za účelem získání přesnějšího geografického a ekonomického kontextu. V práci bude srovnáván vývoj námořního obchodu s obchodem po pozemních cestách, především po tzv. hedvábné stezce. Závěrem se práce pokusí shrnout relevantní informace, s jejich pomocí vymezit míru vlivu Středomoří v jižní Asii, srovnat tento vliv s vlivem pozemních obchodních cest a popsat důvody tohoto ekonomického vývoje.

Diploma thesis will attempt to sum up the development of the maritime trade between the Mediterranean, especially Rome, and South Asia, especially India, in the time period between the first century BC and the fourth century CE. Emphasis will be put mostly on the archeological proof of the trade in the both directions, such as coins or traded goods, and their relevance and conclusiveness. Furthermore, the works of ancient historians will be used to obtain more precise context in the terms of geography and economy. Thesis will compare the development of the maritime trade and the trade using the overland routes, especially so-called Silk Road. In conclusion, the thesis will attempt to summarize relevant proofs, and with their help define the extent of the influence of the Mediterranean in South Asia and compare it with the influence of the overland routes, and finally describe the reasons of this economical development.

Klíčová slova

Řím, Jižní Asie, Obchodní vztahy, Importy, Námořní obchod, Starověké přístavy
Rome, South Asia, Trade Relations, Imports, Maritime Trade, Ancient Ports

Obsah

1. Úvod
  - 1.1. Vymezení tématu a cíle práce
  - 1.2. Využité historické zdroje
2. Obchod mezi římskou říší a oblastí Indie
  - 2.1. Starověké styky Říma a Indie
    - 2.1.1. Vývoj obchodu na Západě
    - 2.1.2. Vývoj obchodu na Východě
    - 2.1.3. Úpadek obchodu mezi Východem a Západem
  - 2.2. Starověká mořeplavba a navigace
  - 2.3. Zboží v rámci římsko-indického obchodu
    - 2.3.1. Drahokamy a polodrahokamy
    - 2.3.2. Koření, vonné látky, léčiva
    - 2.3.3. Otázka obchodu s kovy
    - 2.3.4. Ostatní exotické zboží
  - 2.4. Ekonomický aspekt obchodu mezi Západem a Východem
  - 2.5. Významné východní lokality účastníci se obchodu se Západem
    - 2.5.1. Indické přístavy
    - 2.5.2. Východní pobřeží Indie a role přístavu Arikamedu
    - 2.5.3. Západní pobřeží Indie a Srí Lanka
  - 2.6. Stěžejní typy archeologických nálezů v oblasti Indie
  - 2.7. Archeologické nálezy v přístavech v Rudém moři
3. Závěr

1. Úvod

1.1 Vymezení tématu a cíle práce

Diplomová práce si klade za cíl shrnout vývoj námořního obchodu mezi Středomořím, především Římem, a oblastí jižní Asie, především Indií, v období mezi 1. stol. př. Kr. a 4. stol. po Kr. Důraz bude kladen především na archeologicky doložitelné důkazy obchodu v obou směrech, jako například mince nebo keramiku, a jejich relevanci a průkaznost. Dále bude použito historických děl za účelem získání přesnějšího geografického a ekonomického kontextu. V práci dojde se ke srovnání vývoje námořního obchodu s obchodem po pozemních cestách, především tzv. Hedvábné stezky. Závěrem se práce pokusí shrnout relevantní důkazy, s jejich pomocí vymezit míru vlivu Středomoří v jižní Asii, srovnat tento vliv s vlivem pozemních obchodních cest a popsat důvody tohoto ekonomického vývoje. Obsah diplomové práce navazuje na stěžejní díla renomovaných autorů v oblasti historie a klasické archeologie, například na Cassonův překlad antického díla *Periplus Maris Erythraei*, včetně jeho věcných komentářů k individuálním otázkám v rámci východního obchodu, dále na knihu *Rome in The East* Warwicka Balla, přinášejícím vhled do otázek římské ekonomiky ve východních oblastech římské říše a jejích sousedů, na sborník *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt 9.2*, s důrazem na články Johna Fergussona a Manfreda G. Rashkeho, kteří se zaměřují na rozšíření západního zboží na Východě. V oblasti ekonomických otázek byly využity aktuální práce *The Traders in Rome's Eastern Commerce* Kyla McLeistera, *Rome and the Distant East* Raoula McLaughlina a *Provincializing Rome: The Indian Ocean Trade Network and Roman Imperialism* Matthewa P. Fitzpatricka. Klíčovými zdroji informací byly především sborníky zaměřené na konkrétní historickou a archeologickou problematiku v rámci římského námořního obchodu východním směrem, například *Rome and India: The Ancient Sea Trade*, publikovaný Vimalou Begley a Richardem Danielem De Pumou, který nabízí množství článků s archeologickou tematikou týkající se západního skla, mincí a keramiky nalezených na území Indie. Obdobné vědecké sborníky byly využity v případě význačnějších přístavních lokalit na pobřeží Rudého moře a v Indii, například *Berenike Crossroads: The Integration of Information* od kolektivu autorů v čele s R. S. Tomberovou a S. E. Sidebothamem. Cílem práce je z každého sborníku obsáhnout unikátní informace týkající se námořního obchodu mezi Západem a Východem, obchodovaného zboží, rozšíření západních předmětů v Indii, možností a podmínek plavby, ekonomického dopadu na jednotlivé účastníky a dále možnosti trvalých římských kolonií na pobřeží Indie.

1.2 Využité historické zdroje

Zmínky o Indii můžeme v pramenech najít v Polybiových *Dějínách* (okolo 144 př. Kr.) a *Geografii* Artemidóra z Efesu (okolo 100 př. Kr.). Po těchto autorech přichází Strabónův *Zeměpis* (dokončený přibližně 19 po Kr.), *Periplús Erythrejského moře* anonymního autora (40-70 po Kr.), Pliniova *Historia Naturalis* (77 po Kr.) a *Návod ke geografii* (okolo 150 po Kr.) Klaudia Ptolemaia. Další zmínky, především o indických vyslancích, nám přináší Cassius Dión (Hist. Rom., liv, 9), Strabón (xv, i, 4 a 7), Florus (Epit., ii, 34), Sext. Aurel. Victor (Epit. de UCes., i) a Orosius (Hist. Vi, 21, 19). Stěžejním dílům bude v následující kapitole věnována pozornost, týkající se zejména relevantnosti a informací prospěšných pro téma práce.

Periplús Erythrejského moře (*Periplus Maris Erythraei*) je dílo anonymního námořního kapitána, sepsané v řečtině v rozmezí let 40–70 po Kr.¹ (dle Schoffovy analýzy z edice vydané roku 1976 se má jednat o rok 60 po Kr.², Fussman uvádí rozmezí let 40-50 po Kr.³). Periplús je důležitým zdrojem poznání jmen tehdejších přístavů na pobřeží indického subkontinentu, v oblasti mezi přístavem Barbarikon u ústí Indu na západě, jižního cípu poloostrova a ústí Gangy na východě, poblíž dnešní Kalkaty (obr. 1). Z textu vyplývá, že autor pravděpodobně navštěvoval pouze západní indické přístavy, protože o nich přináší mnohem podrobnější informace⁴, a které také označuje za hlavní obchodní oblast. Této možnosti navíc odpovídá zmínka, že římská pravidla neobeplouvala jižní cíp Indie, a pravděpodobně nechávala výměnu zboží na menších lodích indických obchodníků sídlících na západním indickém pobřeží. Argumentem jsou mělčiny, které by při cestě na Palaisimundu/Taprobané (dnešní Srí Lanka) na oceánskou loď čekaly, a také dlouhé plavby okolo poloostrova, které by vystavovaly námořníky riziku, že minou příští sezónu monzunů. Západní pobřeží je tak děleno na dvě obchodní sféry, a to severozápadní s hlavními přístavy Barbarikon a Barygaza a dále jihozápadní s centry v přístavech Muziris a Nelkynda.⁵ V díle je celkově popsáno přes 20 obchodních stanic na území Indie.⁶ Autor Periplusu zmiňuje tři království jižní Indie: Čéru s nejdůležitějším přístavem Muziris, Pádnja s hlavním městem Madúra (Plinius označuje toto město jako Modiera) a pobřežní zemi Čóla s centrem Argaru (dnešní Tiruchirappalli). Dále zmiňuje přístav Kamara (Kaviripaddinam), kde jsou prý k vidění stěžňové lodě neobvyklé pro oblast Malabarského pobřeží, a také velké lodě určené

¹ Casson 1989, s. 5-6

² Schoff 1912, s. 7-15

³ Fussman 1991, s. 31-38

⁴ Casson 1989, s. 10-21

⁵ Casson 1989, s. 22, 24, 83, 89

⁶ McLaughlin 2010, s. 55

pro plavbu po Ganze a na ostrov Chryse. Chryse označuje jako „*ostrov naproti Ganze, pod vycházejícím Sluncem*“, že za tímto ostrovem končí moře a severně je „*země zvaná This s vnitrozemním městem známým jako Thinae, ze kterého se přiváží pomocí pozemních stezek hedvábi přes Baktrii do zálivu Cambay a dále podél Gangy do přístavů Damirica*“. V tomto bodě došlo pravděpodobně k chybě, protože za Thinae bývá považováno Theinni, hlavní město dynastie Šan, do kterého ovšem karavany neputovaly přes Turkestán a které neleželo severně od zálivu Tong-King, což je bod, u kterého mělo končit moře. Ve spojitosti se zálivem Tong-King je dobré zmínit častou chybu v teorii západních autorů, kteří předpokládali, že pobřeží Hainan se táhne dále západním směrem až k mysu Prasum v Africe (dnešní Mys Delgado na hranicích Mosambiku a Tanzánie).⁷ Na podobnou nesrovnalost můžeme narazit v Periplusu, kdy autor pro tuto domněnku použil Cejlon. Obojí se dá připsat na vrub tehdejší představě jak Řeků, tak Římanů, že existuje jižního kontinent nazývaný Antichtones, který měl tvořit protipól Eurasijskému kontinentu a bránit tak jeho posunutí na nejzazší sever.⁸

Celkově dokument nezahrnuje veškerý obchod mezi Indií a Římem, ale zaměřuje se především na luxusní zboží a suroviny, a je proto těžké odvodit relevantní poměr mezi standardním a luxusním nákladem. Předpoklad, že luxusní komodity tvořily většinu obchodovaného materiálu, založený prakticky pouze na Pliniovi (NH 12.41.84), zůstává stále hypotézou. Stejně tak není možné přímo dokázat deficit v rovnováze obchodu, tedy stálý odliv římského zlata východním směrem, a to i přes Pliniovy komentáře (NH 6.26.101; 12.41.84) a Tacitovy generalizace (Ann. 3.53). Z tohoto hlediska je navíc nutné brát výraz „luxusní“ s odstupem a pokusit se oprostit od vnímání jednadvacátého století – například kadidlo a myrha jsou dnes pokládány za „luxusní komodu“, ale ve starověku mohly být z náboženského, funerárního nebo medicínského hlediska vnímány jako nutnost.⁹

Plinus Starší (Gaius Plinius Secundus) je považován za nejdůležitější zdroj klasické literatury v oblasti indořímských obchodních vztahů. Ačkoli ne všechny informace, které uvádí, jsou přesné, do tématu vkládá značný detail a nezachytává pouze holé historické skutečnosti, ale vše klade do souvislostí, a utváří tak jednotný obraz tehdejší indické kultury. Společně s Periplusem tvoří jeho dílo *Naturalis Historia* stěžejní historický pramen pro tuto práci, především v otázce importů a ceny komodit.

---

⁷ Marcian z Hérakleie, *Periplus maris externi*, 40

⁸ Pomponius Mela, *De Situ Orbis*, 1.9

⁹ Sidebotham 1990, s. 16

Marinus z Tyru byl fénický geograf a zakladatel matematické geografie, žijící v letech 70-130 po Kr., a prvním autorem v římské říši, jehož mapy ukazovaly Čínu. Na jeho dílo později navazuje Klaudius Ptolemaios. Marinus ve svém díle *Geographia* zmiňuje, že námořní cesta do *Kattigary* trvá 20 dní plavby při pobřeží jižním směrem od Zlatého Chersonésu, s mezizastávkou v přístavu *Zabai*.

Marcián z Hérakleie je považován za autora menšího významu a v případě jeho práce se prakticky pouze jednalo o kompilace děl Klaudia Ptolemaia. Zmiňuje neznámou zemi východně od *Sinae* a neznámou zemi jižně od moře zvaného *Prasodes* (tento název má být identický se Zeleným mořem arabských autorů a Rudým nebo Erythrejským mořem řeckých autorů, avšak je evidentně odvozeno od sanskrtského slova *prasáda*, ve významu „Pacifik“). Severně nad *Sinae* měl být region *Seri* a jeho metropole. Východní region popisuje takto: „*Je pokryt množstvím stojatých jezer, ze kterého roste obrovské rákosí tak stěsnané k sobě, že člověk je schopen pomocí chůze po nich celé jezero přejít.*“ Popis má s určitostí odpovídat jezerům Yun-Nan a poukazovat na zde používané bambusové mosty.

2. Obchod mezi římskou říší a Indií

2.1 Starověké styky Říma a Indie

2.1.1 Vývoj obchodu na Západě

Otevření západních obchodních cest do Indie můžeme předpokládat za seleukovské dynastie, kdy dochází k rozvoji obchodních sítí a především k navazování na základy položené perskou achajmenovskou dynastií. Důležité je mít také na paměti vliv ptolemaiovské dynastie, která měla pod kontrolou obchodní spojení s Indií a jižní Arábií – to nám dokládá Strabón, který uvádí, že Ptolemaiovcí začali využívat obchodních příležitosti v Indii již před Římany, avšak v nesrovnatelně menším měřítku – námořní obchodní uzly se začaly tvořit za vlády Ptolemaia II. Filadelfa (vládl 283/282-246 př. Kr.), který měl zahájit obchod s jižní Arábií a subsaharskou Afrikou a pokoušel se i o styky s Indií.¹⁰ Jeho následovníci budovali přístavy v Egyptě, Súdánu a Etiopii, avšak tuto aktivitu můžeme spíše než ochotě obchodovat přičíst vojenským záměrům, protože Ptolemaiovcí se snažili získat přístup ke slonům pro egyptskou armádu a možné obchodní zisky měly být využity jako plat ptolemaiovským žoldněům a na další výdaje spojené s udržováním armády.¹¹ Dle archeologických nálezů však v této době nemůžeme potvrdit větší množství indických přístavů, k jejichž dramatickému nárůstu dochází až za otevření Rudého moře Římany a počátku využívání monzunových větrů. Nástup římské říše jako hlavní síly ve Středomoří vedlo k zesílení námořního obchodu, především s Východem, z důvodu zrušení poplatků, které zaváděli rozliční prostředníci na obchodních stezkách – je nutné mít na paměti, že zatímco Ptolemaiovcí byli lokální síla, v případě římské říše se jednalo o ovládnutí prakticky celého Středomoří, a tím pádem většiny západního exportu. Rozdílem byl také fakt, že území římské říše bylo schopné zajistit finance nutné pro údržbu armády a vlády, a tudíž v případě výprav na Východ nebyly primárním cílem vojenské zájmy, ale spíš obchodní a politické ambice. Strabón zaznamenal, že v této době dochází k velkému nárůstu obchodu, především díky anexi Egypta a hojnému využívání monzunové stezky a dále zmiňuje událost, při které měla roku 118 př. Kr. hlídková loď strážící Adenský záliv objevit trosky zvláštního plavidla, ze kterých zachránila posádka hladovějícího indického námořníka (Strabón, II.5.12). Ten měl pak být převezen k rekonvalescenci na dvůr Ptolemaia VIII Euergéta II, naučit se v krátké době starořecky a

---

¹⁰ Sidebotham 1992, s. 12

¹¹ Tamtéž, s. 12

informovat ptolemaiovský dvůr, že jeho plavidlo bylo odváto větrem na obchodní cestě z Indie.¹² Dle Strabónova díla tak měl obchodní vzestup započít okolo roku 110 př. Kr. objevením monzunové stezky Eudoxem z Kyziku - řeckým mořeplavcem, který sloužil jako objevitel pro Ptolemaia VIII, a který se řídil instrukcemi již zmíněného indického námořníka. Strabón ve svém díle dále zaznamenává svou cestu po Nilu až k Syene a hranicím Axumského království (tedy dnešní Etiopii) za prefektury Galluse v Egyptě a zjištění faktu, že v této době odplouvá ročně do Indie z přístavu Myos Hormos na 120 plavidel, zatímco za Ptolemaiovců se k takové cestě odvážilo pouze velmi málo obchodníků (Strabón, II.5.12). Objev samotné monzunové cesty je někdy připisován jinému mořeplavci, Hippalovi (sg. Hippalos), který měl žít v prvním století př. Kr. - dle Plinia Staršího (6.96-111) tento navigátor neobjevil námořní cestu do Indie, ale monzunový vítr (který je taktéž nazýván Hippalus). Často se však objevuje domněnka, že arabští prostředníci nebo jejich indiští obchodní partneři znali námořní cestu využívající monzunový vítr již dávno předtím, než ji začali využívat podnikatelé z Říma a Alexandrie.¹³ Dle Periplus (39:13.12-13) se díky tomu měl vyvinout námořní obchod, který v případě počátečního bodu v Egyptě započal v měsíci červnu, kdy loď vyplouvající z přístavu v Rudém moři zamířila do Adenského zálivu a napojila se tak na jihozápadní monzunový vítr a plavila se podél Arabského pobřeží nebo přímo skrz západní Indický oceán do Indie, kam měla dle příznivosti větrů dorazit v září nebo ze začátku října (Periplus, 39:13.13-14). Plavba v opačném směru pak byla možná od začátku listopadu, kdy příznivý severovýchodní vítr nasměroval loď přímo k Rudému moři.¹⁴ Díky tomuto jevu bylo možná uskutečnit celou obchodní plavbu za méně než rok, za předpokladu že loď navštívila přednostně jeden přístav, kde směnila většinu svého zboží a získala dostatek indického exportního zboží. Tento argument bývá obvykle využíván jako podklad pro stanovisko, že západní lodě neměly navštěvovat Cejlon a východní indické pobřeží (v této souvislosti je ponejvíce uváděn přístav Arikamedu), protože by díky této odbočce ztratily sezónu, což by se z ekonomického hlediska nevyplatilo.¹⁵ První tamilská oblast, kterou navštívili římsí obchodníci, mělo být severní království Čéra. Sousedící království Pándja mělo této události spojené s importem exotického zboží ze Západu závistivě přihlížet, a vzápětí vypravit velvyslance s dary, kteří by římské říši nabídli obchodní spojení.¹⁶ Výprava měla zvolit pozemní stezku a do Říma dorazit po čtyřech letech, kde prezentovala dary od království Pándja, především perly, po kterých se vzápětí v římské říši zvedla obrovská

---

¹² McLaughlin 2010, s. 25

¹³ Thapar, s. 121

¹⁴ Casson 1992, s. 8

¹⁵ Tamtéž, s. 10

¹⁶ McLaughlin 2010, s. 116

poptávka.¹⁷ Třetí velké indické království, Čóla, pravděpodobně prezentovala Augustovi své dary, živé tygry, roku 11 př. Kr.¹⁸

Za časů Augusta tedy vyplouvalo z Myos Hormos do Indie 120 lodí ročně. Obchod narůstal celé první a druhé století po Kr., což bylo způsobeno augustovským mírem, který podporoval nové expanze. Z ekonomického hlediska je nutné podotknout, že ačkoliv například dvouroční plavba kolem Afriky byla bezpečná, relativně nenákladná a dala se podniknout za pomoci menšího malopodnikatelského plavidla, roční plavba do a z Indie byla mnohonásobně náročnější díky nebezpečným monzunovým větrům a potřeby masivní, dobře stavěné lodi, a vyžadovala tak po podnikateli značný kapitál.¹⁹ Prostornější loď také umožňovala převést větší množství nákladu, a plodit tak i přes dvacetipětiprocentní daň ze strany římské vlády vysoké zisky. V této otázce můžeme čerpat dodatečné informace z Vídeňského papyru²⁰ – nekompletní výčet nákladu lodi zde uvádí, že se mělo jednat o 700-1700 liber rostliny nard (320-770 kilogramů), 4700 liber slonoviny (2130 kilogramů) a 790 liber textilu (360 kilogramů), což bylo ve výsledku něco málo přes tři tuny. Cena této skromné tonáže však byla 131 talentů. Pokud by tedy byla obchodní loď naložena pětistý tunami (toto číslo není dle římských standardů nikterak přemrštěné), jednalo by se pak o zboží v hodnotě 20.000 talentů, a tedy obrovskou sumu, kterou by do obchodu mohl investovat pouze velmi úspěšný velkoobchodník (plavba do Indie ve větším měřítku měla stát přes milion sesterciů)²¹. Z hlediska velikosti plavidla musíme brát v potaz, že mezi Římem a Alexandrií se plavily lodě převážející obilí, dosahující 55 metrů délky a o nosnosti přes tisíc tun, a bylo by zvláštní, že by nebyly podobně masivní lodě využity na cestě mezi přístavy Myos Hormos nebo Bereniké a Indií, zvláště pokud vezmeme v potaz sílu jihozápadního monzunového větru.²² Přibližná nosnost většiny lodí operujících na námořní cestě do Indie se měla dle většiny akademiků pohybovat okolo 500 tun.²³ Západní plavidla potřebovala především konstrukční uzpůsobení na zdolání vysokých vln a silného větru. Oproti tomu manévrovací schopnosti náležely menším indickým plavidlům, která byla naložena římským zbožím na trzích na Malabarském pobřeží a následně přepravovala náklad skrze zrádné vody Palkova průlivu do přístavů na pobřeží Coromandel.²⁴ Vídeňský papyrus zmiňuje, že dodávka zboží z přístavu Muziris/Nelkynda byla již dílem soukromé obchodní společnosti a vede

---

¹⁷ McLaughlin 2010, s. 116

¹⁸ Tamtéž, s. 116

¹⁹ Casson 1989, s. 16

²⁰ Harrauer – Sijpesteijn 1985, 132, řádky 1-21

²¹ McLaughlin 2010, s. 157

²² Casson 1992, s. 10

²³ McLaughlin 2010, s. 36

²⁴ Tamtéž, s. 54

daňový záznam města Arsinoe pro rok 72/73 po Kr., ve kterém je uvedeno, že kupec Gaion, taktéž zvaný Diodóros, se právě nachází v Indii²⁵ a odhaluje některá jména vlivných obchodníků v této obchodní oblasti v prvním století po Kr. - jednalo se o Gaia Norbana (člen rodu Norbani, jedné z předních římských rodin s pozemky v Egyptě), jehož obchodní agent měl operovat v přístavu Myos Hormos, a dále o Marca Julia Alexandera (pravděpodobně z velmi bohaté židovské rodiny z Alexandrie, a bratr Phila Alexandrijského), který měl mít agenty jak v Myos Hormos, tak v Bereniké. Z hlediska obchodních vztahů s Východem je ovšem nutné poznamenat, že tamější vláda měla na obchodu často většinový podíl, a to i přes vliv obchodních společností – v Periplusu (24:8.7-9) se můžeme dočíst, že bylo někdy nutné vyjednávat výměnu zboží se zástupci místního vládce a například přístav Adulis je zde označován jako *emporion nomminon*, tedy přístav, kde jsou všechny obchodní transakce řízeny vládou. Podobná situace měla panovat v přístavech Muza (monopol na myrhu) a Kané (jediné překupní místo kadidla). V Indii je možné do určité míry očekávat podobnou situaci, protože v Periplusu (39.13. 5-6) je zmíněno, že zboží přivezené do Barbarika mělo být po řece transportováno „ke králi“, a obchod byl sjednáván za účasti královských agentů. Toto se však nejspíše vztahovalo pouze na suroviny určené pro královský dvůr, zatímco zbytek obchodu v přístavech Muziris/Nelkynda a Barygaza byl veden soukromníky. Tato situace nebyla v předešlé době výjimečnou ani v Egyptě - za Ptolemaia VII, který podporoval průzkumné výpravy do Indie, měli sice soukromníci volnou ruku v obchodování, ale veškeré aromatické látky a koření přivezené z Východu se stávaly majetkem koruny, a jejich cena byla určována vládou.²⁶ Ze strany Říma k takové kontrole obchodu nedocházelo, byla pouze vystavena dvacetipětiprocentní daň *tetarte* na importované zboží, a za exportované zboží se pravděpodobně platily pouze nepatrné poplatky, aby se tak zamezilo přílišnému odlivu měny.²⁷ Zásahy ze strany císařů přímo do obchodu s Východem nejsou doložitelné, a jsou obvykle zakládány na tvorbě východních kolonií. Archeologické materiály nicméně svědčí z hlediska kontaktů Říma s Indií, Srí Lankou, jižní Arábií a subsaharskou Afrikou o aktivitě spojené s koloniemi, jak nám dokládají nálezy mincí, keramiky, lamp a skla. Pro tuto práci bude z tohoto úhlu nejzajímavější lokalita Arikamedu, na které bylo odkryto zatím největší množství materiálu odkazujícího na římské obchodníky, a které bude věnována jedna z následujících kapitol (lokalit je však větší množství, především na pobřeží Coromandel). Za Klaudia Ptolemaia již lze registrovat rozšíření pole působnosti římských obchodníků o Barmu (zvanou Římany *India Trans Gangem*)²⁸ a emporia na Srí Lance. Čínské prameny naznačují,

---

²⁵ Casson 1989, s. 32

²⁶ Rostovtzeff 1986, s. 389

²⁷ McLeister 2011, s. 50

²⁸ McLaughlin 2010, s. 58

že Římané uzavřeli smlouvu s Vietnamem, která jim měla zaručovat přísun nosorožčích rohů, želvoviny, perel, slonoviny a vonných dřev.²⁹ Několik dekad po dokončení *Návodů ke geografii* Klaudia Ptolemaia měli římské lodě již objevovat vody za Malajským poloostrovem.³⁰ Římské námořní objevy dovršily vývoj roku 166 po Kr., kdy čínské prameny dynastie Chan zmiňují přijetí Římanů císařem Chuan.³¹

2.1.2 Vývoj obchodu na Východě

Vzestup indického obchodu započal v období Buddhy (6. stol. př. Kr.) a dále pokračoval za Maurjů (321 – 187 př. Kr.), především za Ašóky ve 3. stol. př. Kr., kdy docházelo k vývoji pozemních komunikací, po kterých bylo zboží v raném období přepravováno. Po pádu Maurjů došlo k vzestupu regionálních politických sil, jako byli Sungové, Kanvasové a Kušáni na severu a Sátaváhanové a Kšátrapové na jihu. Na Indii začal působit vliv severozápadu, zahrnující Indořecky, Saky, Parthy a Kušány, díky čemuž se Indie dostala poprvé do kontaktu se Západním světem, a to především díky pozemnímu obchodu, avšak pozdější politický neklid v severozápadním regionu způsobil přeorientování se na námořní obchod. Nejvyššího rozkvětu dosáhla indická ekonomika v letech 200 př. Kr. – 250 po Kr., za dynastie Sátaváhana, během níž také docházelo k nárůstu obchodu s Římem. V tomto období dochází nejprve k vytvoření nových nebo využívání stávajících obchodních stezek, jako byly například tzv. Hedvábná stezka nebo Utarapata a Dakšinapata, dvojice stezek, která spojovala západní indické přístavy s centrální oblastí náhorní plošiny Dekan. Obchodní aktivita v tomto období je archeologicky podpořena nálezy na lokalitách Faitan, Ter, Bhokardan a Nevasa, a stěžejními západními indickými přístavy byly Bhadoch, Kalian a Sopara.³²

Obchodní styky Indie a Říma započaly za pomoci pozemních stezek. M. Carey³³ v tomto případě poukazuje na návštěvy indických vyslanců v Římě v letech 26 a 20 př. Kr., u kterých se předpokládá, že jejich účel byl především v rámci obchodních vztahů a ne pouze formální. Příjezd indických vyslanců dokumentuje Cassius Dión (*Hist. Rom.* IX. 58), kdy mělo k Augustovi dorazit mnoho velvyslaneckých výprav z Indie, a měly nabízet alianci, stvrzenou dary jako například tygry a jinými zvířaty, které Římané ani Řekové do této doby

---

²⁹ McLaughlin 2010, s. 59

³⁰ Tamtéž, s. 59

³¹ Tamtéž, s. 59

³² Ingle 2011, s. 193-217

³³ Carey 1954, s. 19-654

neznali a zmiňuje je i sám Augustus (*Res Gestae* xxxi. v. 50-51), který konstatuje, že je prvním císařem, ke kterému z Indie dorazili velvyslanci. Zdroje obvykle poukazují pouze na dovezené dary, avšak Strabón (15.719) informuje o dopisu, který měl být odeslán králem severozápadní Indie Porem (sg. Porus) a obsahovat nabídku spolupráce a volného průchodu zemí tohoto vládce. Obchodní záležitosti však v textech nelze nalézt, takže můžeme předpokládat pouze diplomatický aspekt. Je však nutné podotknout, že tyto vyslanecké cesty jedním nebo druhým směrem byly před objevením monzunové stezky riskantní, ať již kvůli díky útokům pirátů při pobřežní plavbě (jak Římané, tak Ptolemaiovcí využívali na palubách jednotky lučištníků jako obranu proti možnému pirátskému útoku)³⁴, nebo ze strany nomádů při využití zdlouhavé a náročné pozemní stezky.

V Indii za dynastie Sátaváhanů fungovala silná misionářská síť (džinistická, buddhistická, brahmánská) i aktivní námořní obchod s Čínou. Čínská „zlatá stezka“ byla v Indii známa jako Zlaté Pobřeží (*Suvarna Bhúmi*) a u ústí Gangy je doložen přístav *Suvarna Gráma*, Zlatý Přístav, známý též z arabských pramenů jako *Sonargaon*. V jižní Indii nabyl námořní obchod takové důležitosti, že králové Andhry se rozhodli na mincích razit dvoustěžňové obchodní lodi, pravděpodobně jako symbol státní moci a prosperity – obchod se například týkal Barmy (Myanmar), odkud bylo dováženo zlato a diamanty, za Klaudia Ptolemaia pak i santálové dřevo, skořice a cassia.³⁵ Obchodníci z cizích zemí, sídlící dočasně v malých osadách poblíž měst, se v indických pramenech objevují pod názvem Jávana, avšak tento výraz zahrnuje nejen Ióny a Řeky, ale také baktrijské Řeky a Parthy.³⁶ Vhodným zdrojem pro vysvětlení tohoto pojmu může být kniha Puram, kde je vyzdvihována kvalita vína přivezeného takto označovanými lidmi (výraz proto patrně souhrnně označoval obyvatele oblasti Středomoří).³⁷ V této souvislosti je možné uvést i jednu z tehdejších tamilských básní Akananuru (149.7-11), která uvádí „námořní přístav Muchiri na západním pobřeží u ústí Perijaru, kde překrásné velké lodě Jávany přivázejí zlato na zpěněných vodách Perijru, který náleží Kérale, a vracejí se obtěžkané pepřem“.³⁸

Následující odstavec je věnován archeologickým poznatkům – v tomto případě se nejedná o odkazy na konkrétní pasáže, ale o zlomové práce v daném odvětví: Wheeler (1955) původně předkládal myšlenku vzniku četných římských obchodních kolonií poblíž přístavů, které fungovaly jako jiskra započínající vzestup civilizační a obchodní úrovně indického jihu,

---

³⁴ Sidebotham 1992, s. 23

³⁵ McLaughlin 2010, s. 58

³⁶ Schoff 1974, s. 244-245

³⁷ Raman 1992, s. 125

³⁸ Schoff 1974, s. 245

ovšem analýzy středomořských amfor (Slane 1992, Will 1992), skla (Stern 1992), keramiky typu terra sigillata (specificky omezená na Arikamedu, Comfort 1992), bronzů (DePuma 1992) a jiných objektů (Deo 1992) ukázaly širokou paletu lokálních odlišností a rozličných distribučních předloh (Begley 1992). Tento výzkum tak s určitostí prokázal aktivní předřímský obchod a zároveň nikterak nepotvrdil přítomnost zahraničních kolonií. Jako ideální příklad je možné poskytnout dva typy keramiky - červenou leštěnou keramiku (Red Polished Ware, Orton 1992) a ruletovanou keramiku (Begley 1983, 1986, 1992). O obou těchto typech zboží bylo smýšleno jako o importech ze Středomoří nebo alespoň produktech silně inspirovaných touto oblastí. Distribuce této keramiky však naznačuje, že červeně leštěné zboží pochází z Gudžarátu, a že se nádoby později dostaly jižním směrem až do Anuradhapury na Srí Lance (Deraniyagala 1972, 1986; Bouzek 1993) a také na Ganžskou planinu a směrem na severozápad. U ruletovaného zboží došlo k naprosto jiné distribuci, a to podle pobřeží Bengálského zálivu až do regionu kotliny Krišna. Díky tomu je možné předpokládat odlišné sféry výměnného obchodu mezi východním a západním pobřežím indického poloostrova (Begley 1992). Výsledek fluorescenční studie ruletované keramiky oproti očekávání (Begley 1992, Wheeler 1946) poukazuje na produkční centra u dolního toku Gangy, s centrálním bodem v lokalitách Tamluk a Chandraketurgarh v Bengálsku (Gogte 1997).

Možnost opětovného využívání pozemních stezek nastala opět za expanze Kušanů do severozápadní Indie v 1. stol. po Kr. a dále do údolí Gangy v 2. stol. po Kr., kdy mělo pomocí těchto pozemních stezek během Augustových časů několik indických vyslaneckých výprav dosáhnout Říma. V latinské literatuře jsou dle interpretace Chandry Moti zmíněny čtyři takové výpravy: 1) vyslanci ze země Puru (teritorium mezi Džihlamem a Beasem), kteří měli přivést plazy, pávy, tygry a dopis sepsaný v řeckém jazyce, 2) vyslanci z Barygazy, doprovázeni buddhistickým mnichem jménem Germanos, 3) vyslanci ze země Čéra, pomocí nichž mělo být zjištěno, že ve městě Muziris byl vystavěn k počtě Augusta chrám, 4) vyslanci ze země Pándja, kteří měli přivést drahokamy, perly a slona.³⁹ Výsledkem tedy mohl být nárůst obchodu v tomto období, spojený s výhodnou pozicí Indie a hromadným odlivem římského zlata východním směrem. Zmíněný chrám měl být vystavěn Římany za svolení krále Čéry, a tato budova byla pravděpodobně postavena obchodníky bez přímého přičinění císařské vlády.⁴⁰ Styk Západu a Číny a zájem o Západní zboží v této oblasti je poprvé prameny spolehlivě dokumentován v čínských záznamech, především v knize pozdní Chan, a to že „v devátém roce období Jen-Si, za vlády císaře Chuan-tchi, vyslal vládce říše Ta-c'in,

³⁹ Chandra 1977, s. 7-259

⁴⁰ McLaughlin 2010, s. 117

An-tun, velvyslaneckou výpravu na hranice Jih-nan (Annam), nabízející slonovinu, nosorožčí rohy a želvovinu“ (kapitola 88/118, Kniha pozdní Chan). Ta-c'in je název pro římskou říši, An-tun pro Marka Aurelia (rodinné jméno Antoninus) a rok této události je obvykle určován jako 166 po Kr. Výprava nebyla ve skutečnosti pravděpodobně složená z vyslanců, ale západních obchodníků, snažících se získat hedvábí bez podílu prostředníků – všechny nabízené artikly byly pravděpodobně předtím pořízeny v Indii.

2.1.3 Úpadek obchodu mezi Východem a Západem

Obchod dosáhl podle Barnetta⁴¹ vrcholu mezi lety 50-100 po Kr. a poté pozvolna upadal, avšak rozvoj námořních cest a zájem o nové obchodní styky lze registrovat až do roku 166 po Kr. Důvodem pozvolného ochabování trhu může být úpadek kušánsko-sátaváhanské moci, pokles indické urbanizace, nástup feudálního typu produkce a posléze Antoninský mor (takto bývá nemoc označována, ačkoli se jednalo o formu něštovic).⁴² Antoninský mor zasáhl populaci římské říše mezi lety 165-180 po Kr., a vyhubil 10-14% veškerého obyvatelstva.⁴³ Epidemie se šířila především pomocí obchodních stezek, což způsobilo jejich okamžitý úpadek, a celkově se projevila v masivním oslabení obchodu mezi Východem a Západem. Příznaky nemoci byly poprvé registrovány roku 165 po Kr. v Mezopotámii, dle starověkých zdrojů mor roku 166 po Kr. zasáhl Řím a již roku 168 po Kr. hubil obyvatelstvo stejnou měrou v provinciích jako v hlavním městě.⁴⁴ Z hlediska původu nemoci je možné využívat historické prameny, které odkazují na rok 161 po Kr., kdy se mor objevil na západní hranici území ovládaného dynastií Chan a šířil se mezi populací, a následující rok Parthové zaútočili na římské teritorium a epidemii pravděpodobně přinesli s sebou na území Mezopotámie.⁴⁵ Nákaza zasáhla zejména skupiny o větším počtu osob na malé ploše, tedy armádu, námořníky a větší města, čímž znemožnila obnovení původní úrovně obchodu. Nemoc se rychleji šíří v horkém klimatu, a můžeme tedy předpokládat, že hlavní centrum pro obchod s Východem, Alexandrie, byla silně zasažena. Z historického hlediska je po tomto období mnohem méně římských záznamů pojednávajících o obchodu s Východem, z archeologického hlediska je možné registrovat ukončení velkého přísunu římských mincí na území Indie a také archeologický materiál z Egypta poukazuje na znatelný úpadek aktivity v přístavech v Rudém

---

⁴¹ Barnett 1917, s. 104

⁴² Ingle 2011, s. 193-217; McLaughlin 2010, s. 59

⁴³ McLaughlin 2010, s. 59

⁴⁴ Tamtéž, s. 59

⁴⁵ Tamtéž, s. 133

moři.⁴⁶ Tamilské zdroje, například Patirrupattu, navíc zmiňují systematickou pirátskou aktivitu krále Čéry Netunceralatana, směřovanou na římská plavidla, kdy bylo cílem zmocnit se nákladu a vzít posádku jako rukojmí.⁴⁷ V souvislosti s uzavřením obchodních cest do Indie je dále zmiňován rok 215, za vlády Caracally, kdy císař nechal povraždit obyvatele Alexandrie a obchodníky v jejich přístavu, čímž byla zničena i místní indická kolonie (Strabón, 15.4.73). Dalším faktorem této situace byl prohlubující se úpadek římské ekonomiky a nástup Sásánovců v Íránu, jejichž snaha přesměrovat indický obchod do Perského zálivu namísto Rudého moře se na míře římského obchodu s Východem také podepsala. Celkově třetí stol. po Kr. dálkovému námořnímu a karavannímu obchodu nepřálo, a to především díky politické nestabilitě, zmatkům v armádě (decimace morem a nové války s Germány) a ekonomickému chaosu v mnoha oblastech římského světa⁴⁸ a i dle archeologických nálezů počet mincí ve třetím stol. po Kr. drasticky klesá.⁴⁹ Na základě archeologických materiálů však můžeme na lokalitách Bereniké a Myos Hormos sledovat postupný návrat k obchodní aktivitě, která však již nedosáhla intenzity prvního a druhého stol. po Kr. a byla obvykle více než Římány ovládána obchodníky z Levanty, jižní Arábie nebo oblasti dnešní Etiopie (Axum). Dále pak musíme počítat s ustáním obchodu během sásánovské invaze a v sedmém stol. po Kr. (přibližně 640) s úplným zastavením z důvodu dominance muslimských Arabů v této oblasti.

---

⁴⁶ McLaughlin 2010, s. 60

⁴⁷ Tamtéž, s. 135

⁴⁸ Sidebotham 1992, s. 34

⁴⁹ Deo 1992, s. 40

2.2 Starověká mořeplavba a navigace

Jako tři hlavní přístavy využívané Římany v obchodu s Východem je nutné uvést Arsinoé, Myos Hormos a Bereniké. Pro plavbu přes Indický oceán bylo v období mezi dubnem a říjnem využíváno severovýchodních větrů (tato praktika byla provozována již dříve Araby, v opačném směru byla samozřejmě využívána sezóna říjen - duben), avšak plavidla z Egypta byla dále pod vlivem tzv. etesijských větrů, pohybujících se ze severu na jih. Je tedy pravděpodobné, že pro tehdejší plavidla z Egypta bylo výhodné vydat se na cestu v polovině léta, aby tento vítr využili k rychlejší plavbě přes Rudé moře, a proto byl čas k vyplutí velmi omezen. Plinius Starší (*Hist. Nat.* 6. 26) poskytuje informaci, že plavidla odplouvala z Egypta v polovině léta, a že jim následná plavba k průlivu trvala 30 dní, načež se nechaly lodě unášet větrem zvaným *Hippalus* a za 40 dní dosáhly Malabarského pobřeží. Bylo zvykem se stáčet s větrem tak, aby loď dosáhla pokud možno jižnějšího cípu poloostrova – to v důsledku nebezpečí, které jinak hrozilo ze strany pirátů. Po dosažení Indie a provedení transakcí musela posádka čekat do prosince, kdy byla ideální doba pro vyplutí zpět. Pouze tímto způsobem bylo možné dokončit celou obchodní plavbu během jedné sezóny. Přeprava zboží probíhala přesunem z centra římské říše do Alexandrie, a dále pak pomocí říčních plavidel proti toku Nilu, kdy bylo ještě přidáváno zboží, které nabízel samotný Egypt. Hlavním cílem této cesty byl Koptos (dnes Quift), přístav ležící ve východním ohybu řeky Nil, který je tak situován blíže pobřeží Rudého moře než ostatní lokality. Zde pak probíhala přeprava nákladu pomocí velbloudů k přístavům Myos Hormos a Bereniké. Římská říše měla evidentně velký zájem o přepravu zboží skrze Koptos⁵⁰, a dá se předpokládat, že právě v tomto místě bylo nutné nechat si v případě importu Východního zboží vypočítat *tetarte*, daň ve výši 25% (k zaplacení však mělo dojít až v Alexandrii). S touto lokalitou je navíc spjat poplatek zvaný koptský tarif, který se neodvíjel od ceny přepravovaného zboží, ale počtu osob, přepravních zvířat a vozů využívajících cestu, a fungoval tedy do jisté míry jako dnešní mýto.⁵¹ Zisk měl být poté využíván k opravám cest a platbám strážím, výše poplatku se odvíjela od průměrného platu cestujícího (kormidelník 8 drachem, lodní pozorovatel 10 drachem, stráž 5 drachem, námořník 5 drachem, pomocník stavitele lodí 5 drachem, umělec/řemeslník 8 drachem, nejvíce měly platit prostitutky).⁵² Papyry z druhého stol. po Kr. uvádějí, že cena za pronájem osla pro pouštní přepravu v tomto regionu měla být 4-14 obolů na den, v případě velblouda 1-4 drachmy na den a v případě vozu se měla cena pohybovat v rámci 10-14 obolů za den.⁵³

---

⁵⁰ McLeister 2011, s. 39

⁵¹ Tamtéž, s. 46-47

⁵² McLeister 2011, s. 47; McLaughlin 2010, s. 30

⁵³ McLeister 2011, s. 80-81

Importované zboží plynulo v opačném směru – z indických přístavů do Myos Hormos a Bereniké, přes poušť do města Koptos a dále po proudu Nilu až do Alexandrie.⁵⁴ Na Nilu bylo zboží vystaveno další dani, tentokrát ze strany přepravce, která se pravděpodobně pohybovala v rozmezí 4-10%.⁵⁵ Z hlediska vzdálenosti byl výhodnější Myos Hormos, ze kterého překročení pouště trvalo přibližně šest až sedm dní, zatímco z Bereniké pouť zabrala jedenáct až dvanáct dní,⁵⁶ avšak Bereniké měla také pozitivní aspekt – ležela 230 námořních mil jižněji než Myos Hormos a plavba z ní tak nevystavovala námořníky takovému náporu nepříznivých větrů. Dle Periplusu se dá soudit, že v prvním století po Kr. byly oba přístavy využívány relativně podobnou měrou (doručené zboží stejného obchodníka někdy putovalo do obou přístavů a přepravní společnosti měly taktéž svá obchodní sídla v obou městech), ačkoli Bereniké se dostává více pozornosti, zatímco dle Strabóna tomu za jeho časů bylo obráceně (Strabón Bereniké vůbec nezmiňuje). Třetí přístav, Leukos Limen, byl také používán, ale nikdy nedosáhl věhlasu obou předešle zmíněných. Námořní obchod byl z ekonomického hlediska preferován před využíváním pozemních stezek, protože dle Diokleciánova ediktu o maximálních cenách měla být cena loďní přepravy obilí přes celé Středomoří rovna ceně transportu stejného množství zboží po trase o délce přibližně 110 kilometrů.⁵⁷ V potaz je však nutné brát riziko námořního obchodu a navíc Diokleciánův edikt o maximálních cenách určoval pouze maximální ceny, a nemusí tak nutně odrážet průměrné ceny a jejich lokální variace. Dle Ediktu měl být ekonomický poměr ураžené vzdálenosti po zemi ku řekám 1:5, v případě zemního transportu ku přepravě po moři 1:31.

V Periplusu je možné dohledat zmínku, že původní obchod mezi Egyptem (tedy doménou Ptolemaiovců) a Indií neprobíhal pomocí přímé plavby. Náklad měl být v tomto případě překládán v Jemenském přístavu Aden – město Eudimonion Arabia tak bylo v počátcích plaveb na Východ konečným bodem putování, a stejně tak tomu mělo být i ze strany Indie (pozice města Aden se tak z obchodního hlediska dala přirovnat k Alexandrii). Ptolemaiovcí tedy vyvinuli obchodní cestu do Indie za pomoci přístavů v Rudém moři, na kterou později navázal Egypt pod římskou správou. Dále se v Periplusu nachází mnoho zmínek o západních indických přístavech (viz. kapitolu věnovanou indickým přístavům), především v souvislosti se značnou náročností plavby v indických zátokách, čítající nebezpečné přílivové proudy a vlny. Jako ochrana před možným nebezpečím ztroskotání obchodních plavidel byly v zátokách připraveny velké lodě nazývané *trappanga* a *kotymba*, které byly

---

⁵⁴ Casson 1989, s. 13

⁵⁵ McLeister 2011, s. 84

⁵⁶ Casson 1989, s. 13

⁵⁷ McLeister 2011, s. 77

určeny k doprovodu lodí z ciziny do bezpečí přístavu. Lodě byly vystaveny velkému nebezpečí ztroskotání – jedno z takových obávaných míst byl ostrov Bet Dwarka, kde byly roku 1983 provedeny archeologické výzkumy, které odkryly množství kotev (42 kamenných, 2 olovené) a sedm amfor, pozdější výzkumy v letech 2000-2002 odkryly kruhový olovený ingot, dvě olovené kotvy, množství kamenných kotev a pozůstatky amfor.⁵⁸ Tyto amfory byly vyrobeny ze silného, hrubého materiálu a mají drsný povrch – uvedený typ byl používán na vývoz olivového oleje a vína z římské říše, v tomto případě se názory spíše kloní k vínu, protože o olivový olej nebyl v Indii příliš velký zájem. V rámci této lokality byly prováděny komparativní studie amfor, které vyústily v dataci nálezů v rámci 1. stol př. Kr až 2. stol. po Kr. Tato oblast je hojně zmiňována v literárních pramenech, např. Periplus, a měla tedy zřejmě v obchodních stycích důležitou úlohu, dle Schoffa⁵⁹ se měl tento členitý záliv okolo Eirion nazývat Baraka a obsahoval sedm ostrovů. Ústí zálivu mělo relativně slabé proudy, avšak uvnitř zálivu byly proudy natolik silné, aby strhly celou loď, a tvořily se zde vysoké vlny a vodní víry. Dno je navíc velmi členité a kamenité, což má vysvětlovat množství kotev v této zátocce, které měli vhodit do vody námořníci, ve snaze odvrátit zkázu plavidla, avšak kotvy byly vzápětí utrženy díky ostrým skalám na dně zátoky.⁶⁰ Tento ostrov je tak možné ztotožnit s lokalitou Baraca v Periplusu a lokalitou Barake Klaudia Ptolemaia.

Z hlediska navigace dochází v pramenech k nedorozuměním díky odlišným metodám určování kurzu. Kurzy ve Středozemním moři byly určovány dle Polárky, kurzy v Rudém moři dle větru a pevniny. Tímto způsobem pluly lodě na jih, a proto bylo západní africké pobřeží označováno jako „pobřeží pravé ruky“ a východní asijské pobřeží jako „pobřeží levé ruky“. U mysu Guardfui se poté kurz určoval dle větru a předpokládal se východní směr.⁶¹

---

⁵⁸ Gaur 2007, s. 2-3

⁵⁹ Schoff 1974, s. 38-40

⁶⁰ Tamtéž, s. 38-40

⁶¹ Schoff 1917, s. 248

2.3 Zboží v rámci římsko-indického obchodu

Periplús přináší relevantní informace ohledně obchodovaných surovin – jako předmět obchodu byl využíván sezamový olej, pšenice, rýže, cukr, pepř, máslo, med, pryskyřice ambroňe západního/ambrovníku styraxového (tzv. *storax*)⁶², chrpovník lopuchový (tzv. *costus*)⁶³, *bdellium*⁶⁴, *lykium*⁶⁵ a další typy vzácných silic, *nard*⁶⁶, karneol, indické perly, slonovina, želvovina, kožešiny a lakované zboží z Číny (tyto suroviny nebyly součástí přímého obchodu, ale tzv. tranzitního obchodu, vedeného přes prostředníky), bavlněné látky, mušelin, hedvábná příze, barvivo indigo, eben využívaný v římské říši na zdobení nábytku a dále ovoce, především indické limetky a nakládané broskve. Z hlediska římských vývozních komodit nás Periplús informuje o řeckořímských obchodnících, kteří nabízeli například v Barbariku (dnešní Karáči) „*lehké látky, lněné tkaniny, topazy, korály, kadidlo, skleněné nádoby, stříbrné a zlaté podnosy a v menší míře víno*“. Dále byly do Indie importovány kovy, a to především italská měď, zinkové a olovené korále, stříbro a zlato, z ostatních produktů pak gemy a kosmetika, např. tužka na oční linky. V následující kapitole bude poměrně zmatený výčet zboží z Periplu kategorizován, porovnáván s informacemi z Pliniova díla a posléze vsazen do archeologického kontextu. Dle Periplu je zřejmé, že kupci na své výpravy vyrazili také se zbožím nižší kvality, jako byl horší typ bavlny. Tato ekonomická taktika se dá interpretovat tak, že pokud neuspěli obchodníci s prodejem tohoto zboží v Indii, pak se ho po cestě zpět snažili prodat na místech obvyklého odbytu, kterými měly být v případě bavlny přístavy v severním Somálsku a dále například přístav Adulis.

2.3.1 Drahokamy a polodrahokamy

Obchodní role Východu, především Indie a Srí Lanky, byla za raného císařství na vzestupu částečně díky zdrojům drahých kamenů v této oblasti (obr. 2-3). Periplús celkově uvádí kameny *challeanos lithos*, *sappheiros*, *onychine lithia*, *moyrrine*, *adamas*, *hyachintos*, *chrysolithos* a *diaphanes pantoia*. *Challeanos lithos* (NH:37.33.110-112) je obvykle

---

⁶² Druh pryskyřice stromu *Liquidambar orientalis* využívaný při výrobě kadidla a některých parfémů.

⁶³ Rostlina *Saussurea costus*, opět využívaná především k výrobě kadidla a parfémů.

⁶⁴ Aromatická hmota podobná myrze; Plinius Starší (12.19) zaznamenal, že nejlepší *bdellium* pochází z Baktrie, ze stromů černé barvy, výšky olivovníku, listem podobným dubu a plodem podobným fíkovníku.

⁶⁵ Rostlina kustovnice, Plinius Starší (12.15) jí označuje jako medikament využívaný především při bolestech očí a zánětech.

⁶⁶ Rostlina *nard* pravý; v Homérově *Íliadě* je extraktem z této rostliny parfémováno tělo Patrokla; Plinius Starší (12.26) se zmiňuje, že této rostlině existuje dvanáct druhů; v antice bylo využíváno této rostliny v kuchyni jako aroma.

ztotožňován s tyrkysem,⁶⁷ dle Plinia pocházel z „*vnitrozemí ležícím za Indií*“ (NH 37.56.151) a měl být obchodován v Barbariku.⁶⁸ Nejednalo se o indický produkt, ale spíše o komoditu těžnou v blízkosti Nišápúru v Iránu a dopravovanou do přístavů v Indii. Je zvláštní, že tyrkys měl být dopravován do Egypta, když měl být těžen v Egyptě již od Starého království na lokalitách Magharah a Serabit el-Khadim⁶⁹ - tuto zvláštnost je možné interpretovat tak, že východní tyrkys měl vyšší kvalitu, nebo že egyptské doly nebyly v době sepsání Periplusu v provozu. *Sappheiros* je dnešní lapis lazuli, dle Plinia byl nejlepší k nalezení v Persii (NH 33.21.68, 37.39.120) a měl být opět obchodován v Barbariku.⁷⁰ V tomto případě se taktéž nejednalo o indickou surovinu, protože jediným starověkým nalezištěm tohoto kamene bylo údolí řeky Kokča v severovýchodním Afghánistánu. *Onychine lithia* je starověké označení pro achát, dle Plinia existuje arabská a indická forma tohoto kamene, lišící se především červenými a bílými vrstvami (NH 37.24.90-91) a měl být obchodován v přístavu Barygaza.⁷¹ V případě Pliniova tvrzení se pravděpodobně jedná o mylnou interpretaci založenou na širokém rozšíření v rámci Východního obchodu, protože oba typy achátu pochází z území Indie a jsou nazývány onyx a sardonix. *Moyrinne* nebyl doposud uspokojivě určen, jedná se pravděpodobně o fluorit nebo achát. Ačkoli jsou dnes známy depozity fluoritu v Iránu, není doložena jejich starověká těžba, a to ani v Indii, což vedlo S. H. Balla k závěru,⁷² že se jedná o achát nebo jinou formu chalcedonového křemene, jako karneol. Jméno se nápadně podobá řeckému myrrhiné⁷³, která má v Periplusu (6:2.26) roli egyptského exportu do přístavu Adulis. V případě zmíněné komodity se však pravděpodobně jedná o surovinu na výrobu váz, protože autor Periplusu zmiňuje fakt, že tato komodita měla být importována Západem z Indie. Logicky z tohoto faktu vyplývá, že se nemůže jednat o skleněnou imitaci, protože sklo bylo importováno na Východ, a tedy myrrhiné může označovat buď fluorit anebo dle Eichholze⁷⁴ a Balla⁷⁵ achát exportovaný z přístavu Barygaza. Dle Periplusu měl být opravdu obchodován v přístavu Barygaza,⁷⁶ původ můžeme čekat na Srí Lance, kde jsou bohatá ložiska karneolu. *Adamas* je buď bezbarvý korund, nebo pravděpodobněji diamant, dle Plinia měl pocházet z mnoha míst světa, včetně Arábie a Indie (NH 37.15.55-58), což by naznačovalo možnost, že Plinius smísil korund a diamant pod jeden kámen, protože diamanty bylo možné těžit pouze v Indii. Bezbarvý korund bylo pravděpodobně možné těžit na Srí Lance, kde jsou známé

⁶⁷ Sidebotham 2003, s. 14

⁶⁸ Casson 1989, s. 74-75

⁶⁹ Lucas - Harris 1962, s. 202-203, 404-405

⁷⁰ Casson 1989, s. 74-75

⁷¹ Tamtéž, s. 80-81

⁷² Ball 1950, s. 220-221

⁷³ Jednalo se o skleněnou imitaci originálních váz myrrhiné vyřezávaných z fluoritu.

⁷⁴ Eichholz 1962

⁷⁵ Ball 1950, s. 221

⁷⁶ Casson 1989, s. 84-85

depozity barevných variant tohoto minerálu (červený rubín a modrý safír). *Adamus* měl být dovážen z Muziris/Nelkyndy⁷⁷, zdrojem byla pravděpodobně planina okolo města Madras.⁷⁸ *Hyanchinthos* je starověké jméno pro dnešní safír (důležité neplést si tento pojem s názvem *sappheiros*, který označuje lapis lazuli), byl dovážen pravděpodobně ze Srí Lanky a jeho odbytíštěm byl přístav Muziris/Nelkynda.⁷⁹ Název *chrysolithos*, tedy „zlatý kámen“, je Pliniem zmíněn jako žlutý drahokam, po kterém je z římské strany v Indii velká poptávka, a nejspíš se jedná o žlutou formu safíru z východní Indie. Tento kámen však nemohl mít autor Periplusu na mysli, protože uvádí, že o tento drahokam má být v Indii velký zájem, a nikoli naopak. Chrysolithon zmíněný v Periplusu tak musí být jeden z mála kamenů, které nebyly do Říma z Indie exportovány, ale byla o ně naopak v Indii velká poptávka pro jejich nedostatek, a to jak v Barygaze (49:16.22) a Muziris/Nelkyndě (56:18.18), tak i Barbariku. Pravděpodobně se proto jedná o olivín, který nebylo možné těžit v Indii, a jeho jediným zdrojem pro starověk byl ostrov sv. Jana v Rudém moři (Zabargad) a proto byl drahokam natolik ceněn, že byl využíván pouze na dary pro společenskou elitu (Plinius, NH 37.108) a králové Egypta udržovali důl pod pečlivou vojenskou ochranou (Strabón, 16.770). Jak Plinius, tak Strabón uvádějí název drahokamu jako *topazos*. *Diaphanes pantoia* se dá přeložit jako „bezbarvé kameny všeho druhu“, a není tedy možné označit konkrétní drahokamy (Schoff navrhuje beryl, který byl těžen v regionu Coimbatore, Warmington odrůdu granátu),⁸⁰ ale označení bude patrně zahrnovat některý z následujících kamenů těžených v jižní Indii a obzvláště Srí Lance: ametystový křemen, citrínový křemen, bezbarvý křemen (krystal), chryzoberyl, rubínový korund, akvamarínový beryl, almadin, zirkon a turmalín.⁸¹ Z hlediska minerálů můžeme ještě jako indický starověký export připojit realgar, dovážený do přístavu Muziris/Nelkynda. Tento červený sulfid arseniku měl být dle Plinia využíván jak medicínsky (34.177), tak jako pigment (35.30) a dle Strabóna získáván z hory v Malé Asii, zvané „Hora realgarových dolů“ (12.562) a dále mělo být možné najít tento minerál v malém množství v Řecku⁸² a v Egyptě.⁸³ Zajímavé je, že realgar byl dovážen do Indie, ačkoli Indie má vlastní zásoby tohoto minerálu, ale jeho naleziště buď nebyla ve starověku známa, nebo byla jejich údržba příliš nákladná.⁸⁴ Žlutou variantou tohoto minerálu je auripigment (Periplús, 56.18.21), řecky zmiňovaný jako *arsenikon*, využívaný dle Plinia (34.178) jako medikament a depilační prostředek, opět získávaný z oblasti Malé Asie, ale v tomto případě nemůžeme

---

⁷⁷ Casson 1989, s. 84-85

⁷⁸ Tamtéž, s. 223

⁷⁹ Tamtéž, s. 84-85

⁸⁰ Tamtéž, s. 222

⁸¹ Kolektiv autorů sborníku *Berenike Crossroads* 2003, s. 17

⁸² Caley – Richards 1956, s. 171-172

⁸³ Lucas – Harris 1962, s. 384

⁸⁴ Casson 1989, s. 208

počítat s jeho exportem do Indie, protože o vývozu do Barygazy není jediná zmínka a v severozápadní části Indie se minerál přírodně vyskytuje, což zřejmě eliminovalo poptávku po něm. Podobnu pozici na trhu měl mít sulfid antimonu nazývaný starořecky *stim(m)i*, opět importovaný do Muziris/Nelkyndy. Dioskorides (5.99) a Plinius (33.101-102) popisují funkci tohoto minerálu jako medikament pro léčbu očí a zároveň také jako součást oční kosmetiky, nanášené na víčka nebo řasy (pro stejnou funkci byl dříve využíván malachit a později saze).

2.3.2 Koření, vonné látky, léčiva

Další stěžejní surovinou v námořním obchodu mezi Indií a Západem bylo koření. Některé historické zdroje uvádějí, že pepř měl být stěžejní surovinou, která putovala do Evropy z oblasti Dálného východu, a je možné registrovat starověké dělení pepře do tří skupin: jednalo se o pepř bílý, pepř černý a pepř dlouhý. V případě prvních dvou zmíněných se jedná o stejný rostlinný druh, avšak v jiném stupni zralosti (bílý je nezralý, černý dozrálý), pepř dlouhý je samostatný druh odlišující se navíc i oblastí výskytu, která zahrnuje především oblast severní Indie a tím pádem byl obchodován v Barygaze, zatímco pepř černý roste na Malabarském pobřeží, a byl tedy exportován z přístavu Muziris/Nelkynda. Oba druhy nelze zaměnit, černá varianta byla skladována ve formě větších černých zrn, zatímco dlouhá varianta je obvykle uchovávána v celých trsech menších plodů. Z hlediska obchodu byl pepř černý mnohonásobně oblíbenější, protože dle Plinia (NH 12.14.26-28) měl pepř dlouhý dosahovat 3.75násobku ceny černé varianty, a archeobotanické výzkumy menší rozšíření pepře dlouhého potvrzují – tento faktor byl způsoben buď cenou zboží anebo častějším obchodem na Malabarské pobřeží po objevení monzunové cesty. Celkově se tedy botanické výsledky kloní více k většímu využívání přístavů na Malabarském pobřeží, tedy Muziris/Nelkynda, avšak není možné z tohoto poznatku vyvodit jakýkoliv závěr, protože nálezy drahokamů ukazují pro změnu na přístavy v severní části Indie, tedy především Barygazu. Cena černé varianty měla být za Plinia 4 denáry za římskou libru, a jednalo se tedy o jedno z nejlevnějších dostupných indických koření. Archeologické nálezy prokazují, že pepř byl využíván ve všech regionech římské říše, například v dole na kamení u Mons Claudianus v pusté Východní poušti, v Galii, v Pompejích, v římském vojenském táboře v Německu a dle tabulek nalezených ve Vindolandě se pepř měl dostat až k vojákům v Británii na Hadriánově valu.⁸⁵ Nard je víceletá rostlina, vyskytující se odlehlých horských regionech Indie, a patřila k jedné z nejdůležitějších složek indického rostlinného exportu. Do Říma měly být dováženy

---

⁸⁵ McLaughlin 2010, s. 144

jak listy rostliny, tak i špičatý kořen, a dle Plinia (12.43,44) se ceny měly pohybovat v rozmezí 40-75 denárů za libru listí a 100 za kořen, což z nardu dělá jeden z nejdražších artiklů z hlediska rostlinného importu. Využití mělo být především lékařské, na léčbu prakticky veškerých chorob a poranění pokožky, ale také měl být používán k tvorbě drog a k vaření.⁸⁶ Jako valná část importovaných léčiv se objevuje na řeckých papyrech z Egypta, především z 3. stol. př. Kr., kde bývá obvykle v receptu spojován s myrhou a skořicí.⁸⁷ V Periplusu je možné narazit na zmínku o odlišné odrůdě, tzv. ganžském nardu (56:18.25), získávaném v horách na sever od Gangy a poté dopravovaného do Muziris/Nelkyndy, odkud měl být expedován. Informace o obchodu s tímto druhem Nardu na lokalitě přináší tzv. Vídeňský papyrus, podle kterého mělo stát 60 nádob 45 talentů, tedy 67.500 denárů. Dioskorides (1.7.2) popisuje tuto odrůdu jako drobnější a s delšími výběžky kořenů, což má být způsobeno růstem tohoto druhu ve vlhkých oblastech, Plinius (12.42) zmiňuje jeho pronikavou a nepříjemnou vůni.⁸⁸ Mezi další zmiňované rostlinné druhy, exportované do Středomoří, patřil šafrán,⁸⁹ který měl být vysoce ceněn především díky svému dvojitému využití ve žlutých barvivech a přípravcích určených k léčbě očních obtíží, jejichž recepty byly nalezeny v Egyptě.⁹⁰ Nejlepší varianta měla růst v Malé Asii (Plinius, NH, 21.31-34) a ostatní druhy na jiných místech, avšak v Egyptě se neměl vyskytovat žádný. Předpokládané putování zboží mělo začít v přístavech především v Arábii a dále pokračovat do Myos Hormos a Bereniké, odkud pokračovala přeprava do města Muza, kde je šafrán uveden mezi importovaným materiálem. Další rostlinou dlouze zmiňovanou jak v Pliniovi (27.14-22) a Dioskoridovi (3.22.1-5) je aloe, jež se mělo ve starověku využívat jako lék při podráždění kůže, spáleninách, zraněních a zácpě. Jeho cena se měla udržet vysoko až do středověku, a jeho zdrojem být pravděpodobně ostrov Sokotra, odkud měl být převážen do přístavu Kané, ačkoli se dá spekulovat i o možných oblastech jiného druhu v oblasti jižní Arábie.⁹¹

Skořicí lze v Periplusu dohledat pouze pod názvem "cassia", označující skořicovník čínský, ačkoliv druhý typ skořice byl znám a obchodován taktéž v mnoha přístavech (rozdíl je spíše než druhový kvalitativní, protože skořice dosahuje vyšší jakosti než cassia). Hlavním odbytištěm této komodity měl být přístav Mosyllon, který měl vyvázet největší množství tohoto artiklu (obr. 4). Důvod, proč se arabští a indiští kupci zaměřili pro účely exportu skořice právě na tento přístav, nebyl doposud vysvětlen. V dílech ranějších autorů, jako

---

⁸⁶ Casson 1989, s. 193

⁸⁷ Tamtéž, s. 193

⁸⁸ Harrauer – Sijpesteijn 1985, 132, řádky 1-21

⁸⁹ Casson 1989, s. 152

⁹⁰ Gazza 1956, s. 86

⁹¹ Casson 1989, s. 165

například Hérodota a Theofrasta, je skořici přikládán původ v oblasti Arábie, v dílech některých pozdějších autorů je možné registrovat přesvědčení o původu skořice z Afriky (konkrétně z dnešní oblasti Etiopie a Somálska), avšak není to pravidlem, například Plinius si je vědom, že ve zmíněných oblastech se cassia ani skořice nezískávala. Mezi indickým exportem jde také nalézt zmínky o zboží zvaném malabathrum/malabathron (Periplus, 56:18.17a). Jednalo se o listy rostliny skořicovník tamala, vyskytující se na pobřeží Malabar. Starověcí autoři (autor Periplus, Plinius, Dioskorides) však neznali spojitost mezi skořicí (včetně druhu cassia) a malabathrem, a považovali každou zmiňovanou komoditu za unikátní druh, ačkoliv se jednalo o kůru a listí totožného stromu, což je pravděpodobně způsobeno různými centry exportu, které si autoři nedokázali spojit (malabathrum na pobřeží Malabar a v Barygaze, zatímco skořice/cassia v arabských a afrických přístavech). Malabathrum se překvapivě, pokud se spolehneme na historické prameny, dostalo na Západ až za časů Augusta a na řeckých papyrech z Egypta se zmínky o něm objevují až v druhém stol. po Kr., a většina zmínek pochází z ještě pozdější doby, obvykle okolo 3-4. stol. po Kr.⁹² Využití bylo především v medicíně jako součást mastí pro zklidnění a ošetření pokožky, dále vaření, jako osvěžovač dechu nebo k odhánění molů. Virgil píše, že bohatí Římané si měli kořenit olivový olej skořicí (Georg. 2.466) – archeologickou indikací přísunu tohoto dochucovadla může být vrak lodi z Pozzina, datovaný do konce prvního stol. po Kr., ve kterém archeologové objevili 136 balíčků koření, zahrnující především skořici, vanilku a kmín.⁹³ Dle Plinia (12.129) i Dioskorida (1.12) měla rostlina růst v bažinách, a dle Plinia byla sklížena i v Sýrii a Egyptě, což je chyba zřejmě způsobená importem malabathra do přístavů v těchto zemích před jejich odesláním na Západ. Cena se dle Plinia měla pohybovat okolo 60 denárů za libru oleje z této rostliny, což malabathrum řadí mezi ty více peněžně náročné, avšak cena mohla být v relaci 1-300 denárů, kdy nejnižší cena byla za masivně ředěný mix vyrobený za pomoci surovin nejnižší jakosti, zatímco nejvyšší ceny byly za neředěný olej z velmi kvalitních rostlin, což tak z rostliny činí nejdražší rostlinný produkt vůbec, který pro ilustraci trojnásobně překračuje peněžní hodnotu nejkvalitnějšího nardu.

Myrha byla ve starověku využívána Egyptany při balzamování; řeckořímský svět ji pak využíval jako kadidlo, koření, pro lékařské účely jako hojivou složku na léčení ran a ingredienci do přípravků na ošetření očí a měla být používána při římských pohřbech. Dle Plinia se měla cena myrhy pohybovat v rozmezí 11 až 16,5 denáru za římskou libru,⁹⁴ což je dvojnásobek ceny kadidla olibanum a čtyřnásobek ceny bdellia. Na druhou stranu je cena

---

⁹² Casson 1989, s. 241

⁹³ McLaughlin 2010, s. 148

⁹⁴ Casson 1989, s. 120

stále nižší než za aromatické látky pocházející z Indie, jmenovitě skořici, nard a malabathrum. Myrha byla získávána v severozápadním Somálsku a Arábii a byla důležitým exportním materiálem i v minulém století. Dalším typem zboží podobného myrže je storax, aromatická pryskyřice využívaná Řeky a Římany jako kadidlo a medikament. V dílech se dají dohledat dva typy, a to pevný storax, pocházející především z oblasti Levanty a Malé Asie a takzvaný tekutý storax, který je možné získat pouze ze stromu v jihozápadní Malé Asii. Dle zmínek Plinia (12.124-125) a Dioskorida (1.66) se bude pravděpodobně z hlediska starověkého obchodu jednat o prvně zmíněný druh, protože Dioskorides zmiňuje jako oblast výskytu severní Sýrii a jihovýchodní Malou Asii, zatímco Plinius Sýrii, Foinikii, Kypr a Krétu, což je zarážející, protože pevná varianta měla být dle Hanburyho⁹⁵ vždy vzácnější a postupem času měla z výčtu obchodovaného zboží vymizet úplně, zatímco tekutá forma měla být běžnější a lépe dostupná a měla se na trhu pohybovat po mnohem delší dobu. Z hlediska akademických diskuzí je obvykle přednost dávana teorii s tekutou formou, a jako argument je uvedena mylná oblast výskytu uvedená starověkými autory.⁹⁶ V historických pramenech je možné také narazit na zmínky o tzv. „indickém cinabaritu“, nazývaném též „dračí krev“, což měla být pryskyřice ukládající se u báze listů stromu Dracéna (též Dračinec, *dracaenna cinnabari*), sloužící především jako pigment a droga. Plinius tvrdí (NH 33.115-116), že jméno „dračí krev“ dostalo od Indů vyvážejících tento produkt. Je důležité oddělovat názvy cinabarit a „indický cinabarit“, protože v prvním případě se jedná o klencový minerál sulfid rtuťnatý, zatímco v druhém případě jde o rostlinný pigment. Casson uvádí ještě možnou interpretaci tohoto názvu ve formě pigmentu rostliny *Calamus draco* (Dračinec obrovský), která se používá při výrobě „dračí krve“ dnes, a převážný výskyt v oblasti Malajsie lze z hlediska výrazu „indický“ přičíst faktoru převozu na lodi indických obchodníků, kterým pak mohl tuto surovinu dějepisec přiřknout.⁹⁷ Bdellium do detailu popsal jak Dioskorides (1.67), tak Plinius (12.35-36), a autor Periplusu zmiňuje export této komodity z oblasti Sindu (přístav Barbarikon) a severozápadní Indie (přístav Barygaza). Jedná se o pryskyřici stromu *Commiphora* (Myrhovník), s dlouhým výčtem medicínského využití ve starověku a v Indii i dnes. Dle Plinia mělo existovat několik druhů včetně indického, a cena bdellia se měla na římských trzích pohybovat okolo 3 denárů za římskou libru, a byla tedy srovnatelná s nejlevnějším typem kadidla. Costus má být dle popisu v Periplusu rostlina chrpovník (*Saussurea lappa*), rostoucí především v Kašmíru. Dioskorides (1.16) upozorňuje na arabskou a indickou variantu této rostliny a přisuzuje jí léčivé účinky. V Římě se cena jedné libry tohoto zboží

---

⁹⁵ Hanbury 1976, s. 145

⁹⁶ Casson 1989, s. 164

⁹⁷ Tamtéž, s. 169

měla pohybovat okolo 5,5 denáru, což chrpovník klade mezi nejlevnější rostliny dovážené z Arábie a Indie (pro srovnání, nejlevnější nard měl stát 40 denárů za libru). Z hlediska flóry z Dálného východu je možné narazit na nádobky s nápisem *lykion*, které byly zatím objeveny na Sicílii, v jižní Itálii a Athénách. Ty měly dle Dioskorida (1.100) obsahovat směs z odrůd rostliny řešetlák (*Rhamnus*), vyskytující se v Lýkii a sloužící jako kombinace drogy a léku, která byla složkou mnoha řeckých léčivých receptů nalezených na egyptských papyrech. Zajímavé však je, že v téže Dioskoridově pasáži a dále v Pliniovi (12.31) je zmíněno, že indická varianta je neúčinnější. V důsledku tohoto obchodu, známému na Západě jako „obchod s kořením“, plynulo na západní indické pobřeží značné množství římského zlata, které bylo poté používáno Kušány k jejich vlastní ražbě, a díky Pliniovi (NH 6.101) můžeme potvrdit odliv tohoto kovu na Východ v hojném množství – Indie, Čína a Arabský poloostrov mají dle jeho odhadu brát každoročně z římské říše sto milionů sesterciů, cena je placena pouze za luxusní zboží a doplňky pro ženy, zatímco by dle jeho názoru měla být část těchto výdělků věnována na oběti pro bohy a duše zemřelých (NH 12.41.84) a dále dle Tacita (Ann. 3.53) si měl Tiberius stěžovat, že „ženy a jejich tretky převádějí naše peníze cizincům“.

2.3.3 Otázka obchodu s kovy

Samostatnou kapitolou by pak mohlo být zamyšlení nad obchodem s kovy. Víme, že Římané exportovali své železo do přístavu Adulis, a stejně tak tento přístav dovážel i železo z Indie, které bylo kvalitnější.⁹⁸ Plinius ve své devětatřicáté knize, v pasáži o železu, zmiňuje v patnáctém odstavci, že nejlepší železo je Serické. Serové ho mají posílat společně s látkami a kožešinami. Na druhém místě je partské, a toto jsou jediné druhy železa, ze kterých je možno zkout pravou ocel. Toto je však jediná zmínka spojující Číňany a železo, ačkoliv o Serech se zmiňuje ještě několikrát, a dolování a tavení věnuje delší záznam. V záznamech řeckých ani římských autorů tak není dohledatelný důkaz, který by spojoval Čínu s produkcí železa. Dle Willfreda E. Schoffa⁹⁹ je však nutné zmínit, že ačkoliv byl obchod se železem a ocelí pomocí pozemních stezek velmi nepravděpodobný, námořní obchod nemůže být plně vyloučen. Dle profesora Hirtha¹⁰⁰ muselo být serické železo výjimečné kvality, protože ho využívaly nejen země střední Asie, ale i v Římě, jak víme z Plinia, bylo serické železo (*Sericum Ferrum*) považováno za nejlepší. První přesné informace ohledně Číny nám poskytuje autor Periplusu Erythrejského moře, napsaného okolo roku 80 po Kr. Ačkoli autor nevěděl příliš o umístění

---

⁹⁸ Casson 1989, s. 26

⁹⁹ Schoff 1915, s. 226

¹⁰⁰ Hirth 1885, s. 225-226

Číny, poskytl ohledně ní některé relevantní informace. Zjišťujeme od něj informace o artiklech, pocházejících z města ve středu říše, kterými mělo být hedvábí, a to jak surové, tak tkané do vláken, a dále kožešiny a železo, dovážené přes Baktrii na západní pobřeží Indie.“ Z Periplusu je možné získat dodatečné informace ohledně obchodu se železem, ačkoli se již netýká Číny, a to v šestém odstavci, který pojednává o důležitém importním zboží přístavu Adulis v Rudém moři: „Železo, ze kterého se vyrábějí kopí proti slonům a jiným divokým zvířatům, a také ve válkách“ a dále ve stejném odstavci “Stejně tak do vnitrozemních regionů Ariaky je importována indická ocel a železo“. Za Marka Aurelia a Commoda mělo ferrum indicum podléhat celní dani, a je tedy evidentní, že muselo v jisté míře docházet k jeho dovozu. Ktésiovi měly být od perského krále a jeho ženy darovány meče výjimečné kvality z železa pocházejícího z Indie.¹⁰¹ Čínské zdroje mluví v souvislosti s původem oceli o Indii nebo Persii. Himanshu Prabha Ray také uvádí, že dle Periplusu mělo být indické železo důležitou částí indořímského obchodu.¹⁰² Podobné zmínky je možné registrovat i z jiných přístavů Horn of Africa, avšak z opačného pohledu není možné dohledat v pramenech zmínky o exportech indického železa. Ve východních pramenech není dostatečná zmínka o obchodu s kovy, a proto myšlenka východních zdrojů železa pro římskou říši sice stojí za zamyšlení, ale nejeví se za stávajících podmínek a důkazů jako pravděpodobná nebo prokazatelná. Římská říše měla dostatek obyčejné železné rudy uvnitř svých hranic, a import by se tak týkal pouze poptávky po železe a oceli kvality nedosažitelné na jejím území. O olovu Plinius (34.163) tvrdí, že Indie nemá žádné zdroje tohoto kovu a z Periplusu víme (49:16.21), že tento kov plynul do Barygazy a Muziris (56:18.19) ze západu. Indie měla velká možná naleziště olova, ovšem to se získává z obvykle z rudy galénu, která byla obvykle využívána jako zdroj stříbra, a proto toto přírodní bohatství zůstalo v prvních staletích našeho letopočtu nevyužito. Velkou otázkou zůstává taky obchod s cínem – tento kov byl ve starověku velmi žádan díky své schopnosti ve spojení s mědí tvořit bronz a je doložený velký zájem Indie o něj v přístavech Barygaza (49:16.21) a Muziris (56:18.19). Zvláštní je, že hned za Bengálským zálivem v Thajsku, Burmě a Malajsií jsou bohatá naleziště tohoto kovu, a Periplus informuje o indické obchodní aktivitě v těchto místech (63:21.1). Je s podivem, že Indie tak neuspokojovala poptávku po cínem v těchto lokalitách a spoléhala raději na přísun ze Západu. Největším otazníkem je z hlediska obchodu s kovy však měď. Opět, Plinius tvrdí, že Indie nemá žádná ložiska mědi (34.163). Toto tvrzení je však nepravdivé, Indie měla dostatek mědi, a to například v lokalitě Ajmer v Radžastánu, vhodné k přepravě do Barygazy, a dále poblíž Madrasu, vhodné k transportu do Muziris. A některá z těchto ložisek musela být využívána, protože Strabón se

---

¹⁰¹ Casson 1989, s. 114

¹⁰² Himanshu 1986, s. 123

zmiňuje o objektech vyrobených z „indické mědi“ (15.718). Přesto oba přístavy čerpaly tento kov pro výrobu ze západních zdrojů.

2.3.4 Ostatní exotické zboží

Želvovině se v Periplusu překvapivě dostává více zmínek, než jakémukoliv jinému zboží, a měla se vyskytovat ve všech zmíněných regionech, a to buď jako exportní materiál, nebo následně na vzdálenějších lokalitách jako cenná komodita (zmíněny jsou přístavy v Rudém moři - Ptolemais Thérón, Adulis, Avalités, na africkém mysu a východním pobřeží – Mosyllon, Opóné, Menuthias, Rhapta, Sokotra, v jižní Arábii - Khuriya Muriya a dále v Indii, Malajsii, Sumatře a na Ceylonu).¹⁰³ Želvovina měla být využívána jak z pozemních, tak i mořských želv, a to i na zdobení větších objektů, než je obvykle zvykem (postele, dveře, příborníky apod.). Hlavním zdrojem želvoviny byla pravděpodobně kareta pravá (*Eretmochelys imbricata*), dle interpretace je pak možná vyvodit, že autorem Periplusu předkládaná „zemní želva“ je druh želva ostruhatá (*Geochelone sulcata*) a „horská želva“ druh želva pardálí (*Geochelone pardalis*). Plinius (6.91) informuje o oblibě lovu karet místními ve vodách v okolí Cejlonu. Korál měl být importován do Barygazy (49:16.21) a Muziris/Nelkyndy (56:18.19) ze Středomoří, a dle Plinia (32.21) měli Indové cenit korály stejně jako Římané perly. Kvalitní korál měl v Indii dosahovat ceny dvacetinásobku své váhy ve zlatě a byl o něj zřejmě takový zájem, že za Pliniových časů se jeho zásoby již povážlivě tenčily (Plinius, 32.23). První zmínky o něm je možné registrovat v básních ze Srí Lanky (Mahavansa, Vansathappakasini) a historických komentářích na tyto básně, kde již je zdůrazňována vzácnost a vysoká cena korálu. Indigové barvivo bylo exportním materiálem Indie, a v řeckých pramenech se objevuje pod mnohými názvy, jako *indikón melan* (indická čern), *indikón chróma* (indická barva) nebo *indikón pharmakon* (indický lék). Dle Pliniova popisu (35.46) se jednalo o indický produkt, který se objevuje ve formě černého slizu na rákosu, který však po ošetření vodou mění svou barvu na fúzi fialové a modré a je proto využíván na barvení oděvů a také v lékařství. V jedné z dalších kapitol pak dále informuje (33.163), že indigo mělo mít cenu 7 denárů za libru a spadá tak do nižší cenové relace za rostlinu z Indie (avšak v pasáži 35.46 zmiňuje za stejné zboží cenu 20 denárů, což by patřilo již do střední kategorie). Perly jsou zmíněny v Periplusu (6:20.19-20) jako obchodní komodita ze zálivu Mannar naproti Cejlonu, kde měly být velké ústřicové líhně, druhá možnost pro získávání perel měly být řeky ve východní části Bengálu, avšak dnes získávané perly na tomto

---

¹⁰³ Casson 1989, s. 101

území jsou malé, s červeným nádechem a jejich cena není nikterak velká.¹⁰⁴ Perly z tohoto území proto nebyly exportním zbožím, protože Římané byli schopni získat kvalitnější kusy z bližších lokalit, například v Rudém moři (59:19.22-23), avšak perly z jiných oblastí Indie musely být velmi vysoké kvality, protože Plinius tuto komoditu dává na úroveň nardu a nejkvalitnějších mušelinů.¹⁰⁵

Dle Periplusu je zřejmé, že kupci na své výpravy vyrazili také se zbožím nižší kvality, jako byl horší typ bavlny. Tato ekonomická taktika se dá interpretovat tak, že pokud neuspěli obchodníci s prodejem tohoto zboží v Indii, pak se ho po cestě zpět snažili prodat na místech obvyklého odbytu, kterými měly být v případě bavlny přístavy v severním Somálsku a dále například Adulis.

Z hlediska fauny měli dle latinských literárních pramenů ze západních indických přístavů proudit především tygři, nosorožci, sloni a hadi, kteří byli využíváni při hrách v cirku - dle zdrojů lze nejlépe doložit tygry, pantery, asijské a africké lvy – evropský lev byl v této době již vyhuben. Dále docházelo k odchytu opic a exotických ptáků, kteří sloužili jako pobavení pro hosty ve villách. Obchod se zvířaty můžeme dokumentovat dle mozaik a fresek v italských villách, například ve Villa del Casale - mozaiky zachycují odchycená zvířata z Indie, Indonésie a Afriky (především tygry, nosorožce, slony indičtí a pávy korunkaté). V *Ambulando della Grande Caccia* (součást Villa del Casale) lze na loveckých scénách pozorovat zvířata znázorněná v takovém detailu, že je možné identifikovat i druh. Ve Villa del Tellaro je zachycen neopatrný římský lovec v džungli pod útokem tygra a dále lodní přeprava zvířat v klecích do Alexandrie. Využití slonů pro slonovinu i armádní účely začalo být praktikováno od 3-2. stol. př. Kr. a následná obliba výrobků z tohoto materiálu trvala do konce starověku, např. z historických pramenů můžeme zjistit, že roku 54. př. Kr. měl Ptolemaios XII věnovat Apollónovu chrámu v Didymě 34 sloních klů o váze 24 talentů.¹⁰⁶ Zdroji této komodity měla být celá Indie a přístav Adulis.

---

¹⁰⁴ Casson 1989, s. 237

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 237

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 108

2.4 Ekonomický aspekt obchodu mezi Západem a Východem

Jak již bylo v textu zmíněno, Strabón zmiňuje 120 lodí ročně vyplouvajících směrem do Indie. Pokud by se každé plavidlo vrátilo pouze s relativně střední tonáží 300 tun, jednalo by se o 36.000 tun importovaného Východního zboží ročně, a v tomto počtu nejsou započítány římské flotily dominující obchodu v oblasti Arábie a východní Afriky. V pasáži této práce o přístavech v Rudém moři je možné dohledat, že archeobotanické materiály jsou v obchodních centrech velmi běžné, a to i ve velké kvantitě, například v případě Berenické černý pepř. Námořní obchod byl pravděpodobně iniciován především Alexandrií, která profitovala z obchodu s obilím – 400 tun obilí bylo v Římě prodáno s výtěžkem 200.000 sesterciů, a dle odhadů bylo takových dovážek nutných k zásobení populace města okolo 175.¹⁰⁷ Výčet všech Východních komodit podléhajících v Alexandrii dani se objevuje na dokumentu zvaném Alexandrův Tarif – tento dokument zaznamenává zboží, které plynulo ve druhém stol. po Kr. na římské trhy.¹⁰⁸ Mnoho komodit není uvedeno v Periplusu, včetně importů z Perského zálivu. Typy zboží podléhajících dani zahrnuje doslova následující: *skořice, pepř dlouhý, listy pentaspharea, listy barbary, kostum, kostamomum, nard, stachys, Tyrská cassia, cassiové dřevo, myrha, amomum, zázvor, malabathrum, indické koření, galbanum, asafoetida, aloe, lycium, perská guma, arabský onyx, kardamom, skořicové dřevo, bavlněné zboží, babylonské kožešiny, parthské kožešiny, slonovina, indické železo, len, veškeré drahé kamení – perly, sardonix, ceraunium, hyacintový kámen, smaragd, diamant, safír, tyrkys, beryl, želví kámen, indické nebo serické léky, surové hedvábí, hedvábné nebo částečně hedvábné látky, barvený textil, prošíváný lněný textil, hedvábné vlákno, indiští eunuchové, lvi a lvice, pardi (velké kočky bez hřívy), leopardi, panteři, fialové barvivo, vlna, barviva a indické vlasy. Otázka je, zda byla daň placena peněžně nebo ve formě zboží, které mohlo být obratem prodáváno na římských trzích císařskými agenty.*

Celkově se tedy jedná o 56 importů, z toho 30 indických – pokud tato fakta spojíme s údaji z Plinia, můžeme určit vývoj cen v samotném Římě.¹⁰⁹ Mezi nejméně nákladné zboží patřilo kadidlo (*frankincense*, 3 denáry za libru) a pepř (4 denáry za libru), které cenově odpovídalo několikadenní mzdě obyčejného dělníka. Pro většinu obyvatelstva se tak jednalo o přístupný produkt, který nebyl pořizován ve velké míře, avšak popularita umožnila na velkém

---

¹⁰⁷ McLaughlin 2010, s. 157

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 143

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 143

odbytu malého množství zboží založit celý trh – především pepř byl za císařského období nesmírně oblíbený.¹¹⁰

Dle Pliniových komentářů se zdá, že obchod měl být pro římskou ekonomiku takřka likvidační – pokud se budeme držet čísel, finanční deficit při obchodu s Východem měl činit 100 milionů sesterciů za rok, z nichž polovina z tohoto deficitu byla založena na obchodu s Indií, druhá pak s Arábií. Tuto informaci však musíme vnímat v kontextu odhadu římského hrubého produktu v prvního století po Kr., který činil přibližně 10 miliard sesterciů¹¹¹ – je sice velmi pravděpodobné, že se Plinius ve svých výpočtech mýlil, avšak je dobré zmínit, že uvedené hodnoty by byly rovny ekonomickému úniku ve výši 1% HDP, což by z finančního hlediska nebylo nikterak devastující (rozpočet římské říše v prvním stol. po Kr. je odhadován na 800 milionů sesterciů ročně)¹¹². Toto tvrzení podporuje i Miller¹¹³, který jako příklad uvádí římského boháče Narcissa, jež měl soustředit velké množství financí do nákupu luxusního zboží z ciziny, a jehož majetek měl být v přepočtu 400 milionů sesterciů, a tudíž se roční celková částka 100 milionů sesterciů nejeví jako nereálná. Kottyamský poklad, pohřbený v bronzovém úložišti uprostřed dun byl pravděpodobně uschován ztroskotanými Římány – nález se skládal z osmi tisíc aureů, jejichž peněžní hodnota mohla činit přibližně 800.000 sesterciů.¹¹⁴ Pokud se budeme držet Strabónovy informace o ročním vyplutí 120 lodí, i kdybychom počítali s polovinou, tedy šedesáti loděmi převážejícími zlato velikosti Kottyamského pokladu, tvořil by tak římský export do Indie 50 milionů sesterciů.¹¹⁵ Vidina ekonomické hrozby mohla být u Plinia způsobena rozšířením východních komodit pouze mezi aristokratickou a majetnou klientelou. Plinius dále uvádí, že domácí přírážka ke komoditám činila až stonásobek původní ceny (v případě tohoto čísla se pravděpodobně jedná o přetkávané hedvábní, u něhož byl nárůst ceny nejvyšší)¹¹⁶ – v tomto případě by však nemohl být odliv financí nijak zdrcující, protože by suroviny nabyly závratné hodnoty až na území Říma a peníze by tedy plynuly do kapes římských obchodníků.¹¹⁷ Starověcí autoři stěžující si na odliv financí na východ a dekadenci ve formě východního zboží (Plinius, Tacitus, Tiberius) také často vidí především luxusní zboží dávané otevřeně na obdiv, jako bylo hedvábní, perly a drahé kameny, avšak páteří tohoto obchodního styku bylo zboží poněkud více světského rázu, jako pepř, koření, kadidlo a aromatické látky.

---

¹¹⁰ McLaughlin 2010, s. 143

¹¹¹ Fitzpatrick 2011, s. 31

¹¹² McLaughlin 2010, s. 161

¹¹³ Miller 1969, s. 229

¹¹⁴ McLaughlin 2010, s. 161

¹¹⁵ Tamtéž, s. 161

¹¹⁶ Tamtéž, s. 162

¹¹⁷ Fitzpatrick 2011, s. 32

Starověké prameny ukazují, jak se Řím postupně stával závislý na příjmech z obchodu s Východem. Příjem republikánského státu byl po Pompejově triumfu roku 61 př. Kr. dle Plutarcha 340 milionů sesterciů. Caesarovo připojení Galie přidalo dle Suetonia dalších 40 milionů, Augustovo připojení Egypta dle Velleia produkovalo pouze dalších 40 milionů sesterciů ročně, protože egyptská ekonomika se v tomto období vzpamatovávala – celkově byl tedy příjem 420 milionů sesterciů na příliš velké území a Agrippa byl nutný informovat Augusta, že situace je ve stávajícím stavu neudržitelná. Augustus byl tak nucen změnit daňový systém a získávat příjmy se všech dostupných zdrojů (to čítalo útok na Arábii a Parthii). Nárůst obchodu s Východem zřejmě nikdo neočekával, ale během pěti let se zešestinásobil.¹¹⁸ Zdanění tohoto obchodu spojené s ekonomickou obnovou Egypta vedlo dle Strabóna k obrovskému nárůstu příjmů pro římskou říši – příjmy z Egypta měly dokonce přesáhnout i příjmy před úpadkem ekonomiky, a dosahovaly 300 milionů sesterciů ročně, a roční příjem římské říše tak dosahoval více než 680 milionů sesterciů ročně.¹¹⁹ Dle Suetonia měla římská ekonomika generovat za vlády Tiberia nadbytek ve výši 120 milionů sesterciů ročně (nahromaděné bohatství pak bylo vyplýtváno Caligulou) – k této situaci přispěly také doly ve Španělsku, které poskytovaly 40 milionů sesterciů ve stříbře a 90 milionů ve zlatě a umožnily tvorbu stabilní měny.¹²⁰ Za vlády Flaviovců měly příjmy z Egypta tvořit 600 milionů sesterciů ročně, z nichž polovina byla derivována z daní uložených na obchod s Východem.¹²¹

---

¹¹⁸ McLaughlin 2010, s. 166

¹¹⁹ Tamtéž, s. 167

¹²⁰ Tamtéž, s. 168

¹²¹ Tamtéž, s. 167

2.5 Významné Východní lokality účastníci se obchodu se Západem

2.5.1 Indické přístavy

Mezi nejvýznamnější přístavy účastníci se obchodu se Západem patřila Barygaza, Barbarikon, Muziris, Kaveripattinam, Korkai a Arikamedu.

Barbarikon: V Periplusu je tato lokalita zmíněna jako pouhý přístav, který má zaručit přepravu po řece dále do hlavního města Minnagar. V Periplusu je zmíněný import skleněných výrobků a export hedvábných látek. Přístav je často kladen do kontrastu s druhým přístavem v této oblasti, Barygazou.

Barygaza: Barygaza (dnešní Bharuch, též Broach nebo Barigaza) je označení pocházející z prvního století po Kr. pro dnešní Bharuch, nejstarší město státu Gudžarát, jehož doložitelná historie sahá 8000 let do minulosti. Reputace města začala stoupat od roku 500 př. Kr., kdy se přístav začal aktivně podílet na vývozu exotického zboží do Levanty a oblasti Etiopie. Název Barygaza pochází z řeckých a latinských zdrojů - Periplus označuje tuto lokalitu jako jednoho z hlavních obchodních partnerů Říma na Východě, poukazuje na přítomnost řeckých kupců ve městě (předpokládá se, že ve městě mělo být i sídliště, v Periplusu je popsáno četné množství řeckých budov a fortifikací, které jsou zde ovšem mylně připisovány Alexandrovi, který se však tak daleko na jih nikdy nedostal) a upozorňuje i na oběh indo-řeckých mincí v tomto regionu – metropolí této oblasti dle něj měla být Minnagara, ze které se dováží bavlněné zboží do Barygazy, a stále jsou zde známky Alexandrovy přítomnosti, jako dávné oltáře, stěny pevností a velké studny (Periplus, kap. 41), a v Barygaze se měly stále pohybovat dávné drachmy s nápisy v řečtině a znaky vlády Alexandra, Apollodóta I. a Menandra (Periplus, kap. 47). V Periplusu je dále město prezentováno nejen jako přístav, ale také industriální centrum. Tento fakt je dokládán importem do této oblasti a to především sklem, kdy všechny čtyři hlavní přístavy importovaly sklo, ale zatímco například Barbarikon mělo importovat pouze skleněné výrobky, Barygaza měla zájem pouze o surové sklo, což poukazuje na vyspělé industriální možnosti této lokality.¹²² Z další suroviny je Periplus doložen surová měď, cín a olovo (nedováženy do Barbarika), z látek pak „všechny druhy látek, bez zdobení nebo potištěných tkanin“. Taktéž export měl čítat rozličné látky, na rozdíl od Barbarika, které poskytovalo pouze hedvábi.

Dále Periplus ve 49. kapitole uvádí množství artiklů, které byly dováženy a směřovány – tento výčet je často citován a slouží jako hlavní historický pro tuto oblast: „Do

---

¹²² Casson 1989, s. 22

obchodního města Barygazy je importováno víno, přednostně italské, ale také laodické a arabské; dále měď, cín a olovo; korály a topaz, lehké oblečení a textilie všeho druhu, jasné barevné opasky; storax, komonice lékařská, optické sklo, realgar, antimon; zlaté a stříbrné mince a masti, ale nepříliš nákladné a v malém množství. A pro krále jsou sem přiváženy velmi drahé stříbrné nádoby, mladí zpěváci, krásné dívky do harému, ušlechtilá vína, lehké oblečení z vybraných látek a nejkvalitnější masti. Z těchto míst je pak exportován nard, costus, bdellium, slonovina, achát a karneol, lyceum, bavlněné látky všeho druhu, hedvábné látky, příze, pepř dlouhý a podobné věci, které se dovážejí z jiných obchodních měst. Ti, kteří míří do tohoto města z Egypta, by měli zvolit jako vhodný měsíc pro vyplutí červenec, tedy *Epiphi*“ (Periplús 49, překlad autora z angličtiny)

Periplus dále usnadňuje dataci díky zmínkám o vládcí tohoto regionu, Nambanovi (sg. Nambanus, známý z východních pramenů jako Nahapana, Západní kšatrapa indo-skýtských západních satrapií): „Za zálivem Baraka je Barygaza a pobřeží země Ariaka, kde začíná království Nambana a celá Indie. Část vnitrozemí a přilehlé Skýthie se nazývá Abiria, ale pobřeží nese jméno Syrastréné. Je to úrodná země, nesoucí pšenici a rýži a sezamový olej a čisté máslo, bavlnu a indické látky z vyrobené z jejích hrubších odrůd. Pase se zde mnoho dobytka, a lidé jsou zde vysoké postavy a tmavé pleti. Metropolí této země je Minnagara, ze které se dováží bavlněné látky do Barygazy.“ (Periplús, kap. 41, překlad autora z angličtiny)

Rashke v souvislosti s touto lokalitou zmiňuje, že právě zde měl probíhat hlavní výměnný obchod mezi obchodníky z římského Egypta a Indie, zatímco v přístavu Muziris/Nelkynda bylo nutné platit penězi.¹²³

V návaznosti na Tabulu Peutingerianu je v souvislosti s touto lokalitou nutné zmínit i část, která zmiňuje lokalitu Alexandria Bukefalia, která měla být v této době význačným centrem: „Vnitrozemní území poblíž Barygazy je obydleno četnými kmeny, jako Aráty, Arachózy, Gandrary a lidem z Proclais, ve které leží Alexandria Bukefalia.“ (Periplús, kap. 47, překlad autora z angličtiny)

Muziris: Tento přístav je znázorněn na Tabule Peutingerianě společně s Templum Augusti a zmíněn v tamilské básni Akananuru (149.7-11), ve verši „námořní přístav Muchiri na západním pobřeží u ústí Periyaru, kde překrásné velké lodě Yávanů přivážejí zlato na zpěněných vodách Periyru, který náleží Kérale, a vracejí se obtěžkané pepřem“. Nachází se na území státu Kérale a mělo sloužit jako jeden z hlavních prostředníků obchodu mezi Čérským královstvím a římskou říší, avšak jeho lokalita není dosud známa (ačkoli

---

¹²³ Rashke 1988, s. 671

archeologické výzkumy ve městě Pattanam odhalily větší mincovní poklady a mnoho střepů amfor, a existuje možnost, že právě tato lokalita byla původně přístav Muziris.¹²⁴ První výkopové práce zde započaly po roce 1983, kdy se na lokalitě 6 mil od města Pattanam objevilo úložiště římských mincí. Později došlo k upřesnění možného umístění lokality díky geografickému průzkumu Dr. K. P. Shajahana, který pomocí získaných dat odhalil, že řeka původně protékající městem změnila během času svůj tok, a upozornil tak na možnost, že předpokládané umístění města nemusí korelovat se skutečností. V Periplusu je velmi obtížné rozlišit mezi dvěma nejdůležitějšími přístavy jihozápadní oblasti, Muziris a Nelkyndou, protože jsou často autorem prezentovány jako jeden přístav. Z hlediska exportu je překvapivé, že tato oblast se velice výrazně liší od severní – shodně nabízenými surovinami na trzích v Barygaze a Muziris/Nelkyndě měla být pouze slonovina a hedvábí. Mezi další podobné exporty můžeme počítat rostlinu nard, ovšem varianta z Barygazy byla dovážena z Kašmíru a v případě Muziris mluvíme o Ganžském typu, a dále byl na obou lokalitách obchodován, avšak v případě Barygazy to byl pepř dlouhý a v Muziris pepř černý. Importy vypovídají o tom, že se jednalo o industriální centrum stejně jako v případě Barygazy (surová měď, cín, olovo a sklo). Tabula Peutingeriana, zmiňující Templum Augusti, společně s papyrem ve Vídeňské sbírce, který obsahuje zmínku o „půjčce v Muziris“, odkazující na římského obchodníka žijícího zde,¹²⁵ patří mezi indikátory existence Západní kolonie. Jako další důkaz se počítá zmínka z Periplusu ohledně importu obilí: „je dováženo v dostatečném množství pro ty spojené s přepravou, protože obchodníci ho nepoužívají“. Zde zmínění obchodníci mají být Indové, stravující rýži, a „spojení s přepravou“ by mohli být zde sídlící římsští obchodníci, navyklí na evropskou stravu, kteří fungovali jako prostředníci mezi lokálním obyvatelstvem a západními mořeplavci. Je znatelné, že obchod se západním pobřežím byl mnohonásobně frekventovanější, protože dle Periplusu bylo na tuto lokalitu dováženo množství zboží z východního pobřeží, jako byl například ganžský nard nebo listy malabathrum. Mezi nejdůležitější archeologické objevy na lokalitě patří hrdlo a rukojeť italské vázy typické pro první století před a po Kr.

Přístavy na cestě do Indie: Přístav Adulis (4.1.19-2.15) může být z dle Periplusu identifikován jako dnešní přístav Massawa, protože se z praktického hlediska jedná o jedinou příhodnou lokalitu pro stavbu přístavu na západním pobřeží Rudého moře, leží na okraji zátoky, vykopávky odhalily druhou část města přibližně dva kilometry a zmíněný Diodórov ostrov odpovídá lokalitou dnešnímu ostrovu Taulud, a vše tedy odpovídá popisu v díle.

¹²⁴ http://news.bbc.co.uk/2/hi/south_asia/4970452.stm, odkaz aktivní ke dni 23. 7. 2012

¹²⁵ Casson 1989, s. 24

Nicméně roku 1810 Henry Salt objevil 25 kilometrů jižně od města Massawa ruiny, které byly původně malou osadou ale v rozmezí 4-6. stol. po Kr. došlo k vzestupu a změnu na obchodní centrum s kamennými budovami (což přesně odpovídá vzestupu Axumského království). Dle Cassona se mohlo jednat o jev, kdy byl přístav původně založen na místě města Massawa, avšak s vzestupem moci a populace bylo nutné vyhledat novou lokalitu s dostatečným zdrojem pitné vody, která byla nalezena právě 25 kilometrů jižně, v okolí dnešního města Zula.¹²⁶

2.5.2 Východní pobřeží Indie a role přístavu Arikamedu

Východní pobřeží je v pramenech zmiňováno pouze okrajově a Západní kontakt s tímto prostorem je obvykle považován za minoritní, ačkoli nálezy na lokalitách, jako je především Arikamedu, dokládají industriální činnost a římskou přítomnost. Nicméně toto území nebylo pro Římany neznámé, znali geografii až k ústí Gangy, včetně jmen a lokalit hlavních přístavů a také suroviny, které mohly tyto přístavy nabídnout.¹²⁷ Casson tvrdí, že se v rámci východního pobřeží jednalo o sekundární obchod, tedy obchod mezi samotnými obchodníky v Indii, kteří předávali importované artikly ze Západu dále na východní lokality, avšak má na paměti archeologické důkazy, které podporují římskou přítomnost v přístavu Arikamedu, a uvádí možnost dovozu římských předmětů za pomoci pravidel jejich hostitelů spíš než krajany.¹²⁸ Artikly měly být obvykle překládány skrze k tomu určená centra na Lymiriké, a dále rozváženy po Ganze do lépe přístupných obchodní stanic. Lymiriké v tomto kontextu navazuje na zmínku autora Periplusu (51.17:15) a Klaudia Ptolemaia (7.1.8), kdy má tento výraz označovat oblast pobřeží Malabar, končící na mysu Comorin (na Tabule Peutingerianě se tato oblast objevuje pod názvem Dymiriké).¹²⁹ Tato teorie dobře vysvětluje rozšíření a nálezy římských mincí, které měly být po transakci odeslány jako platba zpět na východní pobřeží. Dále je tento názor možné podpořit nabídkou hedvábí a hedvábné příze, která byla k dispozici ve všech větších přístavních centrech, ačkoli samo hedvábí pocházelo z Číny, a je tedy jisté, že muselo být šířeno do těchto center pomocí distribuční sítě, která s jistotou zahrnovala řeku Ganga. Celkově dle Klaudia Ptolemaia (1.17.4) měla tato cesta zahrnovat „(směr) do Indie směrem na Palimbothru (Patáliputra)“, a tedy z Mathury po

---

¹²⁶ Casson 1989, s. 106

¹²⁷ Casson 1992, s. 10

¹²⁸ Tamtéž, s. 10

¹²⁹ Casson 1989, s. 213-214

hlavní cestě východně na Patáliputru do Támralipti (Tamluk) v deltě Gangy, a odtud „*zpět do Lymiriké*“, tedy západním směrem k pobřeží Malabarskému.¹³⁰

Arikamedu: Za lokalitu s nejlepším archeologickým materiálem, týkajícím se indořímských obchodních kontaktů, lze považovat přístav Arikamedu. Arikamedu (Virampatnam, Podouke Emporion) je důležitá archeologická přístavní lokalita v Jižní Indii, v laguně řek Ariyankuppam a Gingee, zkoumaná roku 1945 Mortimerem Wheelerem¹³¹ a v letech 1947-1950 Jean-Marie Casalem (povrchové sběry zde však probíhaly již v 18. stol. a letech 1937 a 1941). Nálezy fragmentů amfor (římské hrnčířské školy VIBII, CAMURI, ITTA) a arretinské keramiky ve stratifikovaných kontextech vedly Wheelera¹³² k určení lokality jako římsko-indické obchodní stanice – následné vykopávky odkryly kolidující důkazy, avšak Wheelerova základní hypotéza zůstala nevyvrácena. Dle výzkumů spadá datace založení Arikamedu do poloviny třetího století př. Kr., první kontakty se Středomořím jsou kladeny do pozdního druhého století př. Kr., arretinská fáze je pak datována přesněji do první čtvrtiny prvního století po Kr. Ruletovaná keramika nalezená zde je patrně lokální produkce, ovšem technika byla zřejmě přejata ze Západu, pravděpodobně v druhém století př. Kr. Rozpětí existence lokality jde dle J-M. Casala přibližně 250 př. Kr. – 200 po Kr.¹³³ (Wheeler určil kratší dobu, avšak nebral dataci v kontextu historického vývoje v jižní Indii po kontaktu severní Indie a Maurjovců v letech 322 – 185 př. Kr.). Je předpokládán kontakt sítě východních indických přístavů, jmenovitě Korkai, Kvaripattinam, Karaikadu a Vasavasamudram – toto tvrzení je vytvořeno na základě rozšíření ruletované keramiky (např. Souttoukeny, hroby v obou lokalitách jsou časově shodné¹³⁴) a potvrzuje propojení přímořských sídlišť v druhém a prvním století před Kr. Jako důkaz se dají také považovat nálezy ruletované keramiky na lokalitě Salihundam v Andra Pradéši, které jsou datovány do druhého a prvního století př. Kr. Původní sídliště bylo situováno na jižním břehu řeky Ariyankuppam. Koncentrace nálezů je nejvyšší přímo na břehu, což vedlo k hypotéze, že obchodní a industriální centrum města leželo přímo na břehu řeky. Dnešní lokalita je z archeologického hlediska do značné míry poškozena, především díky naplaveninám, kultivaci, opakovanému využívání cihel a sběru artefaktů místními.

Arikamedu je archeologicky rozdělena na dva sektory. Nižší úrovně jižního sektoru jsou lépe dochovány díky vyvýšení terénu, zatímco severní sektor je pod úrovní moře.

---

¹³⁰ Casson 1989, s. 25

¹³¹ Wheeler 1946, s. 17-125

¹³² Tamtéž, s. 17-125

¹³³ Begley 1983, s. 461

¹³⁴ Casal 1949, s. 17-214

Wheeler považoval Arikamedu za lokalitu jednoho časového období, a rozdělil je na tři strukturální fáze. Casal však objevil ranější materiál, a proto pro Arikamedu zavedl dvě období – „Megalitické“ a „Římské“¹³⁵. Zde uvedené fáze budou odpovídat aktuálnímu členění dle Vimaly Begleyové¹³⁶: Fáze A je nejranější a pochází z omezené části jižního sektoru, charakteristickým nálezovým materiálem je černočervená keramika, kterou Casal spojuje s megalitickou kulturou. Jediný pozůstatek stavební činnosti je několik kůlových jam. Ze severního sektoru ovšem pochází jeden z důležitých nálezů – jedná se o střep černočervené keramiky s pěti znaky v raném bráhmí (jedná se o nejstarší nápis z Arikamedu, a zároveň společně s nápisem z Korkai o jeden z nejstarších nápisů z doposud prozkoumaných stratifikovaných nalezišť na území Indie; obr. 5). Typ písma vymezuje dataci nejdřív do poloviny třetího století př. Kr.¹³⁷ V průměru měří vrstva z tohoto období 70 cm, což se dle Wheelerových výpočtů z lokality Brahmagiri dá považovat přibližně za dobu sta let – délka trvání megalitické fáze je tedy určena v rozpětí polovina třetího až polovina druhého století př. Kr. Fáze B dle datování Casala odpovídá období změny megalitické a římské fáze.¹³⁸ Poprvé se objevuje ruletovaná keramika (obr. 6-7), ovšem stále smíšená s černočervenou keramikou, z hlediska architektury se poprvé objevují cihly a pokusy o terakotové prstencové studny. Většinu výpovědí nese rozšiřující se jižní sektor, severní je díky hladině vody nepřesný, nicméně na základě nálezů je možné vyslovit teorii, že toto je doba vzniku sídliště v pravém slova smyslu. Důležitý je fakt, že v této fázi není stále zaznamenán nález střepů amfory, a můžeme proto předpokládat, že ruletovaná keramika předchází středomořské amfory – ta je ve východní Indii velmi rozšířená a obvykle funguje jako hlavní prvek kultur (můžeme na základě této teorie předpokládat i převzetím motivů u značkování provedení).¹³⁹ Ruletovaná keramika měla dle archeologických vykopávek rozšíření především v přístavních městech, ale jsou potvrzeny i nálezy z vnitrozemí.¹⁴⁰ Je obvykle dělena do dvou podtypů, a to lesklou černou s jemným šedým jádrem a hrubší černou s ruletovaným zpracováním (je zmiňováno, že v případě první se může jednat o původní importované zboží, ve druhém o místní imitaci).¹⁴¹ Zde byla dobře řemeslně zpracována, vyrobena na hrnčířském kruhu a obvykle s černým povlakem, nejčastější tvar byla mísa s prohnutými okraji a s ruletovaným vzorkem na vnitřní straně nádoby (v lokalitách není kontextuálně zpracovaná, Wheeler tvrdil, že se vyvinula z arretinské, Casal, že je podobná raným středozemním

---

¹³⁵ Wheeler 1948, s. 199-207

¹³⁶ Begley 1983, s. 464-476

¹³⁷ Tamtéž, s. 467-468

¹³⁸ Tamtéž, s. 468

¹³⁹ Tamtéž, s. 468-470

¹⁴⁰ Raman 1992, s. 127

¹⁴¹ Tamtéž, s. 127

typům).¹⁴² Obvyklá teorie připouští import vysoce kvalitní černé ruletované keramiky západními obchodníky, avšak Begley vyslovila možnost, že se nemuselo jednat o import keramiky, ale pouze techniky, kdy by zdrojem mohla být Východní sigillata A, vyráběná a vyvážená ze Sýrie.¹⁴³ Indie měla mít vyspělou techniku na tvorbu takovéto keramiky již mezi lety 500-300 př. Kr., a je tedy možné, že technika byla v této oblasti přejata před stykem s římskými obchodníky, nejpravděpodobněji v druhém stol. př. Kr.

Fáze C odpovídá Wheelerově prearretinské dataci a Casalově období začátku římského období (tedy od konce fáze B, tzn. konec druhého nebo začátek prvního př. Kr. a konec pravděpodobně na přelomu letopočtu).¹⁴⁴ Poprvé se objevují amfory (obr. 8) a další předměty (např. mísa z modrého skla), které jsou bezpochyby středomořského původu, začínají stavby větších budov a oba sektory jsou znatelně využívány. Nejranější nález skleněné nádoby se nacházel v prearretinské vrstvě, tedy fázi C, její nejlepší paralela je dle Sterna nádoba z červeného skla z egyptské hrobky na lokalitě Barkal (v dnešním Súdánu), datovaná do mezi roky 21-13 př. Kr., ale nádoba z Arikamedu má být z hlediska datace podle Begley mezi koncem druhého a prvního stol. př. Kr.¹⁴⁵ V rámci nálezů amfory byly objeveny i imitace římské produkce, datované do 1. stol. po Kr.¹⁴⁶ Fragmentů amfor bylo nalezeno na 400, a lokalita Arikamedu se považuje za nejlepší zdroj informací o importu římského vína.¹⁴⁷ Z hlediska typologie se jedná o standardní středomořský typ, který byl využíván například i vojáky v Galii.¹⁴⁸ Zbytky vín mají relativně vysoký obsah solí, což taktéž podporuje teorii o importu – příměs soli funguje jako konzervační prostředek, aby víno vydrželo dlouho přepravu z Rudého moře do Indie.¹⁴⁹ Velké procento střepů z Arikamedu mělo ve složení keramiky přítomny částičky vulkanického prachu, což napovídá o výrobě těchto nádob v dílnách poblíž Pompejí.¹⁵⁰ Neobvyklé v rámci Východní archeologie jsou fragmenty nádob na olivový olej a amfor na omáčku garum.¹⁵¹ Zlomky terry sigillaty (obr. 9) jsou stylisticky datovány do vlády Tiberia.¹⁵² K významnému objevu v této fázi dále patří především Casalovo odhalení 27 metrů dlouhé cihlové zdi v jižním sektoru, která vede východním směrem od řeky. Ta byla interpretována jako vnější zeď umělého vodního rezervoáru¹⁵³ –

---

¹⁴² Begley 1983, s. 469

¹⁴³ Raman 1992, s. 127

¹⁴⁴ Begley 1983, s. 471

¹⁴⁵ Stern 1992, s. 117

¹⁴⁶ Raman 1992, s. 128

¹⁴⁷ McLaughlin 2010, s. 51

¹⁴⁸ Tamtéž, s. 51

¹⁴⁹ Tamtéž, s. 51

¹⁵⁰ Tamtéž, s. 51

¹⁵¹ Tamtéž, s. 56

¹⁵² Tamtéž, s. 57

¹⁵³ Begley 1983, s. 472

voda byla z řeky sváděna do rezervoáru – na dně byly nalezeny prstencové studně z terakoty, které zřejmě fungovaly jako zdroj vody v sušším období. V blízkosti zdi bylo odkryto několik soudobých dílen, ve kterých jsou dokumentovány nálezy kovu, skla, polodrahokamů, slonoviny a mušlí. Dále zde byl nalezen kostěný stylus, u kterého lze předpokládat cizí původ, a kostěné ozdoby do uší s ornamentem – dle Casala byly shodné ornamenty objeveny na Palatinu v Římě v kontextu druhého století př. Kr.¹⁵⁴ Převažuje ruletovaná keramika vysoké kvality a šedého střepe, která nahrazuje dosavadní červený.

Fáze D se liší od fáze C pouze přítomností arretinské keramiky (obr. 10), důležitého importu ze Západu – ta byla nalezena v obou sektorech (celkově přibližně 50 střepů).¹⁵⁵ Na žádných jiných vykopávkách v Indii není arretinská keramika přítomna, a předpokládá se, že tak tuto keramiku přivezl na místo řecký nebo římský kupec, možná v rámci nákladu jedné lodi.¹⁵⁶ Dle Comfortova článku je označení keramiky jako „arretinská“ mylné, protože žádný z nálezů nemůže mít původ v Arezzu.¹⁵⁷ Ve vrstvách fáze D se nadále objevuje kvalitní ruletovaná keramika i amfory, přičemž červené zpracování nabývá již kvalit šedého typu. Datování fáze je vázáno na arretinskou keramiku, kterou Wheeler určil do let 20-50 po Kr.¹⁵⁸, z hlediska dnešních četných výzkumů arretinské produkce na Západě je to pravděpodobně první čtvrtina prvního století po Kr.¹⁵⁹

Fáze E následuje okamžitě po skončení arretinských importů, dovoz amfor však pokračuje a kvalita ruletované keramiky upadá (zvláštností je, že dle strukturálních nálezů vykazuje město ekonomickou prosperitu, nikoliv však zájem o kvalitnější produkci).¹⁶⁰ Datace se odvozuje od konce produkce arretinského zboží, tudíž druhá čtvrtina prvního století po Kr., a trvání bylo odvozena pouze hrubě na základě opakované stavební aktivity – přibližně 50 let. Zbylé fáze F a G se vyznačují především architektonickým rozvojem budov pro výrobu textilu a poté úpadkem prosperity, během nějž je však stále možné archeologicky registrovat dovoz amfor.

Můžeme s jistotou konstatovat, že Arikamedu bylo přímořským obchodním centrem. Tato lokalita je navíc jediným místem na západním indickém pobřeží, kde probíhal nepřetržitý obchod se Středomořím po delší dobu (na ostatních lokalitách jsou taktéž nálezy středomořského původu, ale nemáme důkaz o delším trvání obchodních styků a zda byly tyto

---

¹⁵⁴ Begley 1983, s. 472

¹⁵⁵ Tamtéž, s. 473-474

¹⁵⁶ Stern 1992, s. 118

¹⁵⁷ Comfort 1992, s. 148

¹⁵⁸ Wheeler, Ghosh and Krishna, 1946, s. 22

¹⁵⁹ Begley 1983, s. 475

¹⁶⁰ Tamtéž, s. 475

styky přímé). Wheeler shrnul, že se jednalo o římsko-indickou obchodní stanici, která vznikla za vlády Augusta, a prosperovala po další dvě století.¹⁶¹ Před tímto obdobím byl přístav pravděpodobně také ekonomicky činný, avšak nejspíše se styky omezovaly na arabské prostředníky (v této otázce je nutné brát v potaz styky Maurjovců s helénistickým světem, konkrétně Antiochem II, Ptolemaiem II, Antigonem Gonatem, Magasem Kyrénským a Alexandrem z Epiru). Hlavní složkou výměny mohly být v této době perly, na které je tato oblast bohatá. Vůdčím vývozem Arikamedu byly korálky z polodrahokamů - zdejší dílna pro jejich výrobu, objevená Wheelerem, je považována za jeden ze silných důkazů obchodu s Římem¹⁶², mušlové náramky a přívěšky, opracovaná slonovina, textil a kůže/kožené produkty. Předpokládáno, ale nedoloženo, je koření a kadidlo. Gorelick a Gwinnett na této lokalitě uvádějí také jako na první doložené lokalitě v oblasti Indie užívání diamantů, a to v rozmezí let 250 př. Kr. - 300 po Kr.¹⁶³ Je vysoce pravděpodobné, že metodu vyvrtávání za pomoci diamantových odštěpků se naučili Římané právě zde - Plinius zmiňuje, že mezi rytci gem byla velká shánka po diamantových odštěpcích (NH 37.15.61). V Indii byly dle Possehla¹⁶⁴ využívány diamanty k vyvrtávání křemenného skla (tato domněnka byla potvrzena experimentální metodou, za pomoci nálezů obdobných nálezů z Mantai na Srí Lance, datovaných do let 700 – 1000 po Kr.)¹⁶⁵.

Otázka tedy je, proč je Arikamedu jedinou takovouto přístavní lokalitou na východním indickém pobřeží. Z hlediska geografie by bylo možné pro hlavní obchodní centrum zvolit výhodnější umístění. Wheeler tvrdil, že Arikamedu bylo překladiště zboží, ze kterého pokračoval obchod dále do dalších osad v této oblasti, a tato hypotéza se za aplikace dnešních archeologických poznatků jeví jako přijatelná, pokud vezmeme v potaz rozšíření ruletované keramiky na východním indickém pobřeží a Srí Lance (jako archeologické opěrné body jsou zde centra Kantarodai, Anuradhapura a Mantai; obr. 11).¹⁶⁶ Můžeme proto předpokládat, že v této oblasti existovaly dva obchodní okruhy – jeden v rámci východního indického pobřeží (včetně Srí Lanky) a druhý spojený přímo se Středomořím. Přístav Arikamedu byl pravděpodobně součástí obou.

---

¹⁶¹ Wheeler, Ghosh and Krishna 1946, s. 22

¹⁶² Gorelick and Gwinnett 1988, s. 547-552

¹⁶³ Gorelick and Gwinnett 1988, s. 547-552

¹⁶⁴ Possehl 1981, s. 39-46

¹⁶⁵ Gorelick and Gwinnett 1987, s. 149-152

¹⁶⁶ Begley 1983, s. 480

2.5.3 Západní pobřeží a Srí Lanka

Na západním indickém pobřeží probíhalo dramaticky méně vykopávek než na jihu Indie, a proto se často musíme spokojit s daty z náhodných nálezů (nález mincí na lokalitě Adam) nebo výzkumů malého rázu (Nevasa, Kolhapur). Nicméně z mnoha pramenů je možné vyčíst zmínky o přítomnosti Jávánů na západním pobřeží, často s poindičtěními jmény.¹⁶⁷ Archeologický materiál vnitrozemních měst tohoto území odpovídá výsledkům z jižní Indie – jedná se o římské mince (především z období vlády Augusta a Tiberia), bronzové sošky, misky, zrcadla, charakteristickou keramiku, amfory, kameje, skleněné nádoby a korálky. Rozšíření těchto předmětů můžeme přičíst blízkosti lokalit k mořskému pobřeží, sezónním větrům umožňujícím efektivní plavbu podél pobřeží, rozvinutým a bezpečným přístavům a existenci emporií.¹⁶⁸ Z hlediska mincí je počet nálezů opět nižší než na jižním cípu Indie: aureus Lucia Vera (Surat v Gudžarátu), aureus Septimia Severa (Waghoda v Maharašátře), 18 aureů Antonina Pia, Lucia Vera, Severa a Gety (Dharfál v Maharašátře) a jedenáct zlatých mincí z doby vlády Augusta a Tiberia (Adam v Maharašátře).¹⁶⁹ Tyto mince jsou ve většině případů znehodnoceny řezem na líci, tedy straně nesoucí portrét hlavy císaře - zasaženo bývá vždy pouze vyobrazení, zbývající plocha mince tak zůstává nedotčena.

I když majoritu zmiňovaného materiálu tvoří pobřežní lokality, importní předměty si samozřejmě našly svou cestu do indického vnitrozemí, především do známějších emporií, a to především díky obchodním stezkám spojující přístavy jako Barygaza (Bharukaccha/Broach) a Sopara s ekonomickými centry jako Tagara (Ter), Pratihthana (Paithan), Nasik a Junnan.¹⁷⁰

Srí Lanka: Srí Lanka (ostrov Cejlon) se dostala do povědomí antického světa za Alexandrových výprav pod jménem Taprobané (Strabón 15.691, Plinius 6.81, Klaudius Ptolemaios 7.4.1), ačkoli antičtí autoři (Kalisténes, Oneskritus, Megasthenes, Strabón, a Plinius) si byli vědomi i jiných jmen tohoto ostrova, například Palaisimundu. Ve starověkých pramenech se objevuje častá chyba týkající se velikosti Srí Lanky, kdy měl mít ostrov východozápadní orientaci a skoro se dotýkat pobřeží Afriky.¹⁷¹ První mapu ostrova vytvořil okolo roku 150 po Kr. Klaudios Ptolemaios. Velikost ostrova tehdy velmi nadsazována, a to nejen v řeckořímských pramenech, ale i v indických a arabských, a naznačuje, že za života autorů Cejlon zřejmě nebyl součástí západního obchodního okruhu působnosti. Dle

---

¹⁶⁷ Deo 1992, s. 39

¹⁶⁸ Tamtéž, s. 39

¹⁶⁹ Tamtéž, s. 40

¹⁷⁰ Tamtéž, s. 39

¹⁷¹ Casson 1989, s. 231

Cassona¹⁷² byla Srí Lanka mimo sféru zájmu obchodníků z Římem ovládaného Egypta (produkty jako slonovina, želvovina, perly, průhledné drahokamy a bavlněné látky byly pro Římány dostupné v rámci druhotního obchodu s tamilskými přístavy)¹⁷³, ale Plinius Starší (NH. 6.24.84-5) uvádí příběh římského propuštěnce Římana Annia Plocama, ztroskotaného na Taprobané, a naznačuje tak zájem z římské strany, možná i obchodní (mohlo se jednat o nepřímý obchod), v prvním století po Kr. Propuštěnecký výběrčí daní měl být stržen větrem ze své obchodní cesty do Arábie a po patnácti dnech dorazit ke břehům Srí Lanky, zde byl přijat jako host, naučil se sinhalský jazyk, informoval dvůr o římské říši a při návratu měl pak přivést čtyři vyslance cejlonského krále Sinhaly.¹⁷⁴ Pro obyvatele Srí Lanky se pravděpodobně jednalo o první setkání s denárem – zatímco většina indické měny měla velmi nízký podíl stříbra, římská měna byla v této době oproti tomu tvořena téměř čistým stříbrem, navíc s velmi dobrým zpracováním ražby.¹⁷⁵ Dle Plinia tak měl být Sinhalský dvůr udiven stabilitou měny a z ní vyplývající mocí říše, a vládce se rozhodl vyslat s propuštěncem velvyslance, aby zajistili přátelství s potencionálním mocným spojencem.¹⁷⁶ Událost lze datovat do Klaudiovy vlády, mezi lety 41-54 po Kr., ačkoli se dá narazit na zmínky, že již cejlonský panovník Bhatika Abhaya, vládnoucí v letech 22 př. Kr. - 7 po Kr., měl do Říma vyslat své diplomaty, avšak tuto informaci nelze s určitostí ověřit.

Vliv helénistického umění na indické umění Srí Lanky je možné registrovat již za vlády Ašóky a příjezdu dvou buddhistických misionářů na ostrov.¹⁷⁷ Styk s římským světem dále podporují četné nálezy římských mincí v rozmezí vlády Nerona a byzantského období¹⁷⁸ – z hlediska mincí je počet neronovských mincí poměrně malý, větší kvantita se na ostrově objevuje až ve třetím a čtvrtém století po Kr.¹⁷⁹, kdy se již ostrov s určitostí stal součástí obchodních zájmů Západu.¹⁸⁰ Cassonův předpoklad pro omezenou římskou aktivitu v této oblasti je založen na hloubce vody mezi jižním cípem Indie a Ceylonem,¹⁸¹ která je příliš mělká pro mohutné západní lodě, které by tak musely podnikat znatelně delší cestu k ostrovu a minuly by tak sezónu vhodného větru pro návrat zpět do Rudého moře. Mezi hlavní

---

¹⁷² Casson 1984

¹⁷³ McLaughlin 2010, s. 54

¹⁷⁴ Tamtéž 2010, s. 54; Tamtéž 2010, s. 118

¹⁷⁵ Tamtéž 2010, s. 118

¹⁷⁶ Tamtéž 2010, s. 118

¹⁷⁷ Bouzek 1993, s. 123

¹⁷⁸ Sidebotham 1990, s. 17

¹⁷⁹ Bouzek 1993, s. 127

¹⁸⁰ Tamtéž 1993, s. 128

¹⁸¹ Casson 1989, s. 24

exportní materiál Cejlonu řadí Klaudios Ptolmaios (7.4.1) rýži, med, zázvor, drahokamy a kovy a uvádí, že římszí kupci měli na tomto ostrově navštřevovat dvě emporia.¹⁸²

---

¹⁸² McLaughlin 2010, s. 54

2.6 Stěžejní typy archeologických nálezů v oblasti Indie

Červeně leštěná keramika – Koncentrace této keramiky je dle nálezů nejvyšší v Gudžarátu, v rámci stratigrafických kontextů od 1. stol. př. Kr. - 4. stol. po Kr. a naznačuje velký nárůst v počtu osad na západním pobřeží (obr. 12-16).¹⁸³ Dle publikací vykopávek z 1953 a 1966 bylo usuzováno, že tato keramika byla imitací římského zboží, avšak vykopávky z Amreli spojené s chemickou analýzou odlišných typů zboží ukázala, že tento typ zboží a hlíny musel existovat již na začátku 1. stol. př. Kr. Dle analýzy devadesáti různých lokalit v oblasti Gudžarátu bylo vyvozeno, že stylistické variace okrajů nádob svědčí proti přímému římskému vlivu a formy nádob jsou striktně indického charakteru, a dle N. P. Ortonové nálezy svědčí o tom, že v indické keramice neexistuje žádný přímý vliv oblasti Středomoří, který by byl vyvolán přítomností západních kupců.¹⁸⁴ Roberta Tomberová dále přináší možnost šíření Západní keramiky přes oblast Mezopotámie.¹⁸⁵

Bronzy – Bronz na území Indie patří k velmi vzácným nálezům, především díky vysoké poptávce po tomto kovu během starověku, kdy musíme předpokládat, že pokud byl bronzový předmět poškozen nebo přestal sloužit svému účelu, došlo k jeho roztavení – tuto skutečnost musíme vnímat i z hlediska amatérských vykopávek a nálezů během posledního století. Nejvýznamnější skupinou bronzů jsou tzv. Kolhapurské bronzy, z vnitrozemní starověké lokality Kolhapur (město není zmíněno v Periplusu, ale díky poznámkám Klaudia Ptolemaia (Geog. 7.1.6 a 83) se dozvídáme o jeho umístění.¹⁸⁶ Nález byl uskutečněn roku 1945 při výzkumu mohyly Brahmapuri – jednalo se o dva kovové kotlíky s průměrem přibližně 31 cm, z nichž jeden obsahoval ještě jeden menší bronzový kotlík. Celkově v těchto třech nádobách bylo objeveno 102 bronzových předmětů, čítajících menší bronzové nádoby, sošky, lampy, zrcadla a stojany a dále několik železných nástrojů a 55 místních olověných mincí. Většina menších předmětů je zjevně indického původu, ačkoli některé vykazují známky vlivu řeckořímského umění, avšak u deseti nálezů můžeme s jistotou tvrdit, že se jedná o západní importy.¹⁸⁷ Nejvýznamnější předmět z této skupiny je figurální bronz, soška Poseidona dochovaná ve výborném stavu, o výšce 12,8 cm, evidentně kopie založená na Lysippově ztraceném originálu pro svatyni v Isthmii – datace je v tomto případě velice obtížná, protože se jednalo o oblíbený motiv od roku 300 př. Kr. až do doby římského císařství, proto je obvykle uváděno rozpětí v rámci let 300 př. Kr. - 200 po Kr. Druhým

---

¹⁸³ Orton 1992, s. 46

¹⁸⁴ Tamtéž, s. 47

¹⁸⁵ Tomber 2007, s. 972-988

¹⁸⁶ De Puma D. R. 1992, s. 82

¹⁸⁷ Tamtéž, s. 82

zajímavým předmětem v rámci figurálních bronzů je emblém s motivem Persea a Andromedy, malý bronzový disk o průměru 8,2 cm, datovaný do časového rozpětí let 50-150 po Kr., který pravděpodobně sloužil jako ozdobná součást umyvadla nebo zrcadla.¹⁸⁸ Z hlediska nádob je možné registrovat *oinochoe* typu Millingen, 21 cm vysokou nádobu s prostým zpracováním těla nádoby a velmi kvalitně zpracovanou rukojetí zakončenou ve spodní části medailonem a v horní části lví hlavou (obrázek). Datace *oinochoe* se pohybovala v rozmezí julisko-klaudijského a flavijského období (27. př. Kr. - 98 po Kr.), avšak archeologický kontext naznačuje původ typu Millingen v klaudiovském období (37-54 po Kr.), a proto bývá dle paralel uváděna datace okolo roku 50 po Kr.¹⁸⁹ V případě tohoto předmětu je zvažován Středomořský původ, konkrétně z oblasti jižní Itálie, nejpravděpodobnější z města Capua v Kampánii, které se nachází 20 km severně od města Puteoli (dnešní Pozzuoli), které dle Strabóna (17.1.7) mělo sloužit jako hlavní přístav pro námořní obchod s Alexandrií, ze kterého bylo zboží pohodlně expedovat dále na Východ.¹⁹⁰ Specifický problém pak představují tři bronzová zrcadla nalezená v Kolhapúru, jedno větší a dvě menší, všechna cirkulární s připojeným výběžkem pro připojení rukojeti (nedochovaly se, jako materiál můžeme odhadovat kost nebo slonovinu). Větší exemplář byla Khandalavalou určen jako římský, zatímco zbývající dva jako lokální imitace ovlivněné alexandrijskými zrcadly.¹⁹¹ Dle De Puma však Římané nevyrobili zrcadla s takovými výběžky pro uchycení rukojeti a stylistické znaky zrcadel vůbec neodpovídají římským zrcadlům, přičemž mnohem lepší paralely je možné najít v oblasti západní a severní Indie, avšak koncept pravděpodobně přišel z oblasti Středomoří, ale ne nutně z Říma, protože z hlediska stylu můžeme pro tuto otázku aplikovat egyptská zrcadla faraonského období nebo řecká a etruská zrcadla.¹⁹²

Sklo – Dle Periplus (6, 7, 17, 39, 49, 56) mělo být sklo importováno ze Západu ve velkém množství, a to jak ve formě surového skla, tak skla barevného nebo nádob z něj vyrobených. Barevné sklo (Periplus 6 a 7) mělo pocházet převážně z města Diospolis v oblasti Thebaid a archeologické nálezy dokládají nejlepší ukázky tohoto produktu na severním pobřeží Somálska, v oblasti Heis, kde se jedná převážně o fragmenty nádob, inleje a dlažky z polychromního skla s millefiori a mozaikovými vzory.¹⁹³ Ačkoli se tento nález dává do souvislosti se západním exportem, nekoresponduje s žádným typem skla nalezeným na území Indie. Druhou lokalitu spojenou s exportním obchodem se sklem je Mouza na východním

---

¹⁸⁸ De Puma 1992, s. 82

¹⁸⁹ Tamtéž, s. 89

¹⁹⁰ Tamtéž, s. 100

¹⁹¹ Tamtéž, s. 98-99

¹⁹² Tamtéž, s. 99

¹⁹³ Stern 1992, s. 113

pobřeží Rudého moře, severně od města Bab el-Mandeb, kde však archeologické vykopávky žádný nález skleněné industrie nepotvrdily, a dle Plinia (6.26.104) nebyl tento přístav Římany na cestě do Indie vůbec využíván (využíván však byl kupci s kadidlem a jinými vonnými látkami pocházejícími z Arábie a v době sepsání Periplusu se mělo jednat o nejdůležitější arabský přístav na východním pobřeží Rudého moře). Fakt, že surové sklo bylo do Indie expedováno ve velkém, však neznamená, že by Indové nedokázali surové sklo vyrábět – dle zmínky Plinia (36.66) mělo být tavení surového skla v Indii známo, a z hlediska základních materiálů a paliva toto území splňuje požadavky pro jeho výrobu, avšak na druhou stranu ani u důležitých lokalit spjatých s produkcí skleněných výrobků jako bylo Arikamedu nebyl nalezen žádný důkaz o tamější výrobě surového skla.¹⁹⁴ Z hlediska skleněných nádob informuje Periplus o jejich exportu do přístavu Barbarikon a následném transportu na sever do Skýtie (PME 38, 39). V tomto případě tedy můžeme uvažovat v rámci nálezů nádob v Taxile a Begramu o jejich dovozu buď za pomoci pozemní stezky ze Západu, nebo námořního obchodu a následnému transportu z Indie. Exportované surové sklo mělo být obvykle při obchodu s oblastí Dekan vyloženo v přístavu Barygaza,¹⁹⁵ kde mělo fungovat industriální centrum. Dále mělo být dle Periplusu¹⁹⁶ sklo expedováno do měst Paithana, dvacet dní jižně od Barygazy a nebo deset dní východně do města Tagara. Paithan měl být dle Klaudia Ptolemaia (Geog. 7.82) a starověké Jaina literatury hlavní město sátaváhanských králů. Bylo vykopáváno v letech 1935 a 1965-1966, stratigraficky je sátaváhanské období určeno do let 100 př. Kr. - 200 po Kr., a nálezy čítaly převážně barevné skleněné korálky a hrdlo kobaltově modré nádoby, která je stylisticky zařaditelná do skupiny Ising 20 neronské datace (54-68 po Kr.) a u které je možné uvažovat o původu z města Mouza.¹⁹⁷ Ve městě Tagara (dnešní Ter) byly vykopávky provedeny roku 1967, a nálezy čítaly velký počet korálků, dvě hrdla skleněných číší, láhev a jednu bázi. Hrdla připomínají římské nádoby z forem, produkované především v 1. stol. po Kr., malá láhev ze zelenomodrého skla odpovídá stylem první polovině 1. stol. po Kr. a nejbližší paralelu má v Taxile. Z hlediska jihozápadních indických přístavů bylo dle Periplusu (PME 54-56) sklo importováno do měst Tundis a Muziris v království Čéra a Nelkyndy a Bakare v království Pándja, z nichž nejvýznamnější z hlediska západního obchodu mělo být město Muziris.¹⁹⁸ Z Muziris můžeme čekat transport zboží na východ skrze jedinou prostupnou cestu, horskou soutěsku Phalgat v regionu Coimbatore, kde bylo nalezeno značné množství úložišť denárů a aureů z doby vlády Augusta a Tiberia, které s

---

¹⁹⁴ Stern 1992, s. 118

¹⁹⁵ Casson 1989, s. 22, 53

¹⁹⁶ Tamtéž, s. 51

¹⁹⁷ Stern 1992, s. 115

¹⁹⁸ Tamtéž, s. 116

touto teorií korespondují, a také by tak mohlo být vysvětleno velké množství surového i dokončeného skla v městských centrech na v království Čóla na východním pobřeží.¹⁹⁹ Nálezy na jihovýchodním pobřeží se od západního odlišují především množstvím, protože ačkoli není k obchodu se sklem v této oblasti žádná historická dokumentace, je možné ho na většině lokalit registrovat. Čínský zápis z konce 2. stol. př. Kr. zmiňuje, že s města Kanchipuram přichází mimo jiného zboží i sklo.²⁰⁰ Přímo z této lokality o takovém obchodu sice nemáme důkaz, ale v přístavu Vasavasamudram byl objeven fragment velké středomořské amfory, což naznačuje možnost, že se západní zboží dostávalo i do tohoto přístavu, který pak mohl pokračovat v exportu zboží dále do Kanchipuramu a poté Číny.²⁰¹ Sklo je jedním z materiálů, který napovídá o větším zapojení východního pobřeží do obchodu se západním zbožím, i kdyby se mělo jednat o sekundární obchod – častým nálezem můžou být například malé žebrované skleněné misky nalezené v Arikamedu, nalezené v poarretinské vrstvě a datované Vimalou Begley do posledních tří čtvrtin 1. stol. po Kr., které patří do jedné z nejtypičtějších stylistických forem 1. stol po Kr. (byly vyráběny v západní i východní části římské říše, ale usuzuje se, že v Egyptě jejich výroba neprobíhala, a to díky velmi omezeným nálezům; v tomto případě je původ odhadován na syro-palestinské pobřeží).²⁰² Z hlediska korálek se opět obrátíme na lokalitu Arikamedu, kde během vykopávek J. M. Casal došlo k odkrytí více než pěti tisíc exemplářů, a sofistikovaná technika výroby naznačuje, že tento přístav byl pravděpodobně jeden z hlavních dodavatelů skleněných korálek pro celou indo-pacifickou oblast.²⁰³ Barevné spektrum tvoří převážně modré průsvitné a červené neprůhledné korálky, avšak jde identifikovat i zájem o černou barvu, a objevují se i verze ve žluté, zeleném a oranžovém provedení. Na lokalitě nebyly nalezeny žádné bezbarvé nebo bílé neprůhledné korále.²⁰⁴ Korále byly v Arikamedu zpracovány i z polodrahokamů, které byly nalezeny v surové formě nebo již jako hotové korále – jednalo se o jaspis, křišťál, achát, chalcedonit a karneol.²⁰⁵

Pokud tedy shrneme zmíněné informace, byla většina skla vyráběna v Egyptě a poté expedována na západní pobřeží Rudého moře a jižní pobřeží Adenského zálivu. V případě centra Mouza obchod směřoval na východní pobřeží Afriky. Skleněné nádoby se vyvážely především do severozápadních částí indického subkontinentu, kde byly obvyklými předměty obchodu, což kontrastuje s oblastí Dekan a jižní Indií, kde je nálezů velmi málo. Naopak do

---

¹⁹⁹ Stern 1992, s. 116-117

²⁰⁰ Tamtéž, s. 117

²⁰¹ Tamtéž, s. 117

²⁰² Tamtéž, s. 117

²⁰³ Tamtéž, s. 118

²⁰⁴ Tamtéž, s. 118

²⁰⁵ Raman 1992, s. 131

těchto regionů směřovalo surové sklo, které bylo určeno především k výrobě korálků. Z hlediska zpracování skla a výroby skleněných předmětů na území Indie je nejdůležitějším archeologickým nalezištěm Arikamedu, které mělo fungovat jako vývozce této industrie v prvním stol. př. a po Kr.

Mince - Styky se západním pobřežím Indie jsou podporovány mincovními nálezy z této oblasti (obr. 17-18). Majorita stříbrných římských mincí na západním pobřeží pochází z prvního, druhého a pátého stol. po Kr., což indikuje silnou obchodní aktivitu, počínající vládou Augusta. Mince ovšem nebyly přijímány jako měna, avšak jako drahý kov určený jako protiváha vyměněného zboží - celkově se jejich počet uvádí jako 6000 zlatých aureů a stříbrných denárů²⁰⁶ – tato statistika ovšem platí pouze pro region jižní Indie, kde byly styky mnohem markantnější než v jiných regionech. V oblasti severní Indie je dokumentováno pouze několik nálezů²⁰⁷ – tato skutečnost je obvykle vysvětlována tak, že v severních regionech bylo zvykem cizí mince přetavovat na tamější měnu, zatímco v jižních končinách se nechávala cizí měna cirkulovat jako směnný materiál.²⁰⁸ Další možností je cílený přesun mincí ze severních regionů do jižních, především Coimbatore, z důvodu zvýšené přepravy zboží spojené s loupežnictvím, které vede k tvorbě mincovních pokladů. Pokud se ovšem budeme držet literárního materiálu jako Periplús, lze konstatovat, že severní region se obchodu účastnil pouze minoritně, a tedy do něj neplynulo Západní bohatství. Velká část objevených mincí na sobě nese hlubší zářez, který má dle interpretací znamenat „zrušení náležitosti“ k zemi svého původu. Římské ztvárnění mincí muselo vyvolat mezi obyvateli Indie značný zájem, jak nám ukazuje velké množství imitovaných bul, a to jak v terakotě, tak kovech. (obr. 19) Buly, ve většině případů tvořené dle předloh augustovských a tiberiovských mincí, můžeme registrovat na lokalitách Ter, Nevasa, Kausan, Kolhapúr a Paithan v oblasti Maharašátry a dále v oblasti Andry, například na lokalitě Kondapúr.²⁰⁹ Nálezy nejsou samozřejmě omezeny pouze na přímořské lokality, ve vnitrozemí severní a centrální Indie je také možné narazit na imitace bul, v drtivé většině inspirované aurei a denáry z období Tiberia (Ujjain a Bešnagar v centrální Indii, Rajgát v Uttar Pradéši, Sisupalgar v Orisse a Tamluk v západním Bengálu).²¹⁰ Ve druhém stol. po Kr. můžeme registrovat antoninské mince na lokalitě Long Shuyen a delty Mekongu ve Vietnamu.²¹¹ Společně s nálezy na ostrově Bet Dwarka jsou tyto objevy indikací, že v prvních dvou staletích našeho letopočtu

---

²⁰⁶ Casson 1989, s. 31

²⁰⁷ Rashke 1988, s. 665

²⁰⁸ Warmington 1928, s. 292

²⁰⁹ Deo 1992, s. 40

²¹⁰ Tamtéž, s. 40

²¹¹ Thapar 1992, s. 122

docházelo k silicím obchodním stykům mezi Římem a Indií, které však ustávají s příchodem třetího století po Kr., kdy jsou námořní cesty do Indie uzavřeny. Jevu by odpovídal i úpadek v historických pramenech tohoto období, kde se v porovnání s předešlými dvě staletími objevuje větších množství chyb v geografii oblastí východně od římské říše a většina autorů je z evidentního nedostatku informací nucena navazovat na dřívější zdroje.²¹² Nálezy tedy tvoří několik tisíc mincí, převážně denárů a aureů, v počtu jednotek až několik set v 75ti úložištích, které byla majoritně raženy v období vlády Augusta až vlády Nera (ovšem žádné takové nálezy nepocházejí z Arikamedu nebo jakékoliv jiné přístavní lokality). Nejbohatší mincovní nálezy jsou z regionu Coimbatore, který spojuje západní a východní pobřeží pomocí údolí Ponnani (oblast bohatá na beryl, pepř a bavlnu) – četné mincovní poklady v této oblasti v kombinaci se zmínkami o západních přístavech v *Periplus Marei Erythraei* vedly Wheelera k teorii, že raný římský obchod (v rámci Augustus – Nero) byl zaměřen výhradně na oblast jihozápadního pobřeží (Malabarské pobřeží) a ne jihovýchodního (Coimbatore), a i navzdory nálezům arretinské keramiky v Arikamedu tvrdil, že v prvním století po Kr. probíhal přes západní přístavy, a dále se zboží šířilo přes Combatoirskou úžinu, čímž ovlivňovalo obchod se severem a Srí Lankou (1951 navíc tvrdil, že nebyl styk mezi Římany a Ceylonem, protože do třetiny prvního století po Kr. nebylo zvykem obeplouvat mys Comorin, a obchod fungoval pozemní cestou a roku 1954 toto tvrzení dále podpořil výrokem, že spojení východních a západních přístavů obeplouváním výběžku bylo provozováno až na konci prvního století po Kr). Proti tomu ovšem svědčí archeologické nálezy – především nálezy ruletované keramiky na pobřeží Coromandel a také na Srí Lance. Tato keramika však na pobřeží Malabar z hlediska distribuce chybí – pro porovnání, charakteristická keramika s červenohnědým povlakem raného historického období se nachází v obou regionech (což naznačuje, že obchod neprobíhal přímo, ale pomocí prostřednických center jako Uraiyur – v případě pravdivosti této hypotézy by pak bylo pochybné, že by římscí obchodníci putovali západovýchodní pozemní stezkou, jak tvrdil Wheeler). Pokud vezmeme v potaz mapu dosavadních mincovních nálezů, většina se koncentruje do regionu Coimbatore, který tedy pravděpodobně fungoval jako síť indických obchodních stezek, po kterých bylo římské platidlo převáženo. Problematika šíření mincí je úzce spojena s keramikou a nabízí dvě možné teorie. Otázkou je, zda Římané během prvního stol. př. a po Kr. preferovali export zboží do západních indických přístavů a vyhýbali se obeplouvání mysu Comorin, a to především z důvodu nebezpečné plavby a z časových důvodů (ztráta sezóny). K této teorii se kloní informace z historických pramenů, avšak z hlediska nálezů keramiky na lokalitě Arikamedu a některých lokalitách na Srí Lance se

---

²¹² McLeister 2011, s. 5

archeologicky jeví jako nereálná. Pravděpodobnost této možnosti je tak závislá na původu keramiky, který byl zpochyben N. P. Ortonovou.²¹³

---

²¹³ Orton 1992, s. 47

2.7 Archeologické nálezy v přístavech v Rudém moři

V dílech antických autorů v rozmezí 2. stol. př. Kr. – 2. stol. po Kr. je možné objevit zmínky o šesti různých přístavech, obvykle založených již v době předřímské jako emporia, která však za římské říše dosáhla většího vřhlasu a kapacity. Zmínění autoři jsou Agatharchidés (v Diodórovi Sicilském a Photiovi), Artemidóros (ve Strabónovi), Strabón, Plinius Starší, autor Periplu a Klaudios Ptolemaios. Šest zmíněných přístavů dle Klaudia Ptolemaia (Geog. 4.5.8) bylo (od severu k jihu): Arsinoë-Clyasma-Qolzoum (Suez), Myos Hormos, Philoteras, Leukos Limen, Nechesia a Bereniké.²¹⁴ Je možné uvažovat o zvýšené aktivitě a populaci v těchto přístavech za sezóny monzunů, a tedy vyplouváním a návratem obchodních lodí, zatímco mimo sezónu byly přístavy do jisté míry pusté, protože obyvatelstvo se uchylovalo zpět do údolí Nilu, kde nebyl život tak náročný.²¹⁵ Role zmíněných měst byla primárně, ačkoli ne výhradně, mezinárodní obchod, a je nutné vzít v potaz extrémně suché klima (průměrné roční srážky 4 mm), které nepřeje pěstování většiny rostlin a dále, jak bude dále zmíněno v oddílu věnovaném konkrétním přístavům, byl přístup k vodě v některých případech podmíněn náročnou cestou ke vzdáleným zdrojům vody (výjimkou by ale přece jen být lokality Myos Hormos a Leukos Limen, kde se za pomoci archeologických výzkumů podařilo objevit nálezy vypovídající o jejich roli jako menších industriálních center).²¹⁶ Vrcholná doba těchto přístavů a tedy celkově námořního obchodu trvala od doby vlády Augusta do pozdního 2. století po Kr. (archeologické horizonty se pro jednotlivé liší, a budou proto zmíněny individuálně).

Bereniké: Přístav Bereniké se měl účastnit dálkového námořního obchodu od 3. stol. př. Kr. do 6. stol. po Kr. a spojovat tak oblast Středomoří, Arábie, Afriky jižně od Sahary a Indického oceánu (datace byla vytvořena na základě archeologických výzkumů v letech 1994-2006) – zboží ze Středomoří a Egypta bylo předáno lodím na Nilu, které se pak plavily do města Koptos, zde naloženo na velbloudy a přepraveno přes Východní poušť do přístavu. Archeologické nálezy se pro každé období výrazně liší, například většina kontextu z období mezi 1-2. stol. po Kr. je založena na objevených textech z ostrak a papyrů, zatímco pro období 4-5. stol. po Kr. byly využity především organické artikly objevené v římských odpadních jamách. Celkově se jedná o zmínky o surovinách v úředních a obchodních dokumentech, dochované přepravní nádoby z různých částí Středomoří (amfory obsahující víno, olej nebo rybí omáčku) a dále zboží samotné, dochované v odpadních jamách západního

---

²¹⁴ Sidebotham 1992, s. 15

²¹⁵ Tamtéž, s. 28

²¹⁶ Tamtéž, s. 28

sektoru (významné jsou především drahokamy a polodrahokamy).²¹⁷ Je důležité uvědomit si, že přístav byl využíván díky své výhodné poloze, kde mohl sloužit jako obchodní uzel, avšak díky svému umístění na vyschlém pouštním pobřeží pod náporom mořského větru umožňuje pouze velmi málo možností v rámci potravinové produkce a v této lokalitě byl navíc nedostatek surových materiálů. Možný byl pouze chov malého počtu ovcí, koz nebo velbloudů, tedy zvířat schopných přežít na omezené pouštní vegetaci, zatímco zemědělská produkce se mohla skládat především z česneku, fazolí, salátu a dalších rostlin, které mohou být pěstovány v malých zahrádkách zavlažovaných splaškovou vodou. Evidentní tedy je, že přístav musel být z větší části zásobován (například obilím, vodou a surovými materiály) – zboží tedy plynulo z údolí Nilu do Bereniké pomocí dobře propracované obchodní stezky s odpočívadly, díky které byla možná přeprava nákladu v rámci dvanácti dní – je ovšem nutné počítat s faktem, že podstatná část zboží karavany byla určena k využití přímo v Bereniké. V tomto ohledu je možné kalkulovat s možností dovozu určitých zásob pro město nebo posádku ze strany lodí vracejících se z plaveb, jednalo by se pravděpodobně hlavně o rýži. Důležité je brát v potaz především problémy s vodou – zdrojem pro město byly opevněné studny vzdálené 8 kilometrů a jejich efektivita nebyla příliš vysoká, a karavany byly tedy nuceny dovážet nejen obchodní zboží, potraviny pro Bereniké a nákladní lodě, ale také vodu jako dodatečnou zásobu pro město a lodě, které pak s tímto množstvím musely doplout k dalšímu zdroji na pobřeží Rudého moře. Jak tedy vidíme, majoritní část nákladu karavan tedy musely být zásoby, nikoli pouze obchodní artikly. Za časů Periplusu se pravděpodobně jednalo o nejvýznamnější přístav v Rudém moři, protože jak dílo zmiňuje, zde začínají námořní plavby směrem do Afriky (18:6.21-22) a Indie (19:6.26) a jedná o očekávaný počáteční bod plavby z Rudého moře (21:7.19-20). Důvodem obliby bude pravděpodobně umístění jižně od Myos Hormos, což dle Strabóna (17.815) pro obchodníky znamenalo šest až sedm dní cesty navíc po pozemních stezkách, ale na druhou stranu tak nebylo nutné podstoupit riziko severní plavby po Rudém moři, která měla být velmi obtížná a mohla při špatných povětrnostních podmínkách znamenat až měsíc zpoždění. Význam pozemní stezky mezi městem Koptos, Bereniké, Leukos Limen a Myos Hormos dokládá i ochrana za pomoci armády a auxiliárních jednotek, menších pevností zvaných *phrouroi*²¹⁸, množství hlídkových věží s posádkou dvou až čtyř mužů a budov zvaných *hydreumata*, egyptských opevněných karavanserajů se studnami s vodou.²¹⁹

---

²¹⁷ Kolektiv autorů sborníku *Berenike Crossroads* 2003, s. 6

²¹⁸ McLaughlin 2010, s. 27

²¹⁹ Sidebotham 1992, s. 26-27

Z hlediska exportu přístavu Bereniké je nutné jako první zmínit drahokamy, které tvořily důležitou komoditu pro obchod s Arábií a Afrikou, především pak ametysty a smaragdy. Pro obchod s Indií byly prakticky nevyužitelné, protože tato oblast je na drahé kameny velmi bohatá, s výjimkou tří typů minerálů a jednoho druhu drahokamu.²²⁰ Zmíněný drahokam je v Periplusu zmíněn jako *chrysolithon* (PME 39, 49 a 56), a měl být exportován do přístavu Barbarikon, Muziris/Nelkynda a Barygaza. Zatímco Plinius označuje jako *chrysolithos* průhledný kámen zlatavé barvy (NH 37:126), dle informací v Periplusu má mít hřejivou žlutozelenou barvu a popisem a oblastí těžby odpovídá olivínu, jehož jediný zdroj v klasickém světě byl ostrov Zabargad, nacházející se 80 kilometrů od přístavu Bereniké (to dokládá Strabón, který zmiňuje olivínové doly na ostrově v blízkosti Bereniké (16.4.6)). Zarážející je, že v Periplusu není označován výrazem *topazos*, což byl obvyklý výraz pro tento kámen za římské říše. Tři zmíněné minerály byly identifikovány jako realgar, antimonit a auripigment, přičemž první dva byly exportovány do Barygazy a Muziris/Nelkyndy, zatímco třetí pouze do Muziris/Nelkyndy.²²¹ Z hlediska importu drahokamů je dobré brát na vědomí, že většina klasických autorů uváděla, že daný typ kamene pocházel z arabských přístavů, avšak netušili, že místo těžby se nachází na území Indie a Srí Lanky, a na západ se dostal drahokam v rámci obchodu – jako příklad lze uvést například korund, který pravděpodobně pocházel ze Srí Lanky, nebo diamant, který byl těžen zejména v Indii.

Z hlediska ostatních komodit lze dle nálezů v odpadních jamách přístavu Bereniké registrovat některé botanické makrozbytky specifické pro obchod s oblastí Indie, konkrétně rostliny slzovka obecná, rýže setá, mungo fazole, seznam indický, pepř černý, pepř dlouhý a plody kokosovníku ořechoplodého.²²² Nejzajímavějším nálezem na této lokalitě v rámci rostlinné kategorie byl objev indického dolia obsahujícího 7.5 kg zrn pepře černého, jehož cena na tehdejšímu trhu by se dala přirovnat k ceně zásoby obilí pro průměrného Římana na dva roky.²²³ Pepř byl pravděpodobně uložen na pozdější přepravu do *Horrea piperataria* v blízkosti Říma. Zarážející je nález poměrně velkého množství plodů kokosovníku, o kterém není v pramenech prvního a druhého století žádná zmínka, ale je evidentní, že se nejedná o místní produkt.

Myos Hormos: Poloha „Přístavu mušlí“ byla určena s pomocí Strabóna, který jeho pozici určil severně od přístavu Bereniké (16.769), zatímco Plinius udělal důležitou poznámku o zdroji kvalitní vody z pramene v blízkosti města (6.168), díky které bylo možné

²²⁰ Kolektiv autorů sborníku *Berenike Crossroads* 2003, s. 8

²²¹ Kolektiv autorů sborníku *Berenike Crossroads* 2003, s. 11; Casson 1989:80-85

²²² Kolektiv autorů sborníku *Berenike Crossroads* 2003, s. 24

²²³ Tamtéž, s. 24

tuto lokalitu ztotožnit s městem Abu S'har (ačkoli je možné narazit na teorii o spojení s dnešním městem Abu Sawmah, kterou zastával například Miller nebo Schoff). Důležitým faktem je, že Strabón tento přístav zmiňuje v souvislosti s počtem lodí odplouvajících směrem do Arábie a Indie – za jeho časů to mělo být 120 lodí ročně (2.118), zatímco předtím mělo z přístavů v Rudém moři vyrazit východním směrem maximálně 20 plavidel (17.798). Periplus tento přístav společně s Bereniké označuje jako jediná dvě města účastníci se námořního obchodu s Indií, a stejně tak Níkanorův archív zmiňuje v této souvislosti obchodních styků s východem pouze tato dvě centra (Níkanorův archív je soubor ostrak z města Koptos, datovaných do rozmezí let 6-62 po Kr., obsahující služby nabízené Níkanorem a jeho rodinou v rámci logistiky za pomoci velbloudů mezi městy Koptos, Myos Hormos a Bereniké.). Za Strabónova života se zřejmě jednalo o jediný aktivní přístav pro obchod s východem, protože zatímco Myos Hormos zmiňoval opakovaně (2.118, 16.781), o Bereniké není v jeho díle zápis. Z hlediska Níkanorova archívu je oběma přístavům věnována stejná míra pozornosti, v oblasti je na ostrakách zmíněno 20 obchodních firem, 25 podnikatelů, 30 agentů a 7 římských velkopodnikatelů, účastnících se na obchodu v Egyptě a přístavech v Rudém moři za pomoci svých zplnomocněnců.²²⁴ Za pomoci zmínek Diodóra Sicilského (3.39.1-2), Strabóna (2.5.12; 16.4.24; 17.1.45), ostrak rodiny Níkanora a archeologických vykopávek byl vrchol činnosti určen jako 1. stol. př. Kr. - 1. stol. po Kr. Z archeologického hlediska je zajímavý nález velkého množství mušlí a škeblí, především tzv. „mořských šneků“ (*Murex tribulus* a *Chicoreus virgineus*). Tento druh živočicha se využíval při výrobě fialového textilního barviva, a takto obarvené textilie se následně exportovaly do jižní Arábie a Indie.²²⁵ Otázka ovšem je, zda se textilie barvily přímo v centrech u Nilu a následně se zboží v Myos Hormos pouze naložilo na lodě, nebo zda se surový textil zaslal do Myos Hormos, kde mohl být díky velmi dobré dostupnosti „mořských šneků“ barven a až poté expedován – pokud by tato teorie byla pravdivá, bylo by to zřejmě vysvětlení industriální funkce naznačené některými prameny.²²⁶

Leukos Limen: Tento přístav (dnešní Quseir al-Qadim) pravděpodobně začal prosperovat až po napsání Periplusu, protože první zmínka o něm se objevuje až v díle Klaudia Ptolemaia (4.5.8), avšak z archeologického hlediska je přístav prozkoumán nejlépe ze všech zmíněných, především díky vykopávkám Orientálního institutu Chicagské University v letech 1979, 1980 a 1982.²²⁷ Přístav se ze všech zmíněných obchodních center Rudého moře nachází

---

²²⁴ McLaughlin 2010, s. 34

²²⁵ Sidebotham 1992, s. 28

²²⁶ Kolektiv autorů sborníku Berenike Crossroads 2003, s. 28

²²⁷ Sidebotham 1992, s. 19

nejblíže Nilu, což ho mělo činit zajímavým pro obchodníky, zabývajícími se přesunem zboží přes poušť dále na západ. Archeologické nálezy keramiky a numismatického materiálu dokládají založení přístavu v 1. stol. po Kr., aktivitu především v 2. stol. po Kr. a opuštění přístavu na konci 2. nebo v raném 3. stol. po Kr. Mezi nejdůležitější archeologický nález lokality týkající se obchodu s Východem můžeme zařadit tamilské graffito, které má naznačovat přítomnost indických kupců v této oblasti (jedná se písmo tamil-bráhmí, datované do 1-2. stol po Kr.).²²⁸ Z hlediska možné sezónní funkce je Leukos Limen dobrý příklad, protože zdroj vody se nachází ve vzdálenosti 25 km a město stejně jako v případě Bereniké nemá podmínky na dostačující zemědělství. Jak již bylo řečeno v úvodním slovu o přístavech v Rudém moři, v tomto městě bylo při vykopávkách objeveno větší množství skelné pasty a hotového skla, které vypovídá o industriální činnosti, pravděpodobně se jednalo o menší sklárnu.²²⁹ Místní sklo ale pravděpodobně nedosahovalo kvality Středomořských dílen, takže musíme počítat s možností místní spotřeby nebo druhořadého exportu (na lokalitě nebyl prozatím objeven žádný skleněný ingot, který by export potvrdil).

Arsinoe: Arsinoe (dnešní Suez) patřilo k jednomu z prvních přístavů podílejících se na obchodu s východem, a působilo především jako překladiště zboží na cestě do nebo z Alexandrie (tato cesta byla využívána již Ptolemaiovci, stejně jako přístav, jak prokázaly francouzské vykopávky z roku 1930). Za římské správy došlo k pročištění Suezského průplavu – tato snaha je zdůvodňována především tím, že námořní obchod byl mnohonásobně efektivnější než využívání pozemních stezek, a nepodléhal mnohým poplatkům ze strany prostředníků (úpravy na kanálu jsou dokumentovány za panovníků Necha II. (610-595 př. Kr.), Dáreia I. (pozdní šesté - rané páté stol. př. Kr.), Ptolemaia II. (3. stol. př. Kr.) a Trajána (vláda v letech 98-117 po Kr.)).²³⁰ K úpadku přístavu došlo především vzestupem přístavu Myos Hormos, který byl lépe situován (je nutné dodat, že Suezský průplav trpí z hlediska lodní dopravy několika nešvary, jako jsou silné severní větry, mělčiny a útesy), avšak archeologické vykopávky prokázaly na tomto místě i ve čtvrtém století a po něm.²³¹ Možným vysvětlením tohoto jevu může být právě kanál spojující Rudé moře a tok Nilu, který by eliminoval veškeré náklady spojené s přepravou po souši za pomoci zvířat, ovšem díky Strabónově zmínce (17.1.45) o Bereniké, kdy tento nejjihnější přístav měl být jako jediný využíván k překládání komodit z Indie, Arábie a oblasti Etiopie, musíme počítat s tím, že nepříznivé plavební podmínky na Rudém moři zlepšovaly pozici jižních přístavů. Funkce

---

²²⁸ Sidebotham 1992, s. 20, 33

²²⁹ Tamtéž, s. 30

²³⁰ Tamtéž, s. 16

²³¹ Tamtéž, s. 16

však mohla být doprava nikoli zboží z přístavů do Alexandrie a Egypta, ale z oblasti Asinoite Nome do Arsinoe. Tato oblast byla známa pro svou produkci obilí, vína a textilu, tedy tří hlavních komodit vyvážených do jižní Arábie a Indie, a můžeme proto čekat, že z této oblasti byly za pomoci Nilu a kanálu dováženy do Arsinoe a poté transportovány na jih po Rudém moři.²³²

Přístavy Philoteris a Nechesia se doposud nepodařilo uspokojivě lokalizovat, a tudíž není možné k nim poskytnout žádné archeologické informace.

Leuké Komé: Tento přístav se z hlediska námořního obchodu s Východem řadí mezi sedmý, nalézá se v severozápadním rohu Saudské Arábie. Zmínku o něm můžeme najít v Periplusu (19), kdy měl být přístav střežen centurií a místní posádkou a měla zde platit dvacetipětiprocentní daň *ad valorem* – umístění úředníka pro výběr daní v tomto městě je logické, protože se jednalo o počáteční bod možné přepravy zboží do Středomoří, a pokud by se tedy chtěl vyhnout obchodník placení daně ve městě Koptos, přesto by ho i zde čekal poplatek.²³³ Z díla by vyplýval zenit centra v 1. stol. př. Kr. - 1. stol. po Kr. a není zřejmé, zda byl v tomto období přístav pod kontrolou Římanů nebo Nabatejců. Konkrétní lokalita tohoto přístavu není zatím známa.

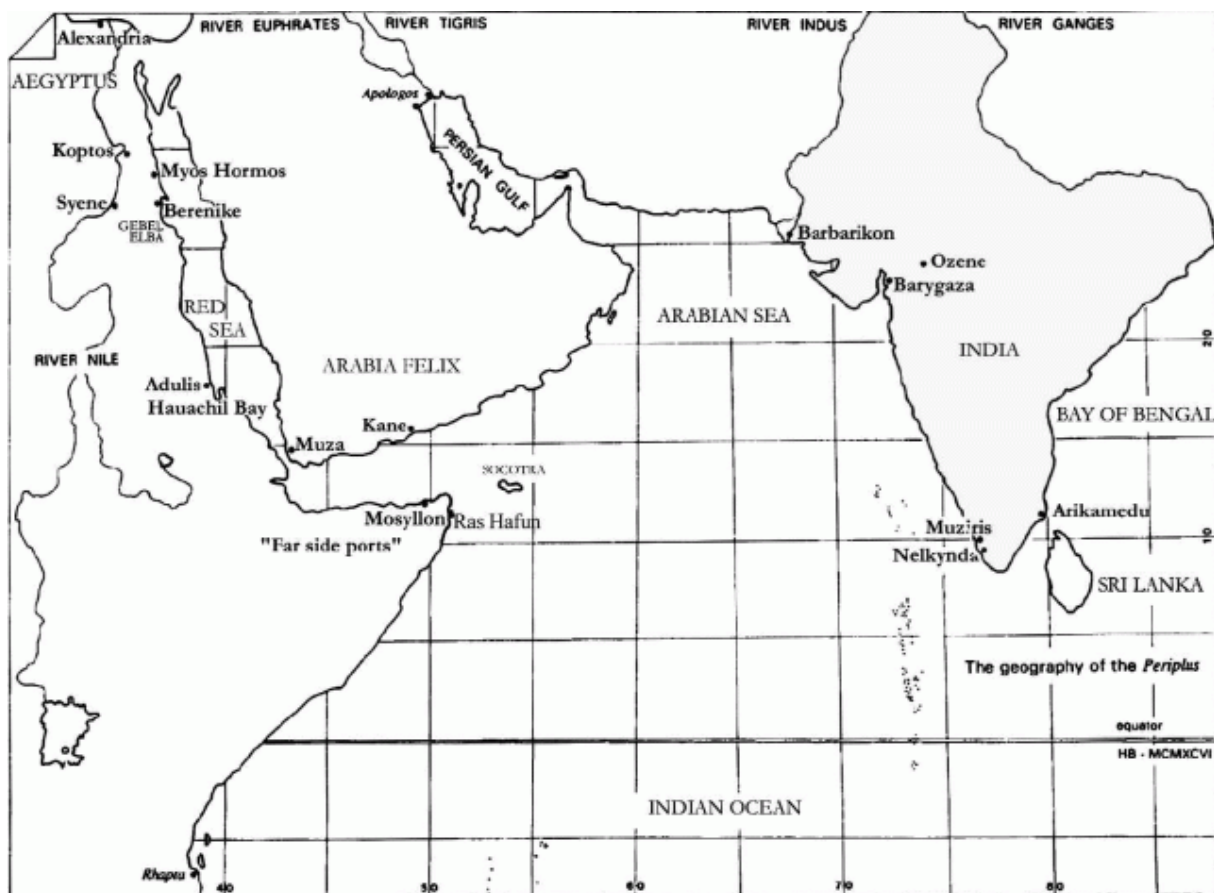
²³² Sidebotham 1992, s. 17

²³³ McLeister 2011, s. 40

3. Závěr

Funkční obchodní styky mezi Východem a Západem můžeme s jistotou zařadit do prvního stol. př. Kr. Námořní spojení bylo ze strany Západu započato za Ptolemaiovců a později rozšířeno Egyptem pod římskou nadvládou. V opačném směru nám historické prameny podávají informace o indických velvyslancích, kteří měli navštívit Augusta již před počátkem našeho letopočtu. Vrcholu obchod dosáhl v prvním a druhém stol. po Kr., kdy daň *tetarte* tvořila jeden z důležitých pilířů římské ekonomiky, především díky zdaňování velkého množství exotických koření a surovin plynoucích západním směrem z Indie a Srí Lanky. Hlavní příčinou úpadku námořních styků byla Antoninská epidemie, která ve druhé polovině druhého stol. po Kr. obchod poškodila natolik, že se ho již nepodařilo pozvednout na původní úroveň. Námořní obchod byl preferován před využíváním pozemních stezek, protože byl dle Diokleciánova ediktu o maximálních cenách mnohonásobně výhodnější po ekonomické stránce, a byl též preferován z časového hlediska – obchodní sezóna se v případě plaveb využívajících monzunový vítr rovnala jednomu roku. Tzv. Hedvábná stezka tak představovala obtížnější, časově náročnější a nebezpečnější alternativu námořní přepravy, a byla tak pravděpodobně využívána obchodníky s menším kapitálem, kteří si nemohli dovézt vystavět nebo půjčit loď, platit početnou posádku a být vystaveni dalším nárokům na kapitál, spojeným s velkoobchodem. Dřívější názor, že římscí obchodníci nenavštěvovali Srí Lanku a východní indické probřeží, který zastávali například Wheeler a Casson, a byl později archeologicky vyvrácen nálezy keramiky, se opět stává aktuálním. U ruletované keramiky lze za pomoci fluorescenční analýzy prokázat výrobní centra v oblasti Gangy a výrobu v 1. stol. př. Kr., forma nádob je často striktně indického charakteru a inspirace mohla být přivezena z oblasti Mezopotámie. Nálezy velkého množství římských mincí v regionu Coimbatore svědčí o odlivu měny ze Západu, na který si stěžují antičtí autoři, a také o využívání pozemních stezek ze západních indických přístavů – samotné nálezy je však nutné vnímat převážně jako součást druhotného obchodu, a je obtížné z nich vyvozovat obecnější závěry ohledně vlastní římské přítomnosti. Možnost existence římských osad v indických přístavech zůstává stále otevřena, v případě Arikamedu chybí korelující historický pramen, v případě Muziris odpovídající archeologický materiál. Historické prameny ve spojení s archeologickými nálezy z přístavů v Rudém moři, např. velkými zásobárnami pepře v Bereníké, však dostatečně dokumentují silný vliv, který měl obchod mezi Západem a Východem na římskou ekonomiku.

1)

1. Geografie dle Periplusu, zdroj: Bagnall R. S., Cappers R. T. J., Harrel J. A., Sidebotham S. E., Tomber R. S., Wendrich W. Z. (2003). *Berenike Crossroads: The Integration of Information*, Koninklijke Brill NV, Leiden, 2003, s. 48

2)

Commodity: Stones	Berenike Finds	Textual Source	Provenance (harbor)	Destination
marble	yes	no	Turkey (Proconnesus)	Berenike?
rock anhydrite	yes	no	Eastern Desert	Berenike
rock gypsum	yes	no	Eastern Desert	Berenike
coral heads	yes	no	Berenike	Berenike
Peridot	yes	Agatharchides (OES), Diodorus (LH), <i>Periplus</i> (PME), Pliny (NH), Strabo (G)	Red Sea (Berenike)	India (Barbarikon, Barygaza, Muziris, Nelkynda)
realgar	yes	<i>Periplus</i> (PME), Pliny (NH)	Eastern Desert (Berenike)	India (Barygaza, Muziris, Nelkynda)
orpiment	no	<i>Periplus</i> (PME), Pliny (NH), Theophrastus (OS)	Eastern Desert	India (Muziris, Nelkynda)
sübnite	no	<i>Periplus</i> (PME), Pliny (NH)	Eastern Desert	India (Barygaza, Muziris, Nelkynda)
amethyst quartz	yes	<i>Periplus</i> ' (PME) "stones"	Eastern Desert (Berenike)	Africa (Mosyllon)
green beryl (emerald)	yes	<i>Periplus</i> ' (PME) "stones" Pliny (NH), Strabo (G)	Eastern Desert (Berenike)	Africa (Mosyllon)
alabaster	no	Diodorus (LH),	South Arabia	Egypt or Mediterranean
gypsum ("true alabaster") or white marble	yes	<i>Periplus</i> (PME), Pliny (NH)		
obsidian	yes	<i>Periplus</i> (PME), Pliny (NH)	Ethiopia/Eritrea	Egypt or Mediterranean
turquoise	no	<i>Periplus</i> (PME), Pliny (NH)	Sinai/NE Iran (Barbarikon)	Egypt or Mediterranean
lapis lazuli	yes	<i>Periplus</i> (PME), Pliny (NH)	NE Afghanistan (Barbarikon)	Egypt or Mediterranean

2. Seznam drahokamů a polodrahokamů nalezených na lokalitě Bereniké – první část, zdroj: Bagnall R. S., Cappers R. T. J., Harrel J. A., Sidebotham S. E., Tomber R. S., Wendrich W. Z. (2003). *Berenike Crossroads: The Integration of Information*, Koninklijke Brill NV, Leiden, 2003, s. 54

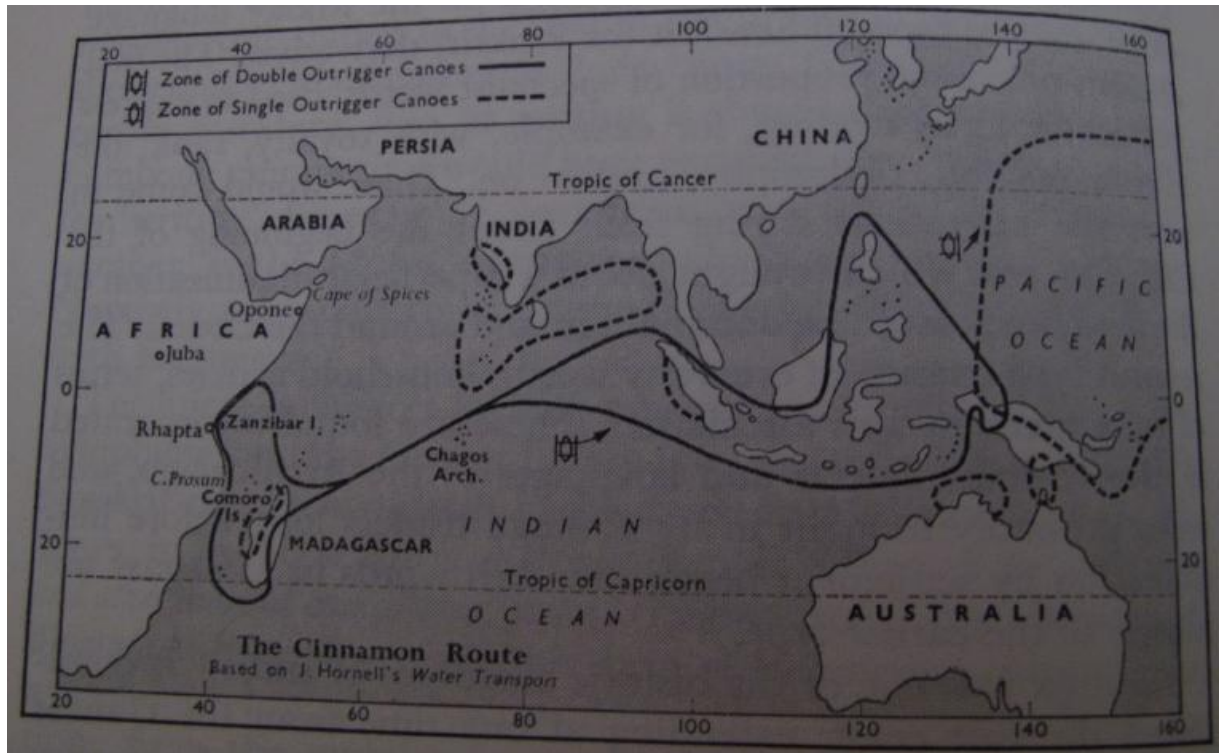

3)

Commodity: Stones	Berenike Finds	Textual Source	Provenance (harbor)	Destination
chalcedonic quartz: banded agate, onyx and sardonyx (cameo blanks)	yes	<i>Periplus</i> (PME), Pliny (NH)	India (Barygaza)	Egypt or Mediterranean
fluorite and/or chalcedonic quartz: agate, carnelian or sard	yes (quartz only)	<i>Periplus</i> (PME), Pliny (NH)	Iran or India (Barygaza)	Egypt or Mediterranean
diamond, or colorless corundum	no	<i>Periplus</i> (PME), Pliny (NH), Theophrastus (OS)	India (diamond) or Sri Lanka (corundum) (Muziris, Nelkynda)	Egypt or Mediterranean
blue corundum (sapphire)	yes	<i>Periplus</i> (PME), Pliny (NH) Solinus (CM)	India or Sri Lanka (Muziris, Nelkynda)	Egypt or Mediterranean
red corundum (ruby)	no			
amethyst quartz	yes	<i>Periplus</i> (PME)		
citrine quartz	no			
colorless quartz	yes	"transparent gemstones of all kinds"	India or Sri Lanka (Muziris, Nelkynda)	Egypt or Mediterranean
chrysoberyl	no			
aquamarine	yes			
beryl				
almandine garnet	yes			
zircon	no			
tourmaline	no			

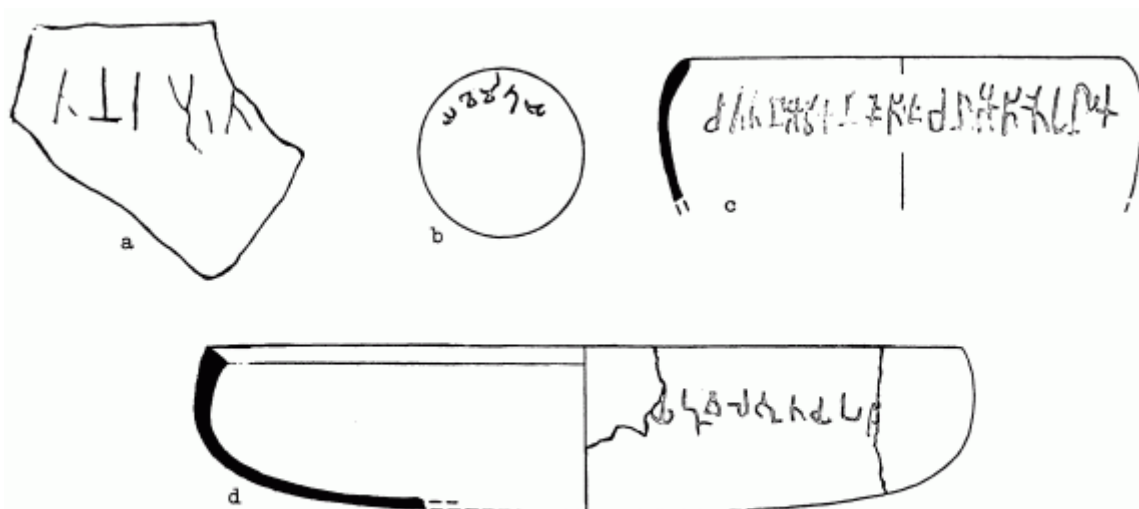
3. Seznam drahokamů a polodrahokamů nalezených na lokalitě Bereníké – druhá část, zdroj: Bagnall R. S., Cappers R. T. J., Harrel J. A., Sidebotham S. E., Tomber R. S., Wendrich W. Z. (2003). *Berenike Crossroads: The Integration of Information*, Koninklijke Brill NV, Leiden, 2003, s. 54

4)

4. Tzv. Skořicová cesta, zdroj: Miller I. James (1969). *The Spice Trade of the Roman Empire, 29 B.C. to A.D. 641*, Oxford University Press Reprint, Clarendon Press (Jan. 1969), s. 172

5)

Ill. 9. Arikamedu pottery inscribed in Brahmi script: a) from Ar. R5, Southern Sector (after Casal, *Virampatnam* pl. 13-D); b) AK IV 198 (Wheeler et al. fig. 46.3); c) AK II 571 (Wheeler et al. fig. 46.9); d) unstratified (Wheeler et al. fig. 47.20)

5. Keramika s nápisy v Bráhmí, zdroj: Begley Vimala (1983). *Arikamedu Reconsidered*, American Journal of Archaeology, Vol. 87, No. 4 (Oct., 1983), Archeological Institute of America, s. 476

6)

Fig. 1. Sherd of Rouletted Ware from Arikamedu, with two bands of dot-like indentations made with a metal chattering strip, or partial impression of a roulette. 13.5 × 11 cm. (Pondicherry Museum)

6. Střep ruletované keramiky z Arikamedu, zdroj: Begley Vimala (1988). *Rouletted Ware at Arikamedu: A New Approach*, American Journal of Archaeology, Vol. 92, No. 3 (Jul., 1988), s. 431

7.

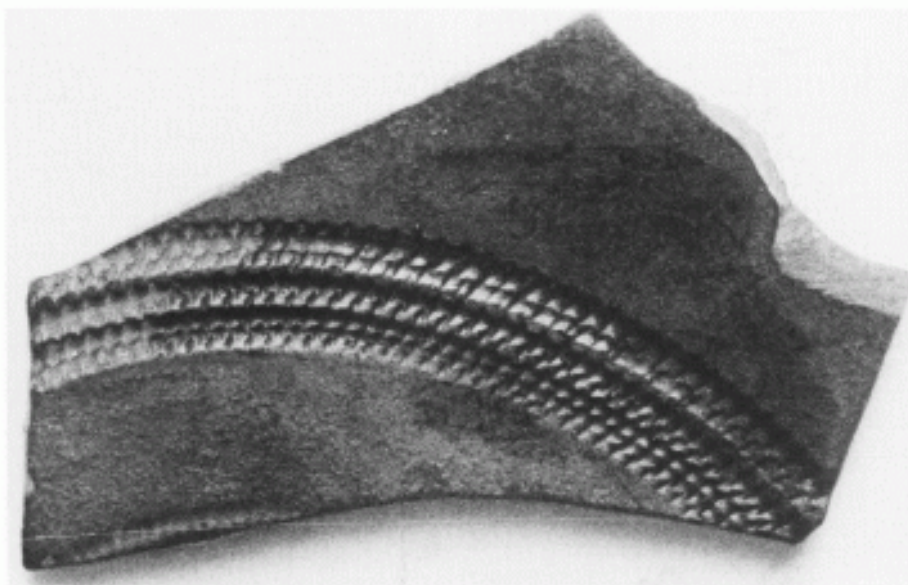

Fig. 8. Sherd of Arikamedu Rouletted Ware, with short indented strokes, made with a metal chattering strip, or partial impression of a roulette. 7.4 × 4.4 cm. (Pondicherry Museum)

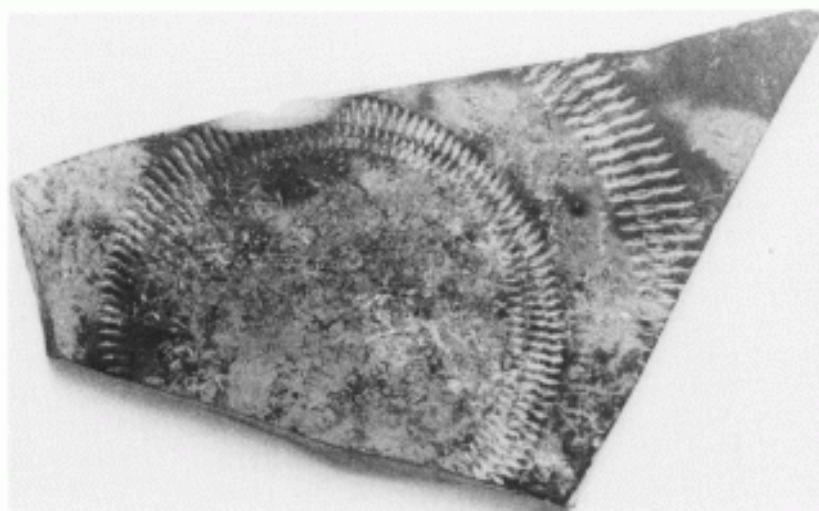
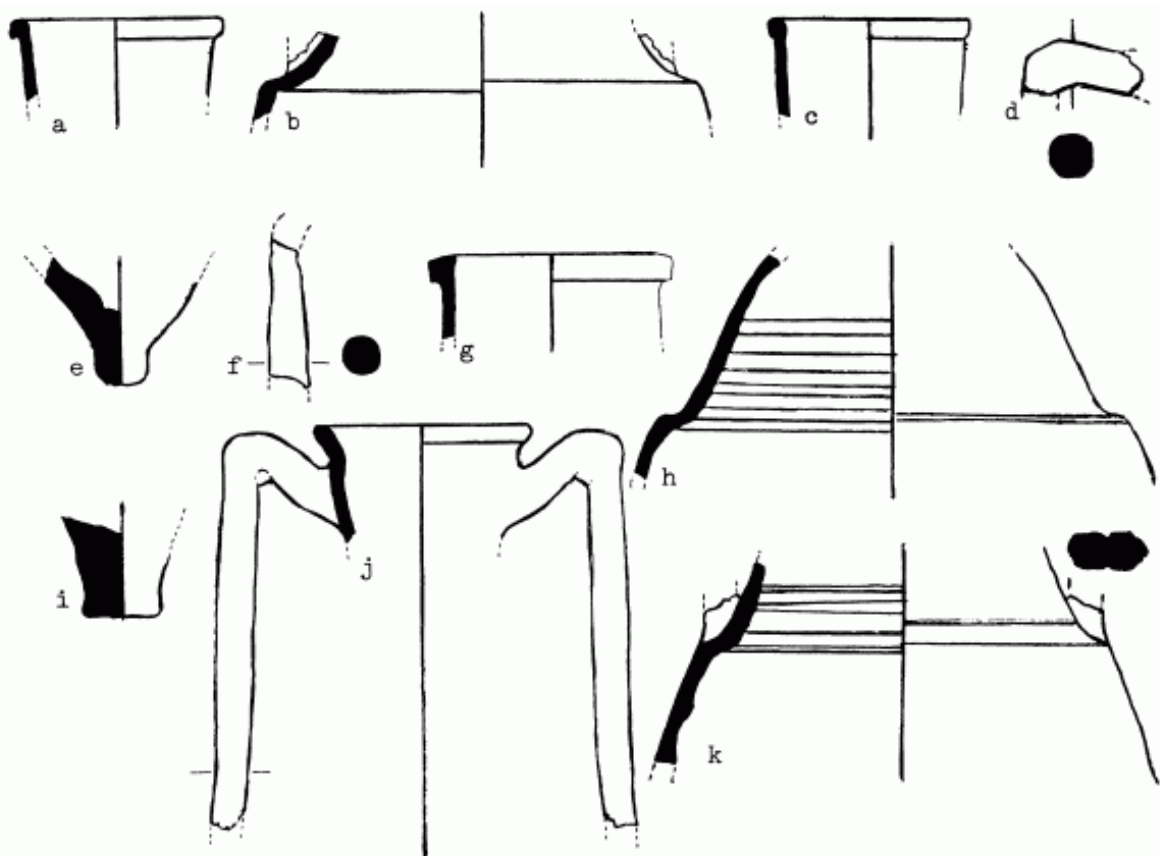

Fig. 9. Weathered sherd of Arikamedu Rouletted Ware, with long indented strokes, probably chattered with metal strips. 10.2 × 6.6 cm. (Pondicherry Museum)

7. Střepy ruletované kermaiky z Arikamedu, zdroj: Begley Vimala (1988). *Rouletted Ware at Arikamedu: A New Approach*, American Journal of Archaeology, Vol. 92, No. 3 (Jul., 1988), s. 436

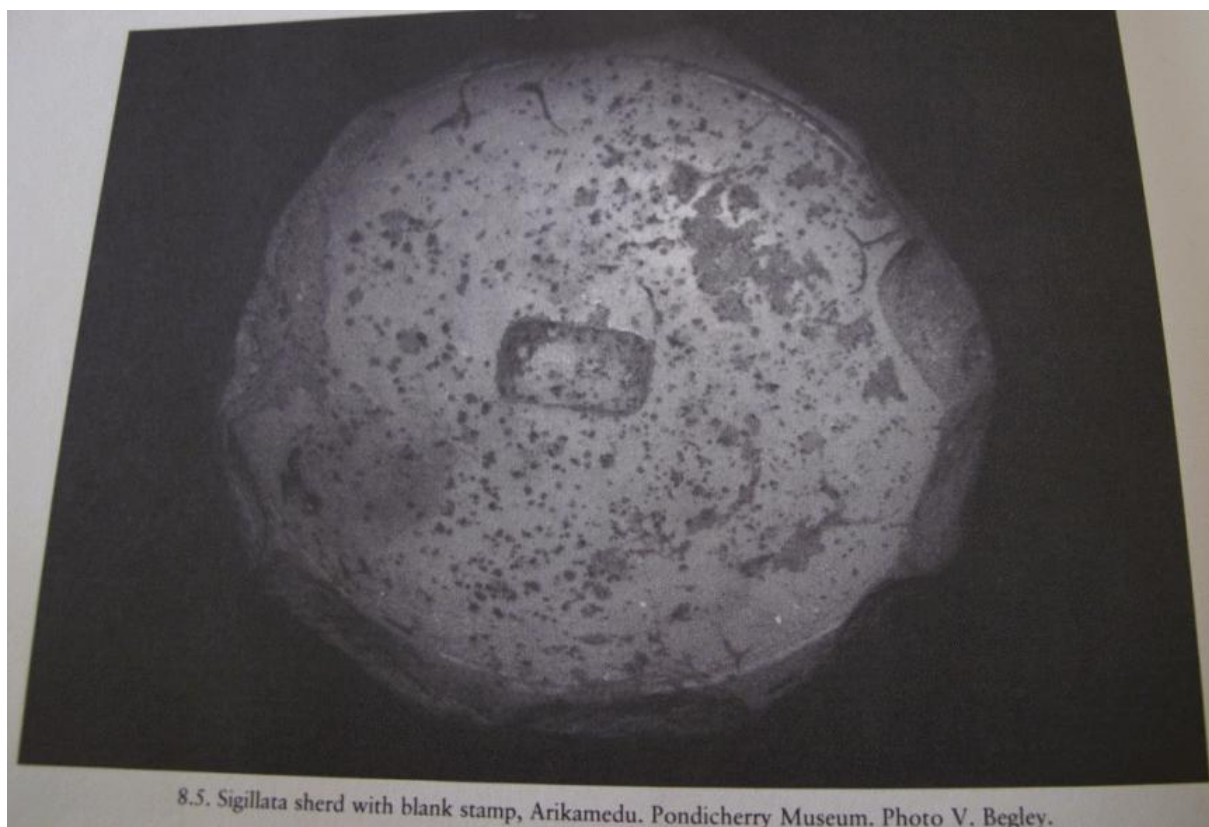
8)

Ill. 7. Arikamedu imported amphorae from Northern Sector: a-c) pre-Arretine layers; d-h) Arretine layers; i-k) post-Arretine layers. (After Wheeler et al. fig. 9.46-56)

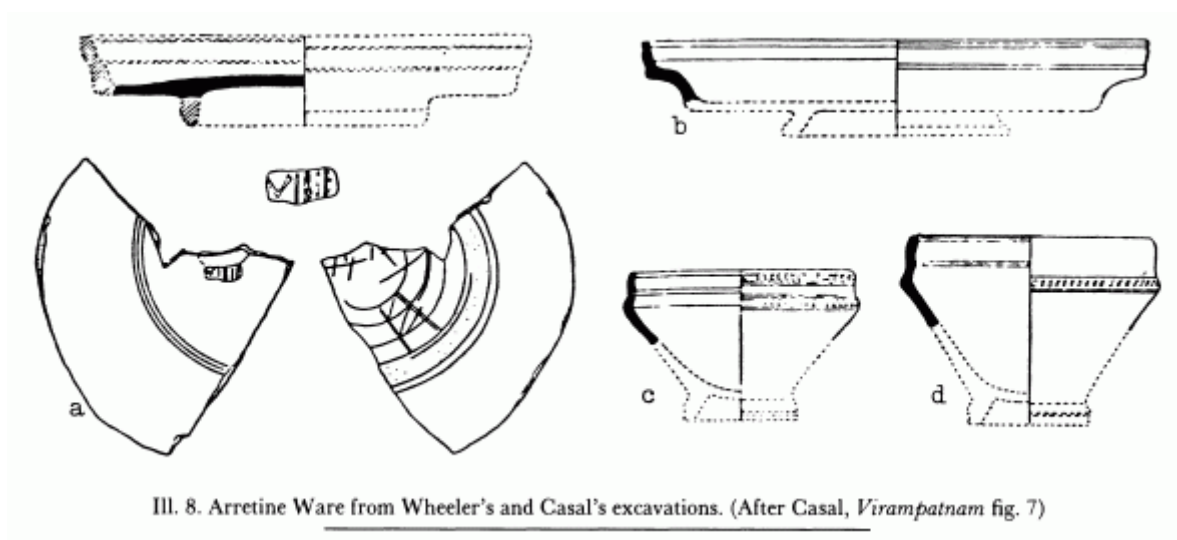
8. Importované amfory ze severního sektoru vykopávek v Arikamedu, zdroj: Begley Vimala (1983). *Arikamedu Reconsidered*, American Journal of Archaeology, Vol. 87, No. 4 (Oct., 1983), Archeological Institute of America, s. 473

9)

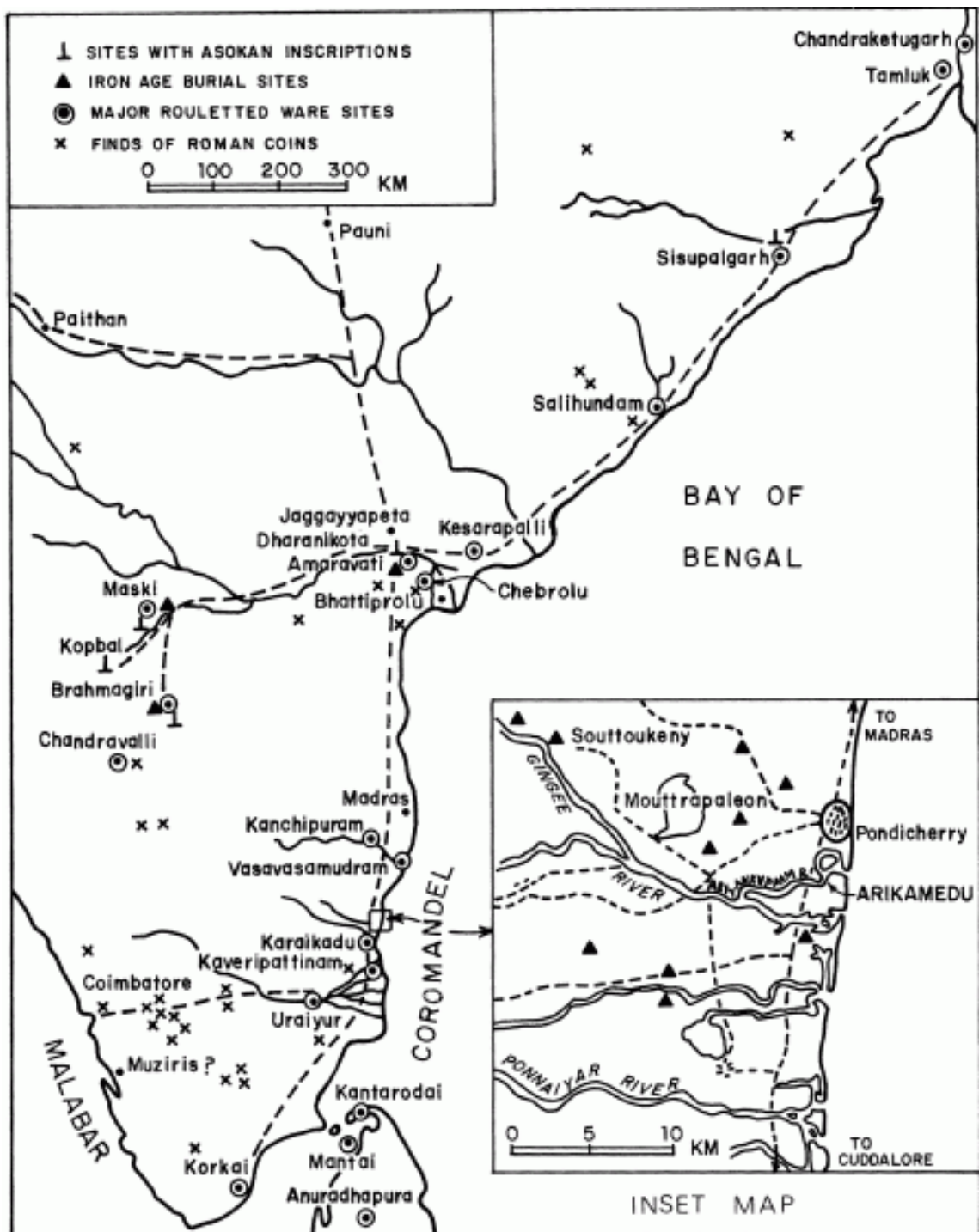
9. Terra Sigillata z Arikamedu se značkou, zdroj: Begley Vimala and De Puma D. Richard (1992). *Rome and India: The Ancient Sea Trade*, University of Wisconsin Press (January 1992), s. 138

10)

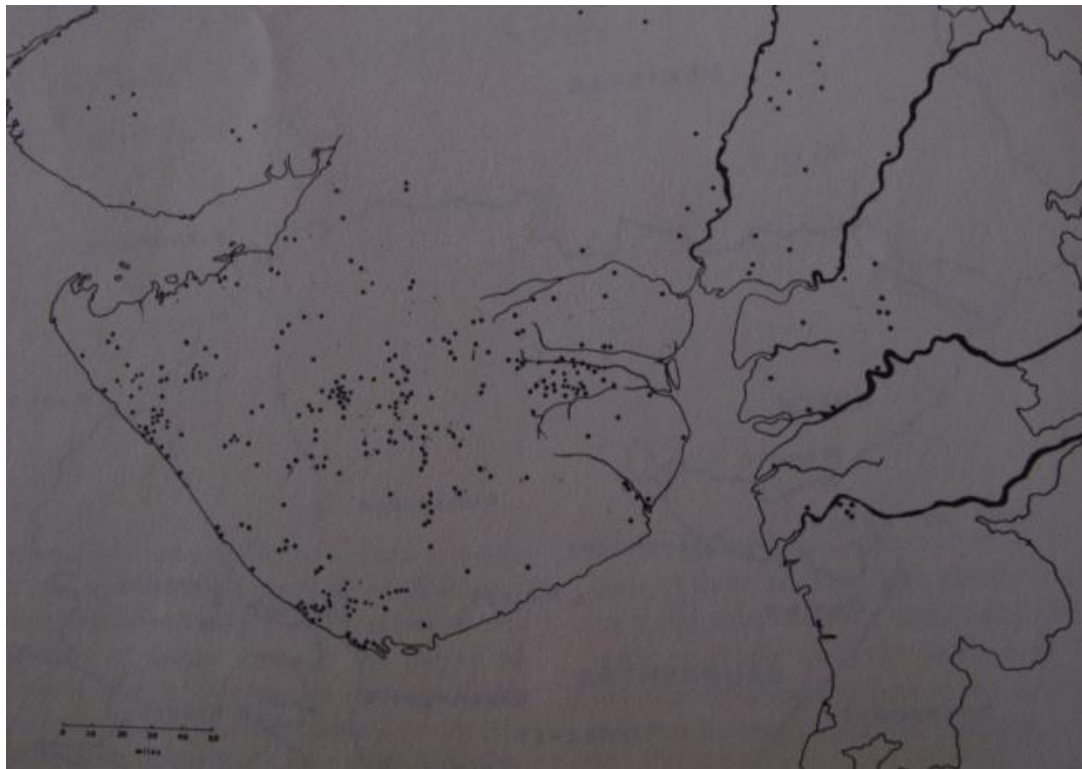
10. Arretinská keramika z výzkumů Wheelera a Casala, zdroj: Begley Vimala (1983). *Arikamedu Reconsidered*, American Journal of Archaeology, Vol. 87, No. 4 (Oct., 1983), Archeological Institute of America, s. 474

11)

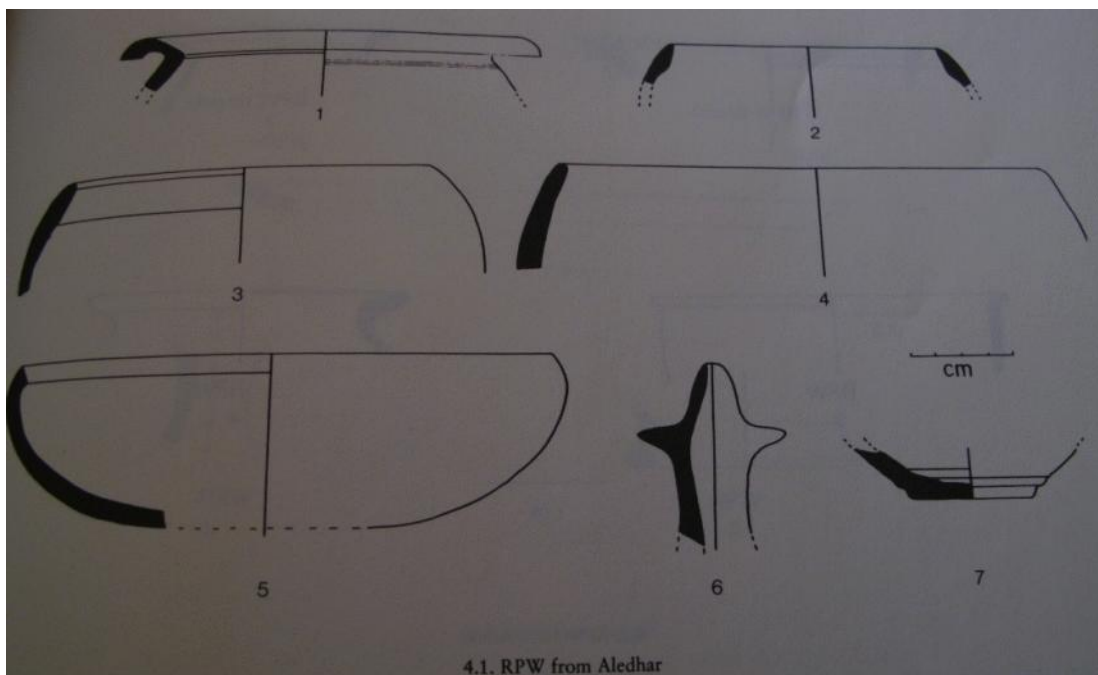
11. Rozšíření ruletované keramiky a římských mincí na Srí Lance a východním indickém pobřeží, zdroj: Begley Vimala (1983). *Arikamedu Reconsidered*, American Journal of Archaeology, Vol. 87, No. 4 (Oct., 1983), Archeological Institute of America, s. 479

12)

12. Rozšíření červené leštěné keramiky v Gudžarátu, zdroj: Begley Vimala and De Puma D. Richard (1992). *Rome and India: The Ancient Sea Trade*, University of Wisconsin Press (January 1992), s. 48

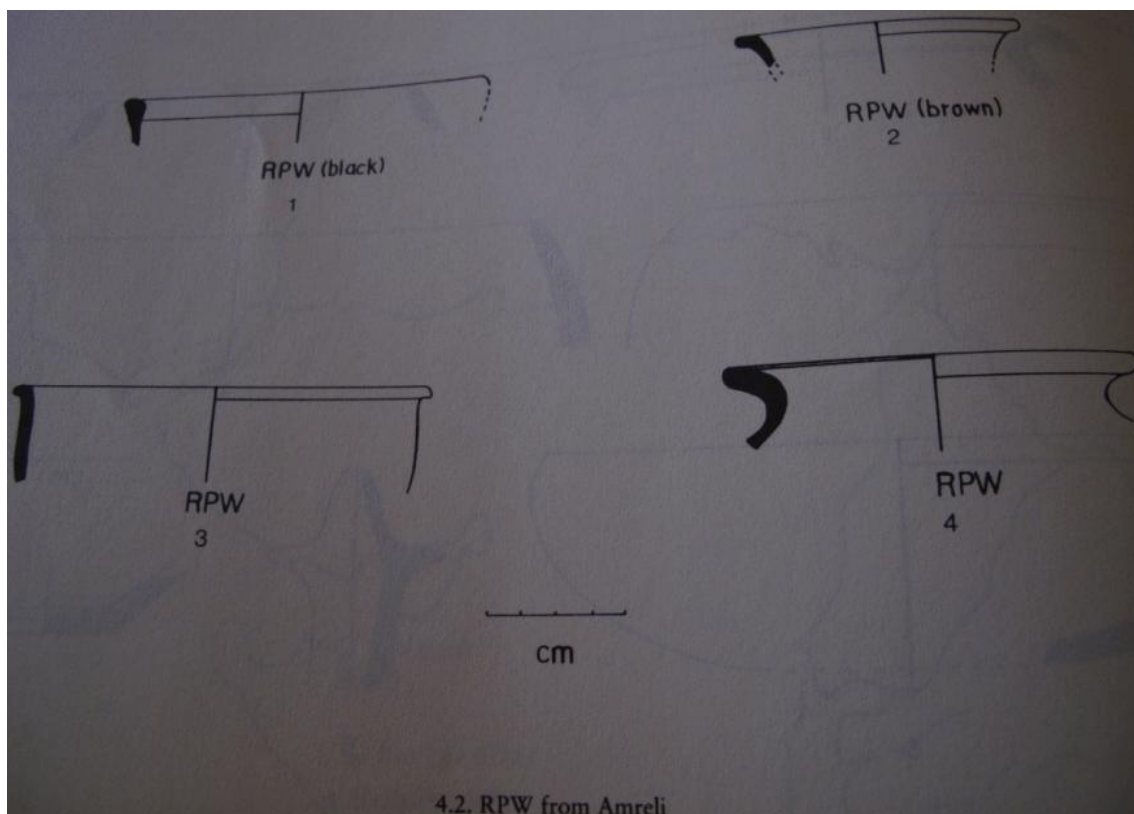
13)

13. Červená leštěná keramika z Aledharu, zdroj: Begley Vimala and De Puma D. Richard (1992). *Rome and India: The Ancient Sea Trade*, University of Wisconsin Press (January 1992), s. 51

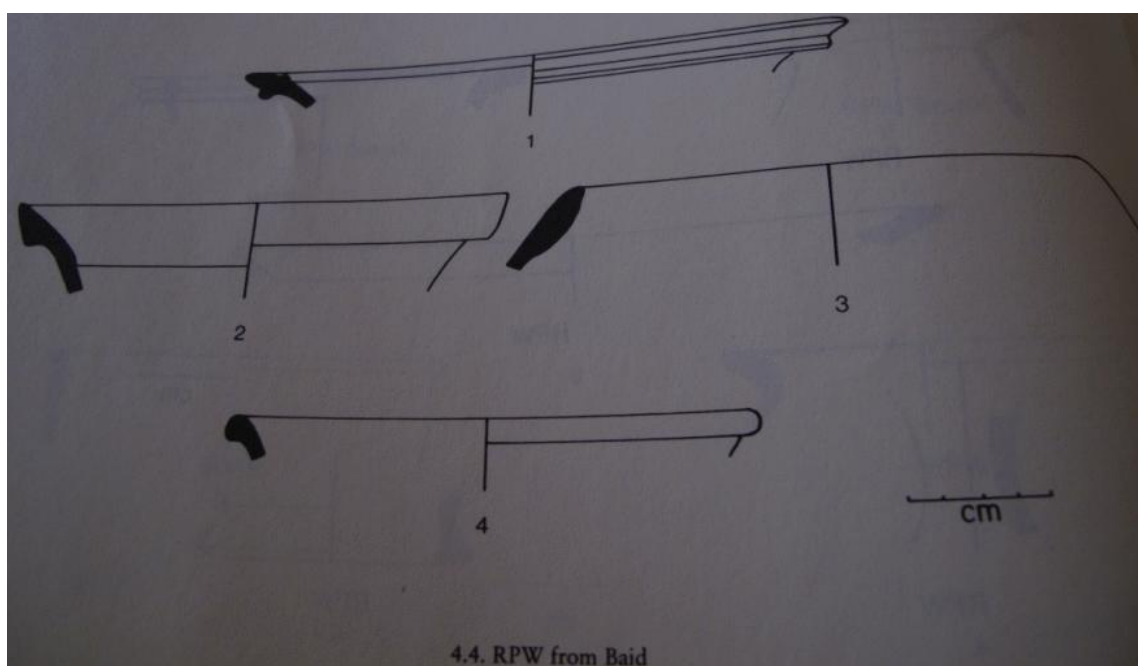

14)

14. Červená leštěná keramika z Amreli, zdroj: Begley Vimala and De Puma D. Richard (1992). *Rome and India: The Ancient Sea Trade*, University of Wisconsin Press (January 1992), s. 52

15)

15. Červená leštěná keramika z Baidu, zdroj: Begley Vimala and De Puma D. Richard (1992). *Rome and India: The Ancient Sea Trade*, University of Wisconsin Press (January 1992), s. 54

16)

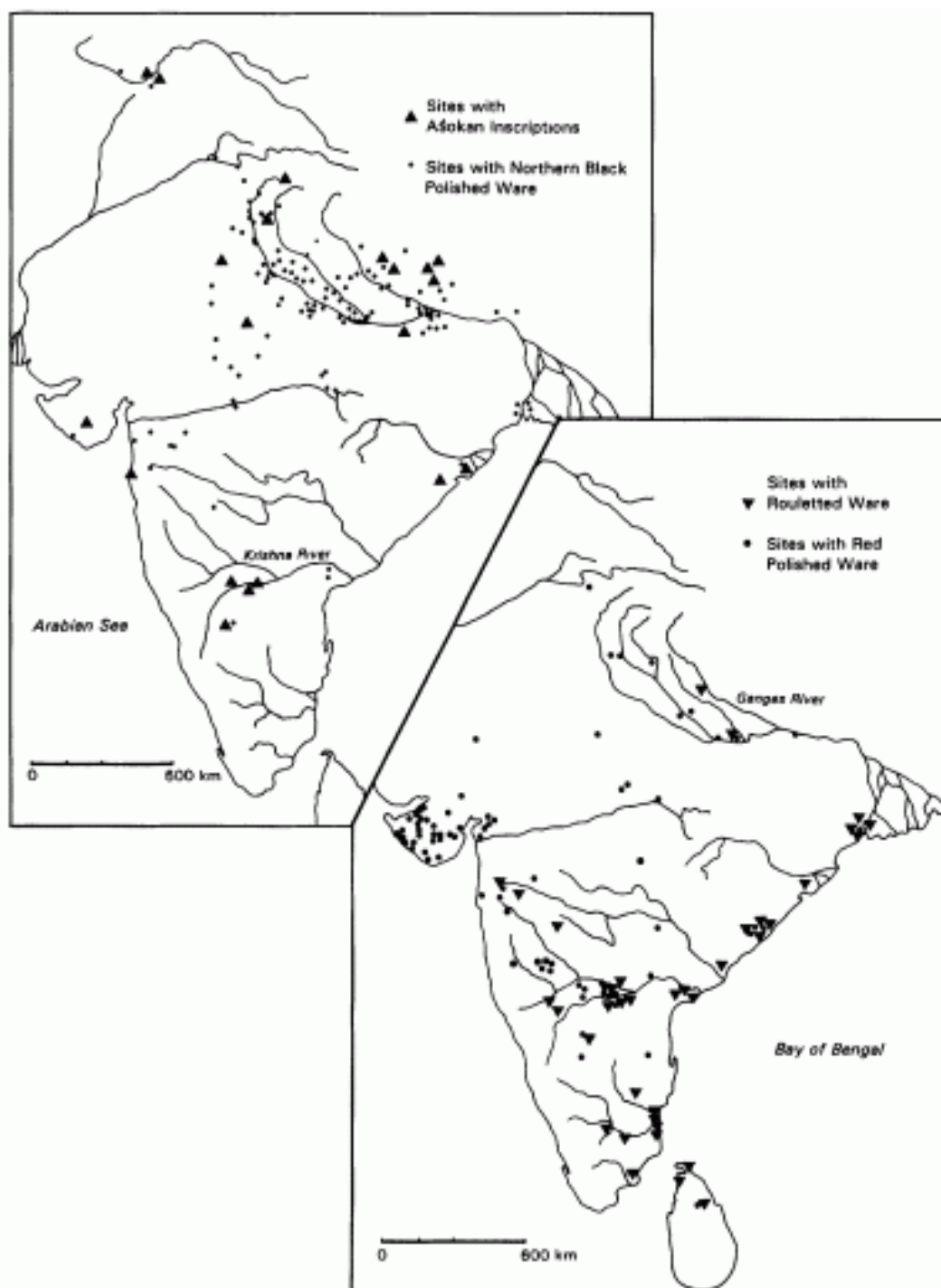
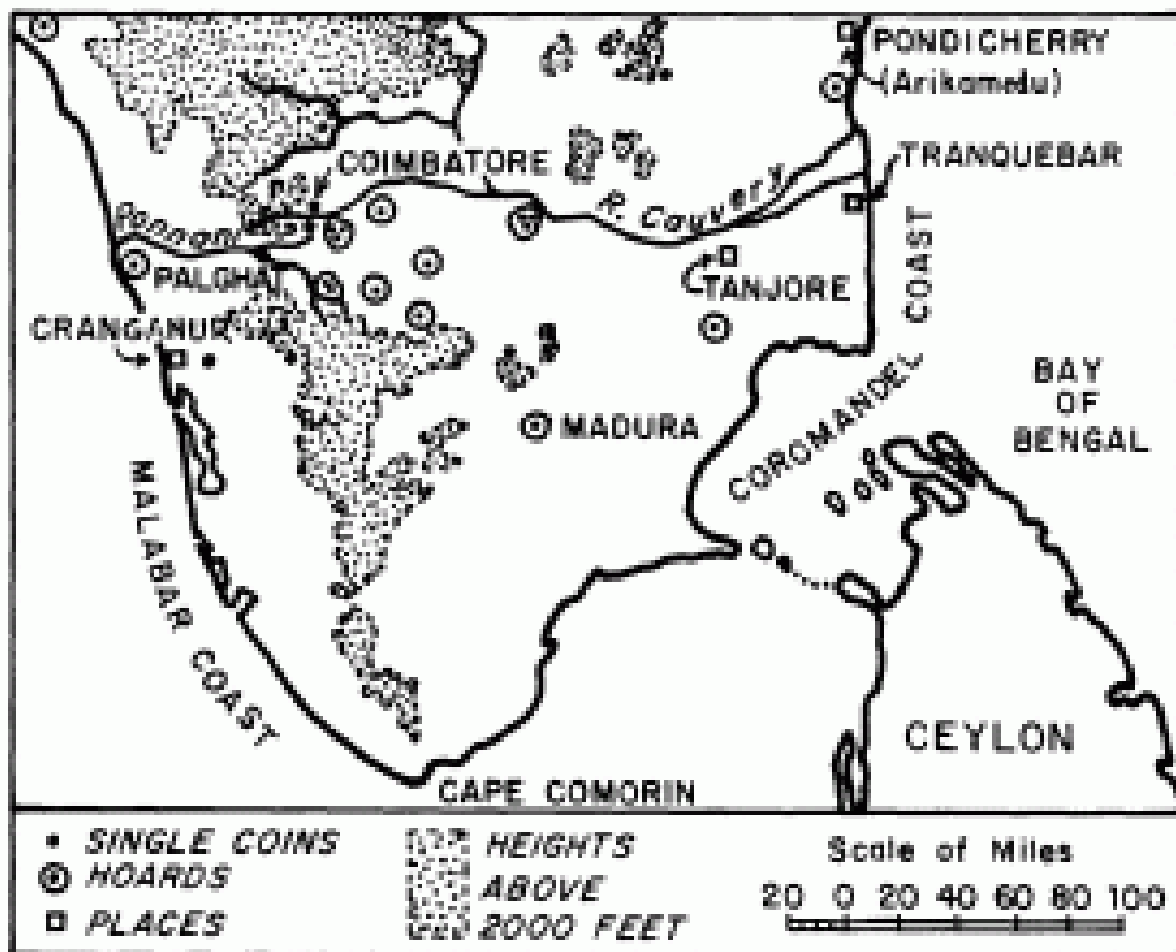

Figure 1 South Asia. Distribution of Aśokan Inscriptions and Northern Black Polished Ware (NBP) ceramics, distributions of Rouletted Ware and Red Polished Ware ceramics (data from Begley 1992, Morrison 1995b, Orton 1992, Schwartzberg 1992).

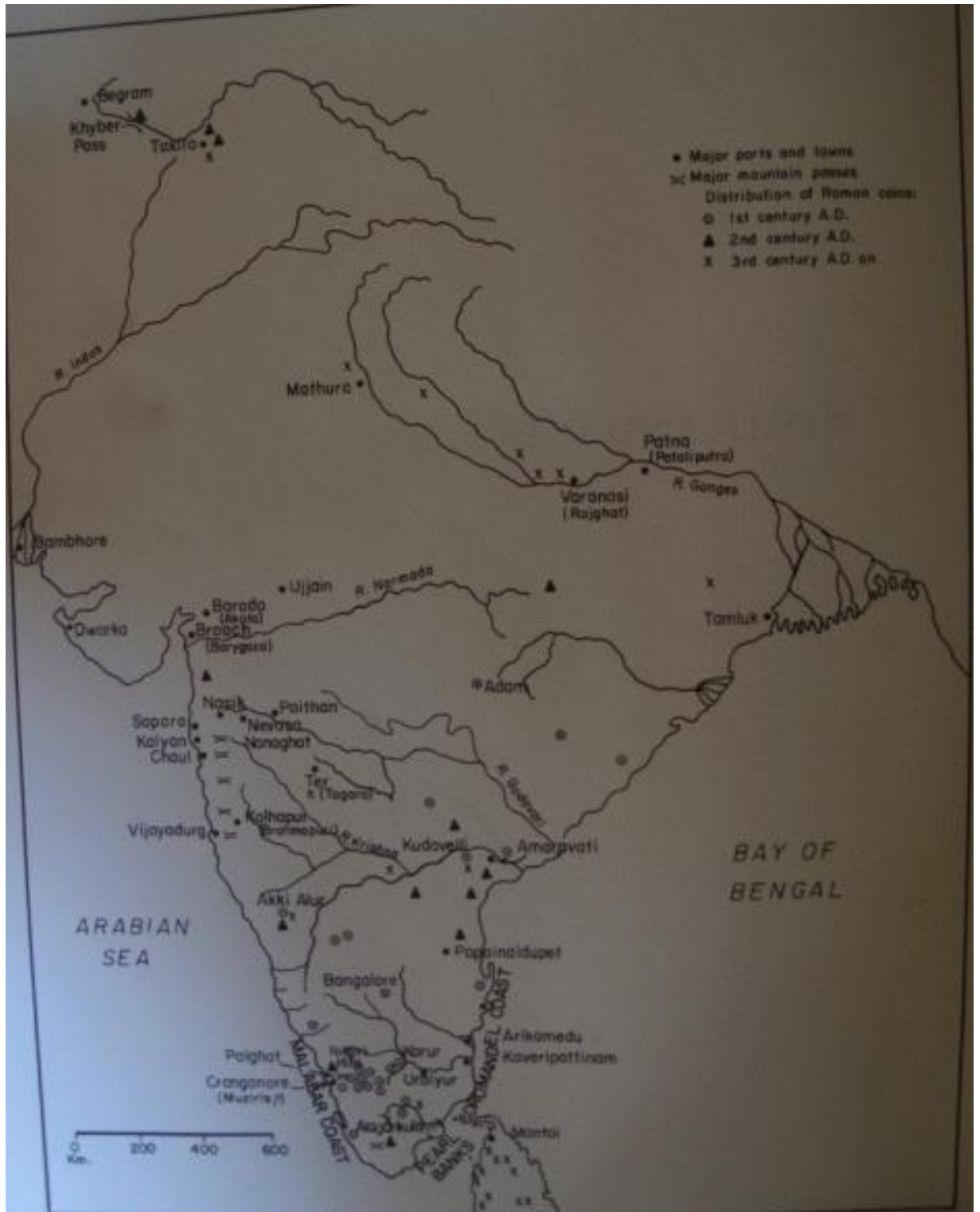
16. Rozšíření černé severní leštěné keramiky, ruletované keramiky a červené leštěné keramiky v jižní Asii, zdroj: Morrison D. Kathleen (1997). *Commerce and Culture in South Asia: Perspectives from Archaeology and History*, In *Annual Review of Anthropology* 26 (1), s. 92

17)

17. Nález y římských mincí prvního stol. po Kr. na území Indie, zdroj: Begley Vimala (1983). *Arikamedu Reconsidered*, American Journal of Archaeology, Vol. 87, No. 4 (Oct., 1983), Archeological Institute of America, s. 479

18)

18. Přístavy, věže a nálezy keramiky v jižní Indii, zdroj: Begley Vimala and De Puma D. Richard (1992). *Rome and India: The Ancient Sea Trade*, University of Wisconsin Press (January 1992), s. 2

19)

19. Terakorová bula z lokality Ter, zdroj: Begley Vimala and De Puma D. Richard (1992). *Rome and India: The Ancient Sea Trade*, University of Wisconsin Press (January 1992), s. 41

Seznam použité literatury

- Ball S. H. (1950). *A Roman Book on Precious Stones – Including an English Modernization of the 37th Book of the Historie of the World by E. Plinius Secundus*. Los Angeles: Gemological Institute of America 1950
- Ball W. (2001). *Rome in the East: Transformation of the Empire*, Routledge, 2001, ISBN: 0415243572
- Bagnall R. S., Cappers R. T. J., Harrel J. A., Sidebotham S. E., Tomber R. S., Wendrich W. Z. (2003). *Berenike Crossroads: The Integration of Information*, Koninklijke Brill NV, Leiden, 2003
- Barnett L. D. (1917). *Commercial and Political Connexions of Ancient India with the West*, University of London, 1/1 (1917), s. 101-105
- Begley V. (1992). *Rome and India: The Ancient Sea Trade*, University of Wisconsin Press (January 1992), ISBN: 0299126404
- Begley V. (1983). *Arikamedu Reconsidered*, American Journal of Archaeology, 4/87, s. 461-481
- Begley V. (1988). *Rouletted Ware at Arikamedu: A New Approach*, American Journal of Archaeology 3/92, s. 427-440
- Bouzek J. (1993). *Ceylon: Between East and West*, Charles University Press, Prague, 1993
- Caley E. R. – Richards J. F. C (1956). *Theophrastus on Stones*, Columbus: Ohio State University Press.
- Carey M. (1954). *A History of Rome down to the reign of Constantine*. 1st edition 1935., 2nd edition 1954. Reprint 1970 by Macmillan, St. Martin's Press
- Casal J. M. (1949). *Fouilles de Virampatnam-Arikamedu* (Paris 1949)
- Casson L. (1989). *The Periplus Maris Erythraei: Text With Introduction, Translation, and Commentary*. Princeton University Press, 1989. ISBN 0-691-04060-5.
- Casson L. (1984). *Ancient Trade and Society – Cinnamon and Cassia in the Ancient World*, Detroit: Wayne State University Press, 1984
- Casson L. (1992). *Rome and India: The Ancient Sea Trade*, University of Wisconsin Press (January 1992), ISBN: 0299126404
- Chandra Moti. (1977). *Trade and Trade Routes in Ancient India*. Abhinav Publications. New Delhi.
- Comfort H. (1992). *Rome and India: The Ancient Sea Trade*, University of Wisconsin Press (January 1992), ISBN: 0299126404
- Deo S. B. (1992). *Rome and India: The Ancient Sea Trade*, University of Wisconsin Press (January 1992), ISBN: 0299126404

- De Puma D. R. (1992). *Rome and India: The Ancient Sea Trade*, University of Wisconsin Press (January 1992), ISBN: 0299126404
- Eichholz D. E. (1962). *Pliny - Natural History* (v. 10, books 36-67), Cambridge: Harvard University Press, 1962
- Fergusson J. (1988). *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt 9.2*, Hildegard Temporini, Berlin & New York: Walter de Gruyter & Co., 1988, ISBN: 3110100509
- Fitzpatrick P. M. (2011). *Provincializing Rome: The Indian Ocean Trade Network and Roman Imperialism*, Journal of World History, Vol. 22/1, University of Hawai'i Press, 2011
- Fussman G. (1991). "Le Periple et l'histoire politique del'Inde". *Journal Asiatique* 279 (1991), s. 31-38
- Gaur A. S., Sundaresh Vora, K. H. Vora (2007). *Archaeology of the Bet Dwarka Island*, Aryan Books International (January 8, 2007), ISBN: 8173052980
- Gazza V. 1956, "Prescrizioni mediche nei papiri dell'Egitto greco-romano" ii, *Aegyptus* 36 (1956), s. 73-114
- Gorelick L. and Gwinett A. J. (1988). *Diamond from India to Rome and Beyond*, American Journal of Archaeology 4/92, s. 547-552
- Gorelick L. and Gwinett A. J. (1987). *Experimental Evidence for the Use of a Diamond Drill in Sri Lanka ca. A.D. 700-1000*, *Archeomaterials* 1 (1987) s. 149-152
- Hanbury D. (1976). „On Storax“, „Additional Observations on Storax“, Scientific Papers, London 1976
- Harrauer H. – Sijpesteijn P. (1985). *Neue Texte aus dem antiken Unterricht*, Vienna 1985 - P. Vindob G 40822, 1985
- Himanshu P. R. (1986). *Monastery and Guild Commerce under the Satavahanas*, Oxford University Press; First Edition edition (January 1, 1986)
- Hirth F. (1885). *China and the Roman Orient*, University of Michigan Library (January 1, 1885)
- Ingle Devendra (2011). Buddhism and Indo-roman Trade, *Český Časopis Historický* 2/2011, Historický ústav AV ČR, Praha, s. 193-217
- Lucas A. – Harris J. R. (1962). *Ancient Egyptian Material and Industries*, London: Edward Arnold Publishers (1962)
- McLaughlin R. (2010). *Rome and the Distant East: Trade Routes to the Ancient Lands of Arabia, India and China*, Continuum; 1 edition (July 8, 2010)
- McLeister K. (2011). *The Traders in Rome's Eastern Commerce*, Open Access Dissertations and Theses, Paper 6186, McMaster University 2011

- Miller I. J. (1969). *The Spice Trade of the Roman Empire, 29 B.C. to A.D. 641*, Oxford University Press Reprint, Clarendon Press (Jan. 1969)
- Morrison D. K. (1997). *Commerce and Culture in South Asia: Perspectives from Archaeology and History*, In *Annual Review of Anthropology* 26 (1). s. 87-108.
- Orton N. P. (1992). *Rome and India: The Ancient Sea Trade*, University of Wisconsin Press (January 1992), ISBN: 0299126404
- Possehl G. L. (1981). *Cambay Beadmaking. An Ancient Craft in Modern India*, Expedition 23 (1981), s. 39-46
- Raman K. V. (1992) *Rome and India: The Ancient Sea Trade*, University of Wisconsin Press (January 1992), ISBN: 0299126404
- Rashke G. M. (1988). *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt 9.2*, Hildegard Temporini, Berlin & New York: Walter de Gruyter & Co., 1988, ISBN: 3110100509
- Rostovtzeff I. M. (1986). *The Social and the Economic History of the Hellenistic World*, Oxford University Press, USA (May 15, 1986)
- Schoff W. H. (1974/1912). *Periplus of the Erythraean Sea: Travel and Trade in the Indian Ocean by a Merchant of the First Century, Translated from the Greek and Annotated.*, First published 1912, New York, New York: Longmans, Green, and Co., Second Edition 1974
- Schoff W. H. (1915). *The Eastern Trade of the Roman Empire*, Journal of the American Oriental Society Vol. 35 (1915)
- Schoff W. H. (1917). Navigation to the Far East under the Roman Empire, Journal of the American Oriental Society, Vol. 37 (1917), s. 240-249
- Sidebotham E. S. (1990). *An Ancient Passage to India*, The classical review. - Cambridge: Cambridge University Press, ISSN 1464-3561, Vol. 40, No. 1 (04. 1990), s. 16-17
- Sidebotham E. S. (1992). *Rome and India: The Ancient Sea Trade*, University of Wisconsin Press (January 1992), ISBN: 0299126404
- Stern. E. M. (1992). *Rome and India: The Ancient Sea Trade*, University of Wisconsin Press (January 1992), ISBN: 0299126404
- Tomber R. (2007). *Rome and Mesopotamia – importers into India in the first millennium AD*, Antiquity Vol. 81 (Dec. 1, 2007)
- Thapar J. (1992). *Rome and India: The Ancient Sea Trade*, University of Wisconsin Press (January 1992), ISBN: 0299126404
- Warmington H. E. (1928). *The Commerce between the Roman Empire and India*, Cambridge: University Press 1928
- Wheeler R. E. M. (1976). *My Archaeological Mission to India and Pakistan*, Thames and Hudson, London, 1976. ISBN 0-500-05028-7

Wheeler R. E. M., A. Ghosh and Krishna Deva (1946), "*Arikamedu: an Indo-Roman Trading-station on the East Coast of India*", *Ancient India* 2 (1946), s. 17-125

Wheeler R. E. M. (1948). "*Brahmagiri and Chandravalli 1947: Megalithic and Other Cultures in the Chitaldrug District, Mysore State*" *Ancient India* 4 (1948), s. 199-207

Využití překlady historických pramenů

Cassius Dio, *Roman History*, Loeb Classical Library, 9 volumes, Greek texts and facing English translation: Harvard University Press, 1914 thru 1927, přeloženo Ernestem Carym

Casson L. (1989). *The Periplus Maris Erythraei: Text With Introduction, Translation, and Commentary*. Princeton University Press, 1989. ISBN 0-691-04060-5.

Klaudius Ptolemaios, *Geography*, překlad a editace Edward Luther Stevenson, přemluva profesora Josepha Fischera, Vídeň 1932

Pedanius Dioscorides, *De Materia Medica: Being an Herbal with many other medicinal materials*, překlad Anne Osbaldeston (2000). Publisher Ibis Press: Johannesburg

Plinius Starší, *The Natural History*, John Bostock, Henry Thomas Riley (překladaelé a editoři); Gregory R. Crane (hlavní editor), 1855. Taylor and Francis; Tufts University; Perseus Digital Library

Strabón, *The Geography*, Loeb Classical Library, 8 volumes, překlad H. L. Jones: Harvard University Press, 1917 thru 1932

Tacitus, *The Annals/The Histories*, Loeb Classical Library, 5 volumes, Latin texts and facing English translation: Harvard University Press, 1925 thru 1937, překlad C. H. Moore (*Histories*) a J. Jackson (*Annals*)

Seznam vyobrazení v příloze

Bagnall R. S., Cappers R. T. J., Harrel J. A., Sidebotham S. E., Tomber R. S., Wendrich W. Z. (2003). *Berenike Crossroads: The Integration of Information*, Koninklijke Brill NV, Leiden, 2003, s. 54

Begley Vimala and De Puma D. Richard (1992). *Rome and India: The Ancient Sea Trade*, University of Wisconsin Press (January 1992), s. 2, 41, 48, 51, 52, 54, 138

Begley Vimala (1983). *Arikamedu Reconsidered*, *American Journal of Archaeology*, Vol. 87, No. 4 (Oct., 1983), Archeological Institute of America, s. 473, 474, 476, 479

Begley Vimala (1988). *Rouletted Ware at Arikamedu: A New Approach*, *American Journal of Archaeology*, Vol. 92, No. 3 (Jul., 1988), s. 431, 436

Miller I. James (1969). *The Spice Trade of the Roman Empire, 29 B.C. to A.D. 641*, Oxford University Press Reprint, Clarendon Press (Jan. 1969), s. 172

Morrison D. Kathleen (1997). *Commerce and Culture in South Asia: Perspectives from Archaeology and History*, In *Annual Review of Anthropology* 26 (1), s. 92